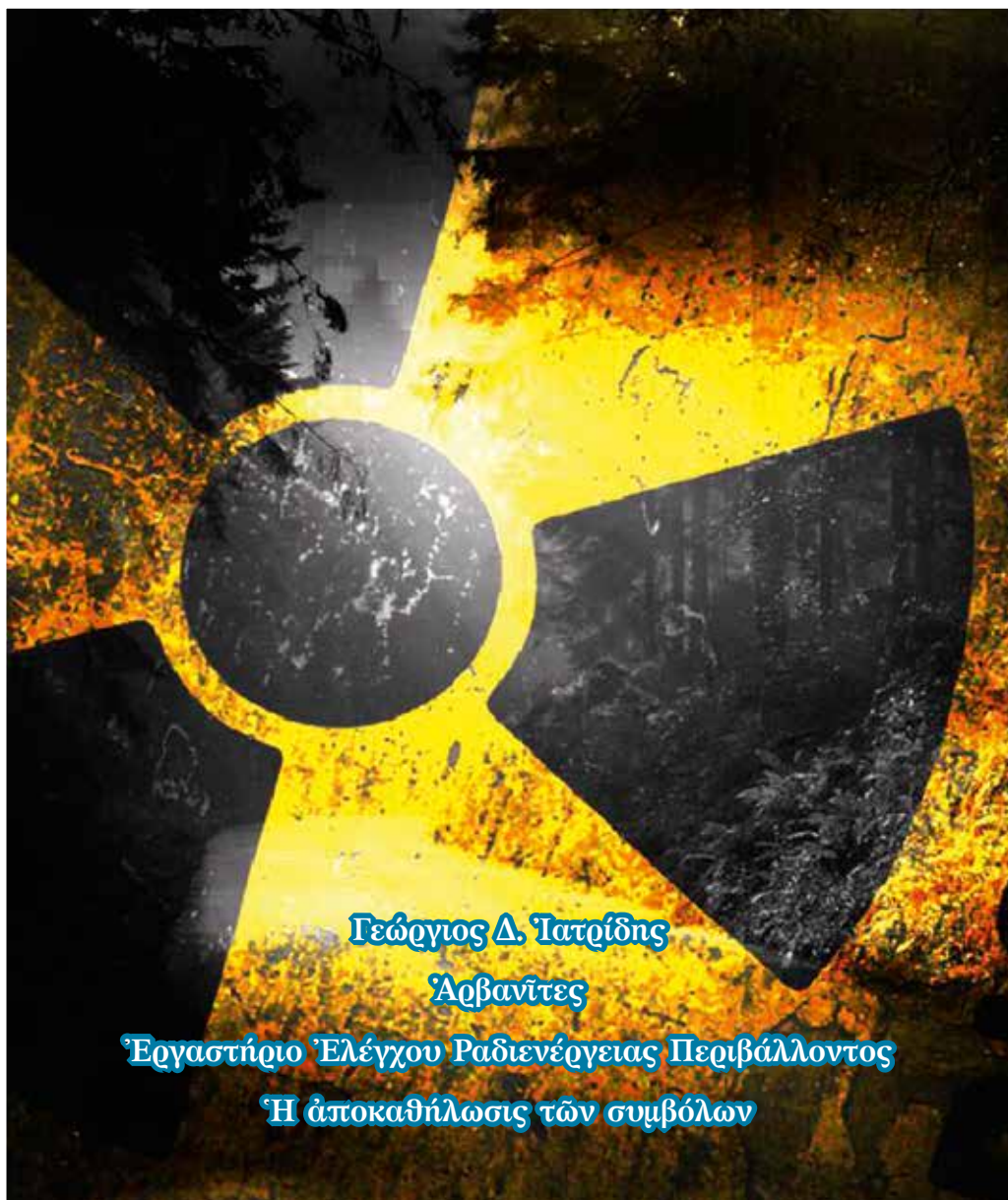

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΕΤΟΣ 77^ο | ΜΑΪΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2014 | ΑΡΙΘ. 745

Γεώργιος Δ. Πατρίδης

Άρβανίτες

Έργαστήριο Έλέγχου Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος

Ή αποκαθίλωση τών συμβόλων

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΚΔΗΜΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΙΑΤΡΙΔΗ ΟΙ ΑΚΤΙΝΕΣ ΠΙΝΘΟΥΝ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	81
«ΦΥΛΑΚΙΣΑΤΕ ΤΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΜΑΣ» Γ.Β.Μ.....	82
ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ.....	84
Η ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ	92
ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΣΜΟΣ ΑΓΓΕΛΙΚΗ Γ. ΣΚΑΡΒΕΛΗ-ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ	100
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΡΑΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΗΛΙΑΣ ΚΩΝΣΤ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ	105
ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΑ ΑΕΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ	114
<i>ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ</i> 25 ΕΤΩΝ ΕΓΙΝΕ Ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΣ ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ.....	116
Η ΑΠΟΚΑΘΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ	117
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΙΑΤΡΙΔΗΣ ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ.....	119

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΕΧΝΗ

www.xee.gr • ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Διμηνιαίο περιοδικό

Τιμή τεύχους 2€
Έτήσια συνδρομή
Έσωτερικού 10€
Έξωτερικού 20€

Έκδοτης

«Χριστιανική Ένωση Ακτίνες»

Καρύτση 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 210 32.35.023

Διευθυντής Σύνταξης

Γιάννης Κ. Τσέντος
Θετξινόν 1, 166 74 Γλυφάδα

Ή Έπιτροπή έπιφυλάσσει σέ έαυτήν τό δικαίωμα νά μήν δημοσιεύει ή νά συντέμνει κατά τήν κρίση της όποιοδήποτε χειρόγραφο. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα ή μή, δέν έπιστρέφονται.

Δημιουργικό - Έκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.» Όλοκληρωμένες ήύσει έντυπης έπικοινωνίας
Άνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Άχαρνών, Τ. 210 3410436, F. 210 3425967
www.lyhnia.gr, info@lyhnia.gr

Τόπος έκδοσης: Άθήνα, Μάιος 2014

ΕΚΔΗΜΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΙΑΤΡΙΔΗ ΟΙ ΑΚΤΙΝΕΣ ΠΕΝΘΟΥΝ

Οι Άκτινες πενθοῦν σήμερα τὴν ἐκδημία τοῦ Γεωργίου Ἰατρῖδη, ὁ ὁποῖος διετέλεσε ἐπὶ σχεδὸν ἑξήντα χρόνια (ἀπὸ τὸ 1955 μέχρι καὶ τὸν Μάρτιο τοῦ 2013) Διευθυντὴς Συντάξεως τοῦ περιοδικοῦ μας (βλ. σχετικὸ κείμενο στὴ σελ. 119 τοῦ παρόντος τεύχους).

Ὁ ἀείμνηστος Γεώργιος Ἰατρῖδης συγκέντρωνε στὸ πρόσωπό του ἀρετὲς ποὺ δύσκολα συναντῶνται σὲ ἓναν καὶ μόνον ἄνθρωπο. Ἦταν ἠγέτης, καὶ παράλληλα ἐργάτης. Σεβάσιμος, καὶ συγχρόνως μελιχρὸς καὶ προσηνής. Ὑψηλός, μὰ καὶ ταπεινός. Ἄνθρωπος τῆς δράσης, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος τῆς ἀγάπης. Μὲ ἓναν λόγο, ὁ Γεώργιος Ἰατρῖδης ἦταν ἄνθρωπος τῆς πίστεως, διότι μόνον ἡ πίστη καθιστᾷ δυνατὴ τὴ συνύπαρξη ὄλων αὐτῶν τῶν ἀρετῶν σὲ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο.

Ὁ Γεώργιος Ἰατρῖδης ἀφιέρωσε ἑαυτὸν στὸ χριστιανικὸ ἔργο, τὸ ὁποῖο ὑπηρετήσε σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ καὶ μὲ ὅλη του τὴ ζωὴ, ἦδη ἀπὸ τὸ 1948. Καὶ μολονότι τὸ χριστιανικὸ αὐτὸ ἔργο, ποὺ ἀνθισσε κάτω ἀπὸ τὴν πνευματικὴ «ὀμπρέλλα» τῆς Ἀδελφότητος Θεολόγων «Ἡ Ζωή», εἶναι ἀληθινὰ γιγάντιο καὶ σὲ σημασία καὶ σὲ μέγεθος, δὲν ὑπάρχει σχεδὸν τίποτα σὲ αὐτὸ στὸ ὁποῖο ὁ ἐκλιπὼν δὲν ἔχει ἀφήσει ἀνεξίτηλη τὴ σφραγίδα τῆς εὐγενοῦς παρουσίας του.

Ὅλοι ὅσοι εὐτύχησαν νὰ τὸν γνωρίσουν ἀπὸ κοντὰ ἔχουν νὰ θυμηθοῦν καὶ ἓναν λόγο ἢ μιὰ πράξη του ποὺ τοὺς συνεκλόνησε, ὡς ξεχείλισμα μοναδικῆς ψυχικῆς εὐγένειας

καὶ πηγαίᾳς ἀγάπης γιὰ τὸν συνάνθρωπο. Ἔτσι, ὅλοι ὅσοι συγκεντρωθήκαμε νὰ τὸν ἀποχαιρετήσουμε, μέσα στὴ Μεγάλῃ Ἑβδομάδα, νιώσαμε νὰ κυριεύει τὴν καρδιά μας, ὄχι τόσο ἡ θλίψη τοῦ ἀποχωρισμοῦ, ὅσο ἡ βαθιὰ εὐχαριστία, ποὺ ἀξιοθήκαμε νὰ τὸν γνωρίσουμε.

Ὁ ἀείμνηστος Γεώργιος Ἰατρῖδης ἄφησε πίσω του τὸν κόσμον τῆς φθορᾶς πλήρης ἡμερῶν. Πιὸ ψηλὰ κι ἀπὸ τὰ χρόνια του, ὅμως, βρίσκεται τὸ παράδειγμά του. Αὐτὸ εὐχόμεστε νὰ φωτίζει καὶ νὰ ὀδηγεῖ ὄλους μας.

Ἐκ τῆς Συντάξεως
Γιάννης Κ. Τσέντος

«ΦΥΛΑΚΙΣΑΤΕ ΤΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΜΑΣ»

«Δεν γνωρίζω γιατί, αλλά ξαφνικά έπαυσα να ελπίζω. Βλέπω τη ζωή θλιμμένη και γι' αυτό φοβάμαι. Μας μιλούσαν όλο υποσχέσεις για τον 21^ο αιώνα. Τελικά τί είναι; Γη της επαγγελίας ή καμμένη γη; Μας τό 'δειξε κιόλας. Ήθελα τον εαυτό μου έλευθερο, και βλέπω την άλογη τεχνολογία να τον μηχανοποιεί. Καταντήσαμε σκέτα ρομπότ. Δεν έχουμε πια όνειρα. Στέρεψε η φαντασία μας. Ίσπεδώθηκε το πνεύμά μας. Φυλακίσατε τα ιδανικά μας. Φασκιώσατε τα μάτια μας με τον όρθολογισμό και τον μικρούπολογισμό σας. Ψαλιδίσατε τα φτερά της ψυχής μας. Και τώρα δεν μās αφήσατε παρά την κατάρρευση της οικονομίας σας. Έτσι μεταμοσχεύσατε τους φόβους σας στην ιδεαλιστική ψυχή μας. Πόσο θα ήθελα να νικήσω έπιτέλους τους φόβους αυτούς και να κάνω να γεννηθεί μέσα μου η Έλπίδα!»

Κραυγή αγωνίας, που άπευθύνουν τα νιάτα, όχι μόνο της Πατρίδας μας. Τους υποσχέθηκαν ένα κόσμο νέο, γεμάτο ευκολίες, και φυλάκισαν την ψυχή τους στα σιδερένια τείχη του υλισμού. Η νεανική καρδιά ζητούσε ιδανικά, ένθουσιασμό, και της πρόσφεραν άψυχα τεχνικά μέσα. Λαχταρούσε έμπνευση και κάτι ανώτερο, και της πρόσφεραν την έμπνευση του βολάν και τη μέθη της ταχύτητας. Στη δίψα της για χαρά την πότιζαν από το πύρινο ποτάμι του άλκοόλ. Στην πείνά της για εύτυχία της λάνσαραν τους έρεθισμούς των παραισθησιογόνων. Πώς να μην άσφυκτιά μέσα σ' ένα τέτοιο πνιγηρό περιβάλλον η νεανική ψυχή;

Αυτήν την τραγικότητα της καταστάσεως υπογραμμίζει ένα βιβλίο που κυκλοφόρησε προδ καιρού με τον άποκαλυπτικό τίτλο: *Ή άσφυξία και η κραυγή*. Έγραφε ο Γάλλος συγγραφέας Ζ. Όνυμς:

«*Αν πεθαίνει ένας έφηβος κάθε μέρα στη Ν. Υόρκη από υπερβολική δόση ηρωίνης, αν στη Γαλλία εισάγονται στα νοσοκομεία 30.000 τὸ ἔτος γιὰ φρενοβλάβειες, αν τὸ ἕνα τρίτο τῶν κρεβατιῶν στὰ νοσοκομεία εἶναι πιασμένο ἀπὸ ψυχασθενεῖς, τί ἄλλο μαρτυροῦν ὅλα αὐτά, παρὰ τὸ ὅτι ἡ σύγχρονη κοινωνία εἶναι ἔτσι κατασκευασμένη, ὥστε νὰ πολλαπλασιάζει αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν ψυχικῶν ἀσθενῶν;*»

Ἀσφυκτιᾷ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος μέσα στὸν ἀπρόσωπο κόσμο ποὺ ὁ ἴδιος δημιούργησε. Βυθίζεται ἀδιάκοπα μέσα στὸ χρυσοσκονισμένο τέλημα τοῦ αἰσθησιασμοῦ καὶ ἀργοπεθαίνει. Πεθαίνει ἀπὸ ἀσφυξία μέσα στὴν ἠθικὴ μόλυνση καὶ τὴν πνευματικὴ νάρκωση τοῦ ἀθεϊσμοῦ, γιὰτὶ δὲν ἔμαθε νὰ ἀνεβαίνει στὰ ψηλῶματα τοῦ πνεύματος. Δὲν ἔμαθε νὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν Πλάστη καὶ Θεό του, νὰ τοῦ ἐναποθέτει μὲ παιδικὴ καὶ ἀγωνιστικὴ ἀπλότητα τὰ βασανιστικὰ προβλήματά του καὶ νὰ ζητάει μὲ ἐμπιστοσύνη τὴ λύση τους.

«*Εκεῖνος ποὺ ἀναζητεῖ τὸν Θεό, ζητάει τὴ χαρὰ*», ἔγραφε ὁ ἱερός Αὐγουστίνος. Καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε πὼς ἐκεῖνος ποὺ ἀναζητᾷ τὴ χαρὰ στὸ βάθος δὲν ζητάει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸν Θεό. Γιατὶ μονάχα ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ τοῦ πληρώσει στὸν πιὸ τέλειο βαθμὸ τὴ βαθιὰ του αὐτὴ ἐπιθυμία. «**Χορτασθῆσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναι μοι τὴν δόξαν Σου**» (Ψαλμὸς 137, 6), μελωδοῦσε ὁ ἱερός Ψαλμωδός. Χορταίνει ἀληθινὰ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κοντὰ στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, Πατέρα στοργικοῦ.

Ἄς μὴν αὐταπατώμεθα. Χωρὶς Θεό, χωρὶς πίστη στὸν σταυρωθέντα καὶ ἀναστάντα Κύριο, τὸν Ἰησοῦ Χριστό, τὸν Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ἄνθρωποι, ἄσχετα ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ τους θέση καὶ τὴν οἰκονομικὴ τους κατάσταση, θὰ πελαγοδροποῦν στὸ ἰδεολογικὸ χάος καὶ τὴν πνευματικὴ τους σύγχυ-

ση. Θὰ βαθαίνουν τὸ ψυχικὸ κενὸ τους. Χωρὶς ἐλπίδα, χωρὶς τὴν ἄγκυρα τῆς ἐλπίδας, ποὺ γαντζώνεται στὸν οὐρανό, ὅλα τὰ ἄλλα ἀποδεικνύονται ἀνίσχυρα νὰ βοηθήσουν τὸν σύγχρονο προβληματικὸ ἄνθρωπο. Χωρὶς ἠθικὰ ἐφόδια καὶ πνευματικὴ ἐλευθερία δὲν μπορούμε νὰ κάνουμε λόγο γιὰ πρόοδο καὶ πολιτισμό,

«Εκεῖνος ποὺ ἀναζητεῖ τὸν Θεό, ζητάει τὴ χαρὰ», ἔγραφε ὁ ἱερός Αὐγουστίνος. Καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε πὼς ἐκεῖνος ποὺ ἀναζητᾷ τὴ χαρὰ στὸ βάθος δὲν ζητάει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸν Θεό. Γιατὶ μονάχα ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ τοῦ πληρώσει στὸν πιὸ τέλειο βαθμὸ τὴ βαθιὰ του αὐτὴ ἐπιθυμία.

οὔτε κἂν γιὰ οἰκονομικὴ ἀνάκαμψη καὶ ἀνάπτυξη. Τὰ ἐπιτεύγματα τῆς τεχνολογίας καὶ ἡ Ε.Ε., χωρὶς πνευματικὴ ὑποδομὴ, μεταβάλλονται σὲ ἐφιαλτικὴ ἀπειλή, ποὺ κάνει τὸν ἄνθρωπο νὰ ζεῖ κάτω ἀπὸ τὸ φάσμα τῆς ἀνισυχίας, τῆς ἀβεβαιότητας καὶ τοῦ ἀγχοῦς. Μόνο ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἐπιστρέψει, ἀπὸ τὴν ἀφιλόξενη χώρα τῆς ἀποστασίας, στὸ σπῆτι τοῦ Πατέρα, ἐκεῖ ποὺ βασιλεύει ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία, ἡ ἀδιάφραστη ἐλπίδα, εἶναι δυνατὸν νὰ βρεῖ τὸ νόημα τῆς ζωῆς, τῆς ψυχικῆς ἡρεμίας καὶ χαρᾶς.

G.B.M.

ΑΡΒΑΝΙΤΕΣ

Τὸ 1968 ὁ Rusi Stoikov, σὲ δημοσίευσμά του ἐπιγραφόμενο «Ἡ πρώτη περὶ Ἀλβανῶν πληροφορία εἰς τὰς ἱστορικὰς πηγὰς», διαβεβαιώνει στεντόρεια: «Ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ἡ ἐπωνυμία “Ἀρβανῖται” εἶναι τύπος ἑλληνικὸς τῆς ἀρχικῆς ὀνομασίας “Ἀλβανοί”, διὰ τῆς ὁποίας ἤτο γνωστὴ μερὶς τῶν Νορμανδῶν τῆς Νοτίου Ἰταλίας κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα». ¹ Σὲ σημείωσιν δὲ ἀναλύει: «Διὰ τοῦτο, μόνις τεσσαράκοντα ἔτη ἀργότερον ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὸ προσκίνηον τῆς Ἰστορίας, συναντῶμεν τὸ μεταβληθὲν –συμφῶνως πρὸς τὴν ἑλληνικὴν προφορὰν τοῦ “λ” εἰς “ρ”– ἔθνικὸν ὄνομα “Ἀρβανῖται”. Ἡ κατάληξις “-ῖται” εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν σημαίνει τόπον καταγωγῆς». ²

Τὸ ἴδιο ἔτος, τὸ 1968, ὁ Alain Ducellier ἀρχίζει σειρὰ μελετημάτων, τῶν ὁποίων τὸ πρῶτο ἐπιγράφεται «Τὸ Ἄρβανον καὶ οἱ Ἀλβανοὶ κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα». ³ Μετὰ διετία δὲ ἡ Καθηγήτρια τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου Ἔρα Βρανούση δημοσιεύει μελέτημα ἐπιγραφόμενο «Οἱ ὄροι “Ἀλβανοί” καὶ “Ἀρβανῖται” καὶ ἡ πρώτη μνεία τοῦ ὁμωνύμου λαοῦ τῆς Βαλκανικῆς εἰς τὰς πηγὰς τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος», ⁴ ἐπισημαίνοντας ὅτι ἡ φράσις «ἐξ Ἀρβάνων» δὲν σημαίνει «ἐξ Ἀλβανῶν» ἢ «ἐξ Ἀρβανιτῶν», ἀλλὰ ἐξ Ἀρβάνου, ἐκ τῆς γνωστῆς γεωγραφικῆς καὶ διοικητικῆς περιοχῆς Ἄρβανον ἢ Ἄρβανα. ⁵

Ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου

Ἀθηνῶν καὶ γὰρ μὲν μεγάλο χρονικὸ διάστημα πρόεδρος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσὸς Γεωρ. Κονιδάρης, ἀνευρίσκοντας ἓνα *Innocentius natione Albanien-sis*, ὅπως ὀνομάζεται ὁ Ἰννοκέντιος Α΄, πάπας τοῦ 5^{ου} αἰῶνα, συνδέει αὐτὸν μὲ τὴ γειτονικὴ μας Ἀλβανία. ⁶ Ἀλλὰ ὁ Ducellier μὲ νεώτερον ἔρευνα ἀπέδειξε ὅτι αὐτὸς ὁ ὄρος “*Albaniensis*” παράγεται ἀπὸ τὴν Alba τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. ⁷ Ὁ Διογένης ἄλλως τε ὁ Ἀλικαρνασσεύς καὶ ὁ Ἰουστίνος πληροφοροῦν, σύμφωνα μὲ παράδοσιν, ὅτι ἡ παρακαυκάσια Ἀλβανία εἶναι δημιουργημα τῶν Ἀλβανῶν, κατοίκων τῆς ἰταλικῆς πόλεως Ἄλβα, οἱ ὅποιοι μετανάστευσαν ἐκεῖ μὲ ἀρχηγὸ τὸν Ἡρακλῆ. ⁸ Συνεπῶς, οἱ ἐπι-

1 *Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας* 18 (1968), 47.

2 αὐτ., σμ. 25.

3 *Travaux et Mémoires* 3 (1968), 353-368.

4 *Σύμμεικτα* 2 (1970), 207-254.

5 πρβ. καὶ Κ. Ἡ. Μπίρη, «Ἡ Ἀρβανιτιὰ τῆς Ἑλλάδος», *Βιβλιοφιλία* 1 (1976), 12.

6 Γεωρ. Ι. Κονιδάρης, «Περὶ τῆς πρώτης μνείας τῶν Ἀλβανῶν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πηγαῖς καὶ τὰ ὄρια τῆς χώρας αὐτῶν ἐπὶ Βυζαντινῶν», *ΕΕΒΣ* 28 (1953), 395-414.

7 *Travaux et Mémoires du Centre de recherche d'histoire et de civilisation byzantine*, Paris 1968, 354.

8 Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἑλληνισμὸς καὶ λαοὶ ΝΑ*

μαχες λέξεις σχετίζονται στενότερα με την ελληνική γλώσσα, καθώς και με τη λατινική, συνάμα δὲ με τὸν ἀπώτατο Ἑλληνισμό, ἀφοῦ ἡ ἴδρυση τῆς ἀπόμακρης Ἀλβανίας τοῦ Κανκάσου ἀνάγεται στὸν κύκλο τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους!

Ὅταν τὸν 11ο μ.Χ. αἰῶνα μνημονεύονται, λόγῳ τοῦ γεωγραφικοῦ καὶ διοικητικοῦ ὄρου Ἄρβανον-Ἄρβανα, Ἀλβανοί, δὲν σημαίνει ὅτι οἱ αὐτόχθονες τῆς περιοχῆς αὐτῆς δὲν ὑπῆρχαν ἢ εἶχαν ἐκλείψει. Ἀλλὰ κατὰ χρονικὰ διαστήματα καταφθάνουν στὸ Ἄρβανον ἢ Ἄρβανα ἀπὸ τῆ Δαρδανία ἐπίλυδες, ὅπως ὁ μέγιστος τῶν Βαλκανολόγων, ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ζάγκρεμπ Petar Skok,⁹ συνάμα δὲ πολλοὶ ἄλλοι, ἐρμηνεύουν τὸ πρῶτιστο ἐθνωνύμιο τῶν γειτόνων μας Ἀλβανῶν «Σκυπιτάρου» ἀπὸ τὸ τοπωνύμιο Σκόπια, πρωτεύουσα τῆς Δαρδανίας. Ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸ τοῦ χρόνου παρουσίας τους στὴ γειτονικὴ χώρα, ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Caridan διαπιστώνει ἀπουσία ὁποιασδήποτε μνείας Ἀλβανῶν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν βυζαντινο-βουλγαρικῶν πολέμων, ἂν καὶ ἡ Ἀχρίδα τότε, 10ο-11ο αἰῶνες, ἦταν ἔδρα Βουλγάρων, ὁ δὲ τελευταῖος τσάρος Ἰωάννης Βλαδισλάβος δολοφονήθηκε στὸ Δυρράχιο (1017), ὅπως ἓνα αἰῶνα ἐνωρίτερα (869) ὁ Συμεὼν εἶχε καταλάβει τριάντα πόλεις.¹⁰ Ὁμολογουμένως ἀξιοπρόσεκτη εἶναι καὶ ἡ ἄγνοια ἢ παράλειψη τῶν ὄρων Ἀλβανία καὶ Ἀλβανοί μετ' ἐθνωνυμικὴ σημασία ἀπὸ τὸν ὀνομαστώτερο λατινιστὴ τοῦ 15ου αἰῶνα, τὸν Αἰνεῖα Σίλβιο, φιλολογικὸ ψευδώνυμο τοῦ πάπα Πίου Β' (1405-1464), ὁ ὁποῖος ἀναζητοῦσε πληθυσμὸ

τῆς περιοχῆς αὐτῆς γιὰ τὴν ὀργάνωση σταυροφορίας ἐναντίον τῶν Τούρκων.¹¹ Ἐξ ἴσου ἀκατανόητο εἶναι ὅτι οὔτε ἡ ἀναφορὰ στὸν Γεώργιο Καστριώτη ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ μνημόνευση Ἀλβανῶν ὡς ἐθνότητος. Συγκεκριμένα, ὁ Αἰνεῖας Σίλβιος ἀνάγει τὸν Καστριώτη στὴ Μακεδονία, ὅπου καὶ ὀρίζεται ἀκριβέστερα ὁ τόπος καταγωγῆς του ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Πρίσκο: «Οἱ Καστριῶται, ἔλκοντας τὸ γένος, ὡς λέγεται, ἐξ Ἡμαθίας τῆς Μακεδονίας, ἐδέσποζον τῆς περὶ τὴν Κρόιαν χώρας καὶ τινος μερίδος τῆς ἐπαρχίας Δίβρης».¹² Τὸ παραδοξότερο εἶναι ὅτι τὸν Γεώργιο Καστριώτη-Σκενδέρμπεπ¹³ ἀγνοοῦσαν ἕως τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα οἱ Σκυπιτάρου, ἐνῶ στὶς ἡμέρες μας τὸν προβάλλουν ὡς «ἐθνικὸ» τους ἥρωα!

Στὰ Ἄρβανα ἢ Ἄρβανα ἐπὶ αἰῶνες σημειώνονται ἀφίξεις Σκυπιτάρων (Δαρδάνων), αἰσθητῆς καὶ στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν κατερχομένων ἕως τὴν Πελοπόννησο Ἀρβανιτῶν, τῶν ὁποῖων ἡ ἀλλογλωσσία δὲν δυσκολεύει διόλου τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐλληνικότητάς τους. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος ἐπισημαίνει: «Ἦδη κατὰ τὸν 14^{ον} αἰ. 10 χιλ. “Ἀλβανοί” ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ μεθ' ἐλληνικῶν τοῦ βορρᾶ λέξεων εἰς τὴν γλῶσσάν των, ἐκ φόβου πρὸς τοὺς Τούρκους ἢ ἕνεκα τυραννίας τῶν γειτόνων ἢ πενίας, μιμούμενοι δ' ἄλλους

11 *Ephemeris Dracoromana* 1 (1923), 373.

12 *Φωνὴ τῆς Ἠπείρου*, 10.2.1895, 4.

13 G. Petrovitch, *Georges Castriota Scanderberg. Essai de bibliographie raisonnée. Ouvrages sur Scanderberg écrits en langues française, anglaise, allemande, latine, italienne, espagnole, portugaise, suédoise et grecque et publiés depuis l'imprimerie jusqu'à nos jours*, Paris, Leroux, 1881, XXIX, 187. Μιχαὴλ Τρίτος - Ἀδελαΐς Ἰσμουριάδου, *Ἱστορικὴ διήγησις περὶ Γεωργίου τοῦ Καστριώτου τοῦ ἐπονομασθέντος καὶ Σκενδέρμπεπ. Ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν διὰ τὴν ἀναχαίτισιν τοῦ τουρκικοῦ ἐπεκτατισμοῦ εἰς τὴν Ἀλβανίαν*, Θεσσαλονίκη 2008.

Εὐρώπης, τ. Δ', Ἀθήνα 2010, 643.

9 *Zeitschrift für romanische Philologie* 54 (1934), 180

10 *Dacoromania*, 1921-1922, τ. 2, 486.

Ὁμολογουμένως ἀξιοπρόσεκτη εἶναι καὶ ἡ ἄγνοια ἢ παράλειψη τῶν ὄρων Ἀλβανία καὶ Ἀλβανοὶ μὲ ἐθνωνυμικὴ σημασία ἀπὸ τὸν ὀνομαστότερο λατινιστὴ τοῦ 15ου αἰῶνα, τὸν Αἰνεῖα Σίλβιο, φιλολογικὸ ψευδώνυμο τοῦ πάπα Πίου Β' (1405-1464), ὁ ὁποῖος ἀναζητοῦσε πληθυσμὸ τῆς περιοχῆς αὐτῆς γιὰ τὴν ὀργάνωση σταυροφορίας ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἐξ ἴσου ἀκατανόητο εἶναι ὅτι οὔτε ἡ ἀναφορὰ στὸν Γεώργιο Καστριώτη ἔδωσε ἀφορμὴ γιὰ μνημόνευση Ἀλβανῶν ὡς ἐθνότητος.

φυγόντας πρότερον, ἦλθον εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ ἔπειτα καὶ Ἀττικὴν, κατέφυγον δὲ τῷ 1392 καὶ εἰς Πελοπόννησον πρὸς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμοθρήσκους Ἑλληνας καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Παλαιολόγου». ¹⁴ Ὁ Γάλλος Philippe de Comynes ὄλους τοὺς Ἀρβανίτες «στραδιῶτες», πεζοὺς καὶ ἐφίππου, μισθοφόρους τῆς Βενετίας, εἴτε στρατολογοῦνται στὸ Ναύπλιο εἴτε στὸ Δυρράχιο, τοὺς ὀνομάζει Ἑλληνας. Τὸ σχετικὸ κείμενο ἔχει μεταφράσει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπυρίδων Λάμπρος: «Ἦσαν ἅπαντες Ἑλληνας, ἐλθόντες ἐκ τῶν πόλεων ἃς κατέχουσιν ἐν Ἑλλάδι οἱ Βενετοί, τινὲς μὲν ἐκ τοῦ Ναυπλίου ἐν Πελοποννήσῳ ἄλλοι δ' ἐξ Ἀλβανίας, ἐνώπιον τοῦ Δυρραχίου... Οἱ Βενετοὶ ποιοῦνται αὐτῶν μεγάλην χρῆσιν καὶ ἔχουσιν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτούς... καὶ εἶναι γενναῖοι ἄνδρες καὶ ἐργάζονται... ὅταν ἐπιχειρήσωσι τοῦτο». ¹⁵ Οἱ ἴδιοι ἄλλως τε Ἀρβανίτες, καταφεύγοντας στὴν Ἰταλία, σεμνύνονται γιὰ τὴν ἑλληνικότητά τους, τὴν ὁποία καὶ δημοσιοποιοῦν. Οἱ Μιχαὴλ Μπούσας καὶ Ἀλέξανδρος Μοσχολέων τὸ 1597 στὴν Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τῆς Νεαπόλεως Ἰταλίας δὲν ἱκανοποιοῦνται μὲ τὴν ἀναγραφὴ τῶν

τίτλων τους, “Magistri Cappelani”, ἀλλὰ προσθέτουν καὶ τὴν ἐθνικὴ ταυτότητά τους, “nationis graecae”. ¹⁶

Πρόσθετη πράγματι μαρτυρία διαχρονικῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως διασφύζει ὁ Νίκανδρος Νούκιος, αὐτίκοος δημηγορίας Θωμᾶ τοῦ Ἀργείου, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐπικεφαλῆς Στραδιωτῶν, ὑπενθυμίζει τὸ ἥρωικὸ παρελθόν: «Ἑλλήνων ἐσμὲν παῖδες καὶ βαρβάρων σμῆνος οὐ πτοοῦμεθα· τοῖνον τὴν πρέπουσαν ἡμῖν ἀρετὴν καὶ ἐν τῷ πολέμῳ καρτερίαν ἀποδείξωμεν, ἵν' ἅπαντες λέγειν ἔχοιεν, ὡς οἱ ἐξ Ἑλλάδος ἐν τοῖς Εὐρωπαϊοῖς μέρεσιν εὐρεθέντες ἔργα χειρὸς ἀρίστης ἐπεδείξαντο... Τοιγαροῦν, ὦ ἄνδρες, ἀνδρείως καὶ συντεταγμένως τοῖς ἐχθροῖς ἐπιβάλλωμεν, καὶ τὴν Ὠκεάνειον ἀκτὴν αἵμασιν ἐναντίων φοινίξωμεν καὶ τὴν πάλαι θρυλουμένην Ἑλλήνων ἀνδρείαν ἔργοις αὐτοῖς φανερὰν ποιήσωμεν». ¹⁷

Ὁμολογουμένως, κατὰ κλάδους ἐπιστημονικούς, δηλαδὴ διεπιστημονικά, π.χ. λαογραφικά, οἱ Ἀρβανίτες ἀποδεικνύονται ἀπόλυτα Ἑλληνας. Τὸ παλαιότερο λαογραφικὸ πειστήριον ἔχει προσκομίσει ὁ Ἄγγλος Simon Simeonis, ὁ ὁποῖος πρῶτος τὸ 1332, μελετώντας τοὺς Ἀρβανίτες κατὰ τὴν κἀθοδο πρὸς

¹⁴ *Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου*, Θεσσαλονίκη 1953, 478.
¹⁵ *Νέος Ἑλληνομνημιων* 16 (1922), 473-474.

¹⁶ *NE* 20 (1926), 181.

¹⁷ Κ. Σάθας, *Ἑλληνας Στρατιῶται ἐν τῇ Δύσει*, Ἀθῆνα 1986, 212.

Πελοπόννησο, «ἐπιμένει μὲ ἔμφαση στὴν τέλεια ταύτιση τῶν ἑλληνικῶν καὶ ἀλβανικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων».¹⁸ Ὁ ἐπίσης Ἰγγλος Ed. Stanford, ἐξετάζοντας τὴ γλῶσσα, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὸν χαρακτήρα τῶν Ἀλβανῶν, συμπεραίνει τὸ 1877 ὅτι αὐτοὶ κατὰ τὴν ἀρχικὴ τους καταγωγὴ ἦσαν γνήσιοι Ἕλληνες.¹⁹ Κατὰ τὴν καθηγήτρια τῆς Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἄννα Γουίλ-Μπαδιεριτάκη, ἡ ὁποία ἔχει ἐρευνήσει τὰ ὑφαντὰ τῶν Καλυβίων τῆς Ἀττικῆς, ἄλλοτε ἀρβανιτοχωριοῦ, συγκεκριμένα τὰ «κεφαλάρια», κατέληξε στὴ διαπίστωση ὅτι αὐτὰ ἦσαν πολὺ συνηθισμένα καὶ στὰ ἀρχαῖα ὑφαντὰ. Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, ποὺ ἔζησε στὸν 3^ο αἰῶνα π.Χ., στὰ *Ἀργοναυτικά* του (Α 721 κ.έ.), περιγράφει τὴ «δίπλακα πορφυρέην» ποὺ φοροῦσε ὁ Ἰάσοντας, καὶ ἐκεῖ ἀναφέρει ὅτι τὰ διακοσμητικὰ θέματα ἦσαν ὑφασμένα μόνο στὰ «τέρματα», δηλαδὴ στὶς ἄκρες τοῦ ὑφάσματος. Ὁ δὲ Ἀθῆναιος (*Δειπνοσοφισταί*, ΙΒ' 525), συγγραφέας τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰῶνα, μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, «κεφαλαί», δηλώνει τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τῶν ἱματίων ποὺ ἔχουν διακοσμητικὲς ταινίες. Κλείνει δὲ ἡ πανεπιστημιακὴ λαογράφος ὡς ἐξῆς: «Τὰ κεφαλάρια καὶ στὰ νεώτερα ὑφαντὰ τῶν Καλυβίων παρουσιάζουν τὴν ἴδια καλλιτεχνικὴ ἐξέλιξη μὲ ἐκείνη τῶν Ἀρχαίων»!²⁰

Ὁ ἀνθρωπολόγος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Θεόδωρος Κ. Πίτσιος, ἐπικαλούμενος πορίσματα καὶ τοῦ Βουλγάρου ὁμολόγου του Peter

Boen, μετὰ μελέτη τῶν Ἀρβανιτῶν τῆς Πελοποννήσου τονίζει: «Δὲν διαχωρίζονται οἱ ἀρβανιτόφωνες ὁμάδες ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες τῆς Πελοποννήσου. Ἀντίθετα, ἡ συγκριτικὴ ἀνάλυση τῶν ὀρεσιβίων Γκέκκιδων τῆς βόρειας Ἀλβανίας καὶ τῶν ἀρβανιτόφωνων τῆς Πελοποννήσου ἔχει δώσει ἀρκετὰ καλὴ διαφοροποίηση τῶν δύο πληθυσμιακῶν ὁμάδων, σὲ μιὰ σειρὰ μετρικῶν καὶ μορφολογικῶν χαρακτήρων».²¹ Πάντως, πολὺ νωρίτερα διαπιστώθηκε ἐνδυματολογικὸ δεδομένο ἑλληνικότητας τῶν Τόσκων ἢ Τόσκιδων τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὸν Αὐστριακὸ Johann von Hahn: «Καθ' ὅλου ὁ τῶν Τόσκων καὶ Γκέκκων ἱματισμὸς ἐστὶ διαφέρων πολλῶ, τῶν μὲν λευκὸν τὸ ξύνολον ἐχόντων (φουστανέλλαν κτλ.), τῶν δὲ Γκέκκων περισκελίᾳ τε στενὰ καὶ προστερνίδια ἐρίου, τοῖς τῶν Εὐρωπαϊῶν χωρικῶν παρεμφερῆ πως ὄντα».²² Κατὰ τὸν καθηγητὴ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἄντ. Μπουσμπούκη, «ἡ προδρομικὴ μορφή φουστανέλλας φορέθηκε ἀπὸ Ρωμαίους στρατιῶτες κι αὐτοκράτορες, ἀλλὰ ὡς ἀντιγραφὴ τῆς μακεδονικῆς πολεμικῆς στολῆς. Ἦταν ἡ πολεμικὴ “φουστανέλλα” λωρίδες ἀπὸ δέρμα ποὺ ἔφεραν μεταλλικὴ γαρνιτούρα γιὰ τὴν ἀποφυγὴ χτυπήματος ἀπὸ τὴ σπάθα τοῦ ἀντιπάλου. Ὡστόσο, φαίνεται ὅτι παράλληλα πρὸς τὴ στολὴ αὐτὴ ὑπῆρχε καὶ πάνινη φουστανέλλα ποὺ θυμίζει τὴ φουστανέλλα τοῦ Νεοέλληνα τῆς Ὀθωμανικῆς περιόδου. Ἀπόδειξη –ὄχι ἔνδειξη– αὐτοῦ ποὺ λέμε εἶναι ἡ μίτρα ποὺ βρέθηκε στὴν Πέλλα. Τὸ πύλινο ἐκμαγεῖο, δηλαδὴ ἡ μορφή ποὺ βγῆκε ἀπὸ αὐτὴν,

18 πρβ. A. Ducellier, *Οἱ Ἀλβανοὶ στὴν Ἑλλάδα (13^{ος}-15^{ος} αἰ.)*, Ἱδρυμα Γουλανδρῆ-Χόρν, 1994, 15 σμ. 13.

19 πρβ. *An Ethnological Map of the European Turkey and Greece with Introductory Remarks on the Distribution of Races...*, London 1877, 8.

20 Ἄννα Γουίλ-Μπαδιεριτάκη, «Ἡ νεώτερη ὑφαντικὴ στὰ Καλύβια Ἀττικῆς. Μιὰ τεχνικὴ ποὺ ἀργοπεθαίνει (ἐνδεικτικὴ παρουσίαση)», *Πρακτικὰ Β' Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης ΝΑ Ἀττικῆς...*, 93.

21 Θ. Κ. Πίτσιος, *Ἐξελικτικὴ ἀνθρωπολογία. Πορίσματα καὶ βασικὲς ἔννοιες τῆς σύγχρονης ἀνθρωπολογικῆς ἐρευνας*, Ἰατρικὲς Ἐκδόσεις Π. Χ. Πασχαλίδης, Ἀθῆνα 2003, 522.

22 Νικοκλέους, *Περὶ τῆς αὐτοχθονίας...*, 78 σμ. 15 καὶ Λαζάρου, *Ἑλληνισμὸς καὶ λαοὶ ΝΑ Εὐρώπης*, τ. Δ', 576.

εἶναι ἓνας ἄντρας μὲ τέλεια φουστανέλλα, πτυχωτὴ καὶ κάτω ἀπὸ τὰ γόνατα. Ἡ μήτρα εἶναι τῆς προρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καὶ ὁ εἰκονιζόμενος φουστανελλᾶς στὴ βιτρίνα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῆς Πέλλας ὀνομάζεται ποιμενίσκος, τσοπανόπουλο, ἢ, πρὸς τὸ «σαρακατσανικώτερο», βλαχοπαίδι...».²³ Γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς φουστανελλᾶς ἔχουν συγγράψει καὶ οἱ ἀκαδημαῖοι Ζ. Α. Παπαντωνίου, Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος, Κ. Ρωμαῖος, Σπ. Μαρινάτος.²⁴ Στὴν προκειμένη περίπτωση, ἐξειδικεύει στὸ θέμα μας ὁ Μπασμπούκης: «Ὅσο γιὰ τὴ φουστανελλά, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ πὼς οἱ γηνησιώτεροι ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ Γκέγκηδες, δὲν τὴν φοροῦν, πράγμα ποὺ σημαίνει πὼς εἶναι ἔνδυμα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καὶ ὅτι ἔχουμε ἓνα κατάλοιπο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλωστε, σ' ἑλληνικὰ ἰδιώματα ἢ ἐθνικὴ μας στολή, ἢ φουστανελλά, λέγεται καὶ βλάχικη». Ὁ δὲ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Τ. Ραραχαγί στὸ ἐτυμολογικὸ ἀρμανικὸ λεξικὸ του, ἐκδόσεως τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας, ἐτυμολογεῖ τὴ λέξη φουστανελλά ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, μὲ ἑλληνικὰ γράμματα!

Στὸν χάρτη μάλιστα τοῦ Giacomo Castaldi, “Descrittione della geografia moderna de tutta la Gretia”, ποὺ ἐκδόθηκε στὴ Βενετία τὸ 1545(:), ἢ Β. Ἴππειρος, τῆς ὁποίας βόρεια ὀροθετικὴ γραμμὴ συνιστᾶ, σύμφωνα μὲ τοὺς Στράβωνα, Προκόπιο, VI. Ρορονίς κ.ἄ., ἢ Ἐγνατία ὁδός, εἶναι ἀδιαμφισβήτητα ἑλληνικὴ.²⁵ Διαπιστώνεται δὲ καὶ βορει-

Στὸν χάρτη τοῦ Giacomo Castaldi, “Descrittione della geografia moderna de tutta la Gretia”, ποὺ ἐκδόθηκε στὴ Βενετία τὸ 1545(:), ἢ Β. Ἴππειρος, τῆς ὁποίας βόρεια ὀροθετικὴ γραμμὴ συνιστᾶ, σύμφωνα μὲ τοὺς Στράβωνα, Προκόπιο, VI. Ρορονίς κ.ἄ., ἢ Ἐγνατία ὁδός, εἶναι ἀδιαμφισβήτητα ἑλληνικὴ.

ότερα ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἀπὸ ἐθνικιστὲς Ἰταλοῦς, π.χ. τὸν Antonio Canini.²⁶ Ὅπως ἄλλως τε ἀποκαλύπτει ἡ *Totius Graeciae descriptio*, ποὺ ἐκδόθηκε στὴ Ρώμη, πιθανὸν τὸ 1536, στὴν Ἑλλάδα περιλαμβάνονται ὄχι μόνον ἡ Ἴππειρος ἕως τὴν Ἐγνατία, Γενοῦσο ποταμὸ, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑλλήνες τῆς Δαλματίας καὶ μέρους τῆς Λιβουρνίας. Ἐν τούτοις, ὁ Ν. Σοφιανός, λόγιος καὶ συγγραφέας τοῦ 16ου αἰῶνα, ἀποκαλεῖται «ἀλβανός»! Ἄρα μὲ πολλὴ γνώση οἱ Δημητρεῖς Γρ. Κωνσταντᾶς καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδης τὸ 1791 στὸ βιβλίον τους *Γεωγραφία Νεωτερικὴ* εἶχαν περιλάβει ὡς τμήμα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Ἀρβανιτιά, κατ' ἀκολουθίαν δὲ τοὺς Ἀρβανίτες στὸν Ἑλληνισμό. Συνακόλουθα, ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἐμφανίζει καὶ τὸ γεγονός ὅτι τῆς προκειμένης συγγραφῆς ἢ ἀξιοπιστία καὶ ἢ ἀκρίβεια ἀναγνωρίζονται καὶ ἀπὸ τὴ Nadejda Danova.²⁷ Ἐξ ἄλλου, καὶ ὁ μαθητὴς τῶν Πηλιορειτῶν

23 Ἴππειρωτικὰ γράμματα, τεῦχος 14 (Ιωάννινα 2009), 67.

24 Ἀχ. Γ. Λαζάρου, «Οἱ Εὐζώνοι τῆς Φθιώτιδας ὡς φορεῖς πανάρχαιας φορεσιᾶς», ἀνάτ. ἀπὸ τὰ *Πρακτικὰ τοῦ Α' Συνεδρίου Φθιωτικῶν Ἐρευνῶν*, Λαμία 1993, 161-181.

25 Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοιππειρωτικὸς Ἑλληνισμὸς*, Ἀθῆνα 1988,

73 σημ. 85 κ.ἄ.

26 A. Canini, *La questione dell'Epiro*, Roma 1879, 8.

27 *Etudes Balkaniques* 1 (1975), 56-74.

συγγραφέων Ρήγας Βελεστινλής προβάλλει στο Έγκόλπιό του ως Έλληνες τούς ανά τη νησιωτική και στεριανή Ελλάδα Άρβανίτες:

«᾽Ω Ὑδραῖοι κι ἔσεῖς Ψαριανοί,
ἄνδρες Σπετσιῶται καὶ ὑπόλοιποι
Γρακοί,.....».

Ἐπιπρόσθετα, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Vladislav Skarić ἐκφράζεται σαφέστατα γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν Ἀρβανιτῶν στὴν ἐθνικὴ ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων τὸ 1821: «Ἀρμόζει νὰ ὑπενθυμίσουμε ἰδιαίτερα τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι στὸ παρελθὸν εἶχαν μεταναστεύσει πρὸς τὸν νότο, στὶς ἑλληνικὲς περιοχές. Αὐτοὶ οἱ Ἀλβανοί, χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι, ἔλαβαν ἐνεργὸ μέρος σὲ ὅλα τὰ ἐθνικὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ ὄχι ὡς Ἀλβανοί, μόνον ὡς Ἑλληνες».²⁸ Οἱ Ἑλληνες ἀποδύονται σὲ ἀδιάλειπτη καὶ ἄνιση ἀντίσταση τόσο στὴ Βόρειο Ἥπειρο ὅσο καὶ στὴ διασπορὰ τους μὲ τολμηροὺς ἀρχηγούς, Μιχαὴλ Μπούα, Κροκόδειλο Κλαδᾶ, Πέτρο Λάντζα, Χριστόφορο Κοντοκάλη, Θωμᾶ Πλέσσα, Μανόλη Μόρμουρ,²⁹ ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος Ἰωακείμ...³⁰ Ὁ ἀγώνας δὲν διεξάγεται μόνον μὲ πολεμικὰ μέσα, ἀλλὰ καὶ μὲ εἰρηνικὰ, Σταυρὸ καὶ Εὐαγγέλιο, κυρίως στὶς ἀπειλούμενες περιοχές, τὶς ὁποῖες διατρέχουν ἀκούραστα, ἀκατάπαυστα, ἄφοβα οἱ ὀρθόδοξοι κληρικοί, ὅπως ὁ Μοσχοπολίτης Νεκτᾶριος Τέρπος,³¹ ὁ

ἠγούμενος τῆς μονῆς τῆς Ἀρδενίτσας, ἀναχαιτίζοντας τὴν ἐξάπλωση τοῦ μουσουλμανισμοῦ, πενήντα χρόνια πρὶν τὸν Πατροκοσμᾶ... Ἡ ἐξαλβάνιση Ἑλλήνων στὶς βορειότερες περιοχές συντελεῖται αἰσθητὰ, ὅπως σημειώνει ὁ Γάλλος L. Heuzey,³² ἡ δὲ σκόπιμη χρῆσις τῆς πενιχρῆς σκυπιταρικής μετριάξει τὴν ἀγριότητα καὶ ἀπληστία τῶν χρηστῶν της, κατὰ τὸν R. Puaux.³³

Ὅπωςδήποτε ἡ ἑλληνικότητα τῶν Ἀρβανιτῶν ὑποδηλώνεται καὶ μὲ τὶς ἐπιδόσεις τους στὴ θάλασσα. Ὁ Φρ. Ἐνγκελς στὸ διήγημά του «Κουρσάροι», τὸ ὁποῖο ἀφιερώνει στὸν μεγάλο ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821, παρουσιάζει τὸν Καπετᾶν Λεωνίδα Σπετσιώτη, ποὺ ἀπευθύνεται στὸν νεαρὸ Λέοντα Πάππο ἀποκαλύπτοντας: «Ἐσὺ, σίγουρα, μᾶς νομίζεις νοικοκυρεμένους καραβοκύρηδες. Ὅχι, δὲν εἴμαστε τέτοιοι. Κοίταξε τὰ κανόνια μας, τὰ φανερὰ καὶ τὰ κρυφά, τ' ἄρματά μας, τὴ μπαρουταποθήκη μας. Τότε θὰ καταλάβεις πὼς ἐμεῖς παριστάνουμε μόνον τοὺς ἐμπόρους. Πρέπει νὰ ξέρεις, ὁμως, πὼς ἐμεῖς εἴμαστε καλύτεροὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους... Καὶ κάτι παραπάνω: Ἐμεῖς εἴμαστε οἱ ἀληθινοὶ Ἑλληνες, οἱ ἄνθρωποι δηλαδὴ ποὺ ξέρουν νὰ τιμοῦν τὴ λευτεριά. Εἴμαστε, μ' ἄλλα λόγια, Κουρσάροι, ὅπως μᾶς λένε οἱ Ἀγαρνοὶ ποὺ τιμωροῦμε... Θὰ σοῦ πρότεινα, τὸ λοιπόν, νὰ ἐνωθεῖς καὶ σὺ μαζί μας καὶ νὰ πάρεις μέρος στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ λευτεριά τῶν Ἑλλήνων...».³⁴

28 *Revue Internationale des Etudes Balkaniques* 1-2 (1935), 583.

29 Στ. Ἰ. Παπαδόπουλος, *Ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1982, 32 κ. ἔξ.

30 Ἰ. Κ. Χασιώτης, *Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ἰωακείμ καὶ οἱ συνομοτικὲς κινήσεις στὴ Βόρειο Ἥπειρο*, Θεσσαλονίκη 1964. Ἀνάτ. ΣΤ' τόμου «Μακεδονικῶν».

31 Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Βόρειος Ἥπειρος. Ἱστορία - Πολιτισμὸς*, Ἰωάννινα 1990, 31. Μιχ. Γ. Τρίτου, *Βλάχοι Βαλκανίων καὶ Ὀρθοδοξία*, Θεσσαλονίκη 2009, 21, 22, 25, 47, 69, 81, 90.

32 L. Heuzey, *Excursion dans la Thessalie Turque en 1852*, Paris 1927, 169. Πρβ. *Ἑλληνικά* 1(1928), 218.

33 Ὁ René Puaux, *Δυστυχημένη Βόρειος Ἥπειρος*, μετάφρ. Ἀγόρω-Ἐλισάβετ Α. Λαζάρου, Ἀθήνα, ἄ.χ., τὶς ἐπιδόσεις τῶν Σκυπιτᾶρων στὶς διαρπαγὲς καὶ λεπλασίες χαρακτηρίζει «πατροπαράδοτο βιομηχανία τους».

34 Ὁρφ. Οἰκονομίδη, *Ὁ Κ. Μάρξ καὶ ὁ Φρ. Ἐνγκελς γιὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ '21*, Ἀθήνα 1976, 19-20.

Ἕλληνες ἀναδείχθηκαν καὶ οἱ Ἀρβανίτες τῆς Σικελίας, ὅπως ἔχει ἀποκαλύψει ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, ὀμιλώντας κατὰ τὴ διαμάχη περὶ Αὐτοχθόνων καὶ Ἐτεροχθόνων τὸ 1844: «Εἰς Παλέρμον κατοικοῦν Ἕλληνες ἕως 16.000, οἵτινες κατώκησαν ἐκεῖ πρὸ αἰῶνος, φεύγοντες τὴν δουλείαν· οὔτοι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως ἀναβαίνουν εἰς ὄρος, καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀποβλέποντες τελοῦσι τὴν Ἀνάστασιν· τούτων ἡ καρδία πάλλει, ἐπιθυμούντων τὴν μεθ' ἡμῶν ἔνωσιν, καὶ ἡμεῖς νὰ τοὺς νομίσωμεν μὴ Ἕλληνας, διότι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συναγωνισθῶσι μεθ' ἡμῶν;». ³⁵ Μετὰ πλήρη καὶ πλεόν αἰῶνα διαπιστώνει τὴν ἑλληνικότητά τους στὰ «Σικελικά» τοῦ ὁ Κώστας Γεωργουσόπουλος: «... Δὲν ἀναφέρομαι στοὺς ἑλληνόφωνους τῆς Καλαβρίας. Ἔχουν ἀρκετὰ μελετηθεῖ. Ἴταλοι καθολικοί, ποὺ ἀπομονωμένοι στὰ ἀπρόσιτα χωριὰ τοὺς συνεχίζουν νὰ ὀμιλοῦν τὴ γλῶσσα τῶν παλιῶν ἀποίκων. Ἀναφέρομαι στοὺς 25.000 τῆς "περιοχῆς τῶν Ἀλμπανέζων" τοῦ Παλέρμου, Ἑλλήνων ἀπὸ Μοριά, ποὺ περνώντας στὸ μεσαίωνα ἀπὸ τὴν Ἀρβανιτιὰ ἔφθασαν στὸ Παλέρμο δι-γλωσσοί... Μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ συνομιλήσουμε μὲ τὸν παπα-Στάση καὶ νέα παιδιά, κορίτσια καὶ ἀγόρια, νὰ πιοῦμε μαζὶ καὶ νὰ θαυμάσουμε τὰ σωστά τους ἑλληνικά, τὴν ὀρθοδοξία τους, ποὺ γι' αὐτοὺς λειτουργεῖ ὡς ἐθνικὴ συνείδηση. Καιρὸς νὰ μελετήσῃ κάποιος τὸ φαινόμενο». ³⁶ Μάταιπ ἐκκληση. Διότι οἱ λεγόμενοι ἀρμόδιοι ἐπιχορηγοῦν Μὴ Κυβερνητικὲς Ὁργανώσεις (ΜΚΟ), π.χ. τὸ Κέντρο Ἑρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων (ΚΕΜΟ), ³⁷ τὸ Ἑλληνικὸ Ἴδρυ-

μα Εὐρωπαϊκῆς καὶ Ἐξωτερικῆς Ἱεραποστολῆς (ΕΛΙΑΜΕΠ), ³⁸ ποὺ ἀσκοῦν ἀσύδοτη προπαγάνδα στοὺς ἑλλαδικοὺς Ἀρβανίτες, γιὰ νὰ ἀποκοποῦν ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό, μολονότι ἡ γενετικὴ τους σχέση μαζὶ τοῦ καταδεικνύεται ἀδιάσειστα, καὶ μάλιστα διεπιστημονικά.

Ὡς Ἕλληνες αὐτοπροβάλλοντα καὶ μεταγενέστερα οἱ Ἀρβανίτες τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου, τῆς ἄλλοτε Μεγάλης Ἑλλάδος, ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ διαβεβαίωση τοῦ G. Camarda: «Οὐδὲν ὁμως θαυμαστὸν ἡμῖν θέλει φανῆ ἡ προσπάθεια μεθ' ἧς περὶ τῶν Ἀλβανο-Ἑλληνικῶνπραγμάτων ἐγὼ ἐκφράζομαι, ἀφ' οὗ μάθητε ὅτι εἶμαι ἐκ τῶν Ἑπειρωτικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἐν τε τῇ Σικελίᾳ καὶ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν πρὸ τεσσάρων περιήπου ἑκατονταετηριδῶν ὑπὸ τῶν ἐνδόξων, καὶ τελευταίων τότε, ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγωνιστῶν, τοῦ μεγάλου Γεωργίου Καστριώτου καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ συμμαχητῶν, κατεστάθησαν καὶ μέχρι τοῦδε σφύζονται, ἀποτελοῦσαι ὑπὲρ τὰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας ψυχῶν, τό τε θρήσκευμα, τὴν γλῶσσα, τὰ ἦθη καὶ τὸν πρὸς τὴν Ἑλλάδα πόθον ἐτι καὶ νῦν θεία τινη προνοία θαυμασίως διατηροῦσαι». ³⁹

Ὅσα δὲ ὁ Ἀρβανίτης Camarda γνωστοποιεῖ ἐπιβεβαιώνονται καὶ ἀπὸ τὴ στάση τοῦ Ἀρβανίτη πρωθυπουργοῦ τῆς

Καὶ *Ακτίνες* 740 (Ἰούλιος-Αὔγουστος 2013), 133 σμ. 65, *Ἡ Καθημερινή*, 20.12.1999, 41.

38 Βλ. ἄρθρο Θ. Βερέμπ στὴν ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, 2.4.2000, ὅπου φύρδην-μίγδην γιὰ «Ἕλληνες, Βλάχους, Ἑβραίους, Ἀρβανίτες, Σλάβους καὶ Λατίνους», καὶ 2.4.2008, 4, ὅπου «... ἄρβανίτες, βλάχοι, σλάβοι». Πληρέστερη ἀνάλυση βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἑλληνισμὸς καὶ λαοὶ ΝΑ Εὐρώπης*, τ. Δ', Ἀθήνα 2010, 565 κ.έ.

39 Ἐκ τῶν ἀνεκδότων *Ἱστορικῶν καὶ πολιτικῶν ἀπομνημονευμάτων* τοῦ Ν. Δ. Λεβίδη, ἐν Ἀθίνας, 1933, 12-13. Βλ. καὶ Μ. Μαντουβάλου, *Κείμενα τινὰ περὶ Ἀλβανίας* καὶ τὸ ἐν «Παρνασσῶ» Ἀρχεῖον Λεβίδη, *Παρνασσός* 12 (1970), 3-6.

35 Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἑλληνισμὸς καὶ λαοὶ ΝΑ Εὐρώπης*, τ. Δ', Ἀθήνα 2010, 614.

36 Βλ. *Τὰ Νέα*, 3.5.1984.

37 Βλ. Μ. Ἡλ. Μελετόπουλος, *Τὸ ζήτημα τοῦ πατριωτισμοῦ*, Ἐκδόσεις Παπαζήσι, Ἀθήνα 2010, 44, ὅπου κεφάλαιο «Κατασκευὴ μειονοτήτων»!

Ιταλίας Crispi, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ κυβερνᾷ κατὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς τῆς Ἰταλίας, ἐνίσταται ἐνώπιον τῆς Ἰταλικῆς Βουλῆς γιὰ τὶς ἐκδηλούμενες βλέψεις Ἰταλῶν στὴν Ἀλβανία, τονίζοντας: «Τί ἔχουμε νὰ κάνουμε ἐμεῖς μὲ τοὺς Ἀλβανούς; Ἡ γλῶσσά τους, οἱ παραδόσεις τους καὶ ἡ συμμετοχὴ τους στὸν πόλεμο τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας τοὺς ἔχουν συνηθίσει νὰ στρέφουν πάντοτε τὰ βλέμματά τους πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι συνεπῶς πολὺ ἐπιπόλαιο νὰ σπᾶμε τὸ κεφάλι μας γιὰ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Κι ἂν ζητούσαμε τώρα μιὰν Ἀλβανία αὐτόνομη ἢ συνδεδεμένη ὁμοσπονδιακὰ μὲ τὴν Ἰταλία, δὲν θὰ δημιουργούσαμε κατάσταση διαρκῆ. Γιατὶ ἀργὰ ἢ γρήγορα, μόλις θὰ γίνονταν ἀνεξάρτητοι οἱ Ἀλβανοί, θὰ πραγματοποιοῦσαν τὴν ἔνωσή τους μὲ τὴν Ἑλλάδα».⁴⁰

Φυσικὰ ἡ πραγμάτωσι τῶν προβλέψεων τοῦ Crispi προϋποθέτει τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν ξένων παρεμβάσεων. Ὁ Crispi εἶχε προβλέψει ὀρθότατα. Διότι διαβήματα πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀλλεπάλληλα ἔγιναν τὸ 1847, 1878, 1904... Ὁ Ν. Δ. Λεβίδης διασφῆζει στὸ Ἀρχεῖο του

40 Γ. Σ. Ἀλεξιάδης, *Γεωοικονομία καὶ γεωπολιτικὴ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν*, Ἀθήνα 1946, 85 σμ. 7.

καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἐξ Ἀλβανίας γίνονται ἡμῖν διαβήματα καὶ προτάσεις περὶ συνεννοήσεως. Πολλοὶ τῶν ἰσχυρῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν ζητοῦσι τοῦτο. Οἱ ὄροι οὓς τιθέασι δὲν ἀποκρούονται...».

Ἔτσι ἀκραιφνεῖς καὶ συνειδητοὶ πατριῶτες Ἀλβανοὶ ἀγωνίσθηκαν γιὰ τὴν εὐδωσι τῆς ἐνδεδειγμένης καὶ γιὰ τοὺς δύο λαοὺς συμπράξεως ὑπέστησαν ἀπηνεῖς διώξεις, τὶς ὁποῖες εὐλόγα προβάλλουν καὶ σὲ δημοσιεύματά τους. Συγκεκριμένα, ὁ Ἀλβανὸς ἡγέτης Basri-bey, στὸ ἐξώφυλλο συγγραφῆς του ἡ ὁποία ἐπιγράφεται *L'Orient débalkanisé et l'Albanie. Origines des dernières Guerres et Paix future*, παραθέτοντας τοὺς τίτλους του "Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanais et chef du Pouvoir Exécutif ad interim (1915-1916), προσθέτει μὲ ὑπερηφάνεια: "Interné dans les garnisons austro-hongroises"! Στὴ δὲ πέμπτη σελίδα ἀποκαλύπτει:

«Μὲ τὸν ἀρχέγονο μικρὸ λαὸ τῆς διηρημένου σὲ τρεῖς μεγάλες θρησκείες, ἡ Ἀλβανία ἕως τώρα στερεῖται ἐθνικῆς συνειδήσεως. Κάθε κίνημά της ἐθνικὸ εἶναι ἐπίπλαστο, εἰσαγόμενο ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, πρὸ πάντων ἀπὸ τὴ Βιέννη. – Ἀναγνωρίζουμε τὸν ἑλληνικὸ χαρακτῆρα τῆς νότιας Ἀλβανίας, ὅπου τὸ ὑπεραιωνόβιο πολιτιστικὸ ἔργο τῶν σχολῶν της κυριαρχεῖ ἠθικὰ καὶ ἐθνικὰ».⁴¹

ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ
Ρωμανιστῆς - Βαλκανολόγος

41 Βλ. Κωνσταντῖνος Κυριακοῦ, *Ἐλεύθερος φυλακισμένος. Ἀναφορὰ στὶς συνθηκὲς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς Βορείου Ἠπείρου*, Ἀθήνα 1997, 13-14.

Η ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

ΜΕΡΟΣ Β΄

(συνέχεια από το προηγούμενο)

Ρητορική παιδεία και διάσωση τῆς ἀρχαίας γραμματείας

Ένας παράγοντας που παραδόξως ευνόησε κατεξοχήν τὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας γραμματείας στὸ Βυζάντιο εἶναι ὁ γλωσσικὸς συντηρητισμὸς τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ ξεχωριστὴ θέση που εἶχε ἡ ρητορική στὴν παιδεία τῶν Βυζαντινῶν. Αὐτὸς ὁ παράγοντας, ὁ ὁποῖος κατὰ τ' ἄλλα προκαλεῖ ἀκόμην καὶ τὴν ἀποστροφή τῶν σύγχρονων μελετητῶν, φαίνεται ὅτι ἐπέδρασε πραγματικὰ καταλυτικὰ στὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας γραμματείας. Εἶναι λοιπὸν χρήσιμο νὰ δοῦμε ἐδῶ σύντομα τὴ θέση τῆς ρητορικῆς στὴν παιδεία τῶν Βυζαντινῶν, πρὶν προχωρήσουμε σὲ μιὰ προσπάθεια ἀποτίμησης τῆς συμβολῆς της στὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας γραμματείας.

Οἱ Βυζαντινοὶ προσέδιδαν τέτοια ἀξία στὴ ρητορική, ὥστε ὁ Herbert Hunger θέτει ἀνοικτὰ τὸ ἐρώτημα: «Πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐξηγήσει τὸ ὅτι ἕνας λαὸς μὲ ἔντονο αἰσθητικὸ κριτήριό, ὅπως οἱ Ἕλληνες τοῦ Μεσαίωνα, ὑποτάχθηκε στὴν τυραννικὴ ἐξουσία τῆς ρητορικῆς τόσο ὀλοκληρωτικὰ καί, κατὰ τὰ φαινόμενα, μὲ τὴ θῆλυσή του;».¹

1 Herbert Hunger, *Βυζαντινὴ λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τόμος Α', μεταφρ. Λ. Γ. Μπενάκη, Ἰ. Β. Αναστασίου, Γ. Χ. Μακρῆ, Μορφωτικὸ Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθῆνα 1991², σελ. 125.

Ἡ ἱστορικὴ ἐξήγηση αὐτοῦ τοῦ φαινομένου βρίσκεται εὐκόλα στὰ μορφωτικὰ πρότυπα τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Jones, ὅσο δύσκολο καὶ ἂν μᾶς εἶναι σήμερα νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴν τεράστια σημασία που προσέδιδε ἡ ὕστερη ἀρχαιότητα στὴ λεκτικὴ μορφή, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι στὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἡ ἀνώτερη ἐκπαίδευση ἦταν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀφιερωμένη στὴ ρητορική, τὴν τέχνη τοῦ ὄρθου καὶ κομποῦ λόγου, καὶ οἱ ἄνθρωποι που τύγχαναν μᾶς τέτοιας ἐκπαίδευσης εἶχαν τὴ φυσικὴ τάση νὰ προσδίδουν μεγαλύτερη σημασία στὴ μορφή παρὰ στὸ περιεχόμενο αὐτοῦ που διάβαζαν.²

Τὸ Βυζάντιο ἐνέμεινε στὰ παιδευτικὰ πρότυπα τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος, καὶ μάλιστα σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε, ὅπως σημειώνει ὁ Herbert Hunger, οἱ θεωρητικὲς ἀρχὲς τῆς ρητορικῆς ἴσχυαν στοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνες ἀκριβῶς ὅπως καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς σχολῆς τῆς Γάζας στὸ τέλος τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος.³ Οἱ L. D. Reynolds καὶ Nigel Wilson,

2 A. H. M. Jones, "The social background of the struggle between paganism and Christianity", ἐν Arnaldo Momigliano (ed.), *The conflict between paganism and Christianity in the fourth century*, Clarendon Press, Oxford 1963, σελ. 20.

3 Herbert Hunger, *Βυζαντινὴ λογοτεχνία. Ἡ λόγια κοσμικὴ γραμματεία τῶν Βυζαντινῶν*, τόμος Α', σελ. 33.

ἐξάλλου, φέρνοντας τὸ παράδειγμα τοῦ ἱστορικοῦ Κριτοβούλου, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τὸ ἱστορικὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1453 σὲ ὕφος ποὺ προσπαθεῖ ὀλοφάνερα νὰ μιμηθεῖ τὸ ὕφος τοῦ Θουκυδίδη, παρατηροῦν ὅτι παρόμοια περίπτωσι ὑφολογικοῦ ἀρχαϊσμοῦ σὲ τέτοια κλίμακα δὲν ὑπάρχει στὴν ἱστορία!⁴ Ὁ Arnold J.

φέων στὸ Βυζάντιο καὶ εὐλογῆ ἀπορία γιὰ τὸ συνεχῶς διευρυνόμενο χάσμα ἀνάμεσα στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ τὸν λόγο τῶν λογίων. Ὁ Hans-Georg Beck φθάνει μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου νὰ γράφει ὅτι ἡ βυζαντινὴ ρητορικὴ, περισσότερο ἀπὸ ὅτιδήποτε ἄλλο, ἀποθαρρύνει τὸν σύγχρονο μελετητὴ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ Βυζάντιο.⁶ Καὶ εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι,

Ἡ προσκόλλησι τῶν Βυζαντινῶν στὴ ρητορικὴ μπορεῖ νὰ ἔχει χίλια κακά, ἀλλὰ ἔχει ἓνα τοῦλάχιστον καλόν, ποὺ δὲν πρέπει νὰ περνᾷ ἀπαρατήρητο: ὅτι ἐπέτρεπε στοὺς Βυζαντινοὺς νὰ βλέπουν στὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τὰ ἄφθαστα πρότυπα τοῦ ὕφους, ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ περιεχόμενό τους τοὺς ἄφηνε παγερὰ ἀδιάφορους. Εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἄνοιγε ἓνας ἀκόμη δρόμος γιὰ τὴ διάσωσι τῆς ἀρχαίας κληρονομίας.

Toynbee μάλιστα θεωρεῖ ἐντελῶς παράδοξο τὸν συνδυασμὸ τῆς φιλελευθέρης στάσεως τῶν Βυζαντινῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι στὶς ἄλλες γλῶσσες (πρβ. τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο προωθήθηκε ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Σλάβων ἀπὸ τὸν Κύριλλο καὶ τὸν Μεθόδιο) μὲ τὴν ἐχθρικὴ στάσι ποὺ ἔδειχναν οἱ ἴδιοι ἀπέναντι στὴ ζωντανὴ μορφή τῆς δικῆς τους, μητρικῆς γλώσσας.⁵

Ὅσο καὶ ἂν ἡ ξεχωριστὴ θέσι τῆς ρητορικῆς στὴν παιδεία τῶν Βυζαντινῶν καὶ ὁ πρωτοφανὴς αὐτὸς γλωσσικὸς ἀρχαϊσμὸς ἔχουν τὴν ἱστορικὴ τους ἐξήγησι, ὁ σύγχρονος μελετητὴς δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ νιώθει ἀκόμη καὶ ἀποστροφὴ γιὰ τὴν ἐπιτηδευμένη κενολογία πολλῶν συγγρα-

ὁ Beck ἔχει ἀπόλυτο δίκιο.

Δὲν εἶναι βεβαίως τοῦ παρόντος νὰ ἀναλύσουμε ἐδῶ περαιτέρω τὴ θέσι τῆς ρητορικῆς στὴν παιδεία τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε καὶ νὰ παραλείψουμε νὰ ἐπισημάνουμε τὴν καταλυτικὴ ἐπίδρασι ποὺ εἶχε αὐτὸς ὁ παράγοντας στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔβλεπαν οἱ Βυζαντινοὶ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία. Διότι ἡ προσκόλλησι τῶν Βυζαντινῶν στὴ ρητορικὴ μπορεῖ νὰ ἔχει χίλια κακά, ἀλλὰ ἔχει ἓνα τοῦλάχιστον καλόν, ποὺ δὲν πρέπει νὰ περνᾷ ἀπαρατήρητο: ὅτι ἐπέτρεπε στοὺς Βυζαντινοὺς νὰ βλέπουν στὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τὰ ἄφθαστα πρότυπα τοῦ ὕφους, ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ περιεχόμενό τους τοὺς ἄφηνε παγερὰ ἀδιάφορους.

Εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἄνοιγε ἓνας ἀκόμη δρό-

4 L. D. Reynolds καὶ Nigel G. Wilson, *Scribes and scholars. A guide to the transmission of Greek and Latin literature*, σελ. 41 (= L. D. Reynolds καὶ Nigel G. Wilson, *Ἀντιγραφεῖς καὶ φιλόλογοι. Τὸ ἱστορικὸ τῆς παράδοσις τῶν κλασικῶν κειμένων*, σελ. 64).

5 Arnold J. Toynbee, *The Greeks and their heritages*, Oxford University Press, Oxford 1981, σελ. 135.

6 Hans-Georg Beck, *Ἡ βυζαντινὴ χιλιετία*, μετάφρ. Δημοσθ. Κούρτοβικ, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τραπέζης, Ἀθῆνα 1992, σελ. 209.

μος για τη διάσωση της αρχαίας κληρονομιάς. Όπως εξηγούν οι L. D. Reynolds και Nigel Wilson, η απαίτηση να χρησιμοποιείται η αττική διάλεκτος της εποχής της άκμης είχε ως αποτέλεσμα να συνεχίσουν να διδάσκονται οι κλασικοί της αθηναϊκής λογοτεχνίας ως μέρος του κανονικού σχολικού προγράμματος, και αυτό με τη σειρά του σήμαινε ότι δε θα σταματούσε η αντιγραφή νέων χειρογράφων του κεμένου των κυριότερων έργων σε αριθμό επαρκή.⁷ Έτσι κατέστη δυνατή η διάσωση ακόμη και κεμένων που δεν είχαν καμία απολύτως σχέση με τον έλληνοχριστιανικό πολιτισμό.

Όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Rowland Smith, η επιβίωση ακόμη και των έργων του Ιουλιανού του Παραβάτη δεν πρέπει να αποδοθεί σε σύμπτωση, από τη στιγμή που είναι γνωστό ότι τα έργα του κατεγράφησαν μεθοδικά από χριστιανούς αντιγραφείς, οι οποίοι διέ-

κριναν στον άποστάτη αυτοκράτορα ένα συγγραφέα με σημαντική μόρφωση και λογοτεχνική δύναμη.⁸ Και ιδού ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα: Σε ένα από τα χειρόγραφα που μας διασώζουν τον λόγο του Ιουλιανού *Εἰς τὸν βασιλέα Ἥλιον* (Marc. Gr. 436), ο Βυζαντινός αντιγραφέας σημειώνει ότι το έργο είναι γεμάτο από ειδωλολατρική άσεβεια και από άνοσιες, αλλά επίσης και γεμάτο από ρητορική και καλλιτεχνική δύναμη.⁹ Πραγματικά, δεν μπορούμε παρά να νιώθουμε σήμερα εύτυχεις, που η ρητορική παιδεία και ο γλωσσικός συντηρητισμός επέτρεψε στους Βυζαντινούς να δούν με αυτό τον τρόπο κάποια έργα που διαφορετικά δεν θα είχαν την παραμικρή ελπίδα σωτηρίας.

Τα παραπάνω όμως δεν πρέπει να έρμηνευθούν απλώς και μόνον ως αποτέλεσμα της ξεχωριστής θέσης που είχε η ρητορική στην παιδεία των Βυζαντινών, αλλά πρέπει να εκτιμηθούν στο πλαίσιο της ευρύτερης συνεπούς πολιτικής του έλληνοχριστιανικού πολιτισμού για τη διάσωση της αρχαίας κληρονομιάς. Διότι, αν οι χριστιανοί είχαν επιλέξει να αδιαφορήσουν για την τύχη της αρχαίας γραμματείας, δεν θα τους έλειπαν οι προφάσεις γι' αυτή τους την αδιαφορία: στο ένα έργο θα αποδοκίμαζαν το περιεχόμενο, στο άλλο τη μορφή. Έχοντας όμως επιλέξει αντί αυτού να αναλάβουν με συνέπεια και ύπευθυνότητα το έργο της προστασίας και διάσωσης της κληρονομιάς της αρχαιότητας, μπορούσαν να εξαίρουν με ανυπόκριτο θαυμασμό τη μορφή και το ύφος ακόμη και εκείνων των έργων των οποίων το περιεχόμενο κρινόταν αδιάφορο ή και άνοπτο.

7 L. D. Reynolds και Nigel G. Wilson, *Scribes and scholars. A guide to the transmission of Greek and Latin literature*, σελ. 41 (= L. D. Reynolds και Nigel G. Wilson, *Αντιγραφείς και φιλόλογοι. Το ιστορικό της παράδοσης των κλασικών κεμένων*, σελ. 64).

8 Rowland Smith, *Julian's gods. Religion and philosophy in the thought and action of Julian the Apostate*, Routledge, London 1995, σελ. 10.

9 J. Bidez, *La tradition manuscrite et les éditions des discours de l'empereur Julien*, Gand / Paris 1929, σελ. 68.

Τί θα γινόταν, ἂν...

“Όλα τὰ παραπάνω –κυρίως τὰ ὅσα εἶδαμε στὸ πρῶτο μέρος αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου– καταδεικνύουν περιφανῶς τὴν ἀνεκτίμητη συμβολὴ τοῦ Βυζαντίου στὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας. Ἄν μολαπαῦτα ἐπείγονταν κανεὶς νὰ ἐνοχοποιήσει ὅπωςδήποτε τὸ Βυζάντιο –ὅπως δυστυχῶς βλέπουμε πολλοὺς νὰ ἐπείγονται νὰ κάνουν–, τότε φαίνεται ὅτι δὲν θὰ τοῦ ἔμενε παρὰ ἓνα καὶ μόνο, τελευταῖο ἐπιχείρημα: νὰ ἀναγνωρίσει μὲν τὴ διάσωση μεγάλου μέρους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, νὰ ὁμολογήσει τὴν εὐγνωμοσύνη πού ὀφείλεται σὲ αὐτοὺς τοὺς ἀνώνυμους μοναχοὺς πού

αὐτὸν τὸν ἰσχυρισμό;

Κατ’ ἀρχάς, εἶναι σαφὲς ὅτι αὐτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς στηρίζεται σὲ μιὰ ἀυθαίρετη ὑπόθεση (τί θα εἶχε συμβεῖ, ἂν...). Ἡ διάσωση μεγάλου μέρους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας εἶναι μιὰ ἀδιαφιλονίκητη ἱστορικὴ πραγματικότητα: ὁ ἱστορικὸς τοῦ σήμερα μπορεῖ νὰ ἀξιολογεῖ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτὴ τὴν ἀδιαφιλονίκητη ἱστορικὴ πραγματικότητα, μπορεῖ ἀκόμη νὰ ἀναζητῆ τὶς αἰτίες –βαθύτερες καὶ ἐπιφανειακές– πού ὀδήγησαν σὲ αὐτὴν, ἀλλὰ σὲ καμμία περίπτωση δὲν δικαιούται νὰ ἐξάγει ἀυθαίρετα συμπεράσματα, στηριζόμενος ἀπλῶς καὶ μόνον σὲ ὑποθέσεις.

Τὸ θέμα θὰ μπορούσε νὰ κλείσει ἐδῶ,

Ἄν οἱ χριστιανοὶ εἶχαν ἐπιλέξει νὰ ἀδιαφορήσουν γιὰ τὴν τύχη τῆς ἀρχαίας γραμματείας, δὲν θὰ τοὺς ἔλειπαν οἱ προφάσεις γι’ αὐτὴ τους τὴν ἀδιαφορία: στὸ ἓνα ἔργο θὰ ἀποδοκίμαζαν τὸ περιεχόμενο, στὸ ἄλλο τὴ μορφή. Ἐχοντας ὅμως ἐπιλέξει ἀντ’ αὐτοῦ νὰ ἀναλάβουν μὲ συνέπεια καὶ ὑπευθυνότητα τὸ ἔργο τῆς προστασίας καὶ διάσωσης τῆς κληρονομιάς τῆς ἀρχαιότητας, μπορούσαν νὰ ἐξαίρουν μὲ ἀνυπόκριτο θαυμασμὸ τὴ μορφὴ καὶ τὸ ὕφος ἀκόμη καὶ ἐκείνων τῶν ἔργων τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενο κρινόταν ἀδιάφορο ἢ καὶ ἀνόητο.

ἐργάσθηκαν γιὰ τὴ διάσωσή της, ἀλλὰ παρὰ ταῦτα νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι θὰ εἶχε σωθεῖ πολὺ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀρχαίας γραμματείας, ... ἂν τὰ πράγματα ἦσαν διαφορετικά: ἂν δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δὲν βρισκόταν γιὰ παράδειγμα στὰ χέρια αὐτοκρατόρων ὅπως ὁ Ἰουστινιανός, ἀλλὰ πολιτικῶν ἀνδρῶν ὅπως ὁ Ἰουλιανός, καὶ ἡ παιδεία δὲν ἀναγνώριζε τὴν ἀθηνεΐα ἐνὸς Μεγάλου Βασιλείου, ἀλλὰ ἐνὸς Πρόκλου (τοῦ ἄλλου ἐξυμνομένου προτύπου πολλῶν πού ἐπείγονται νὰ ἀρνηθοῦν καὶ νὰ ἀμφισβητήσουν τὴ σύζευξη καὶ συμπόρευση ἑλληνικῆς παιδείας καὶ χριστιανικῆς πίστεως). Πῶς θὰ μπορούσαμε ἐμεῖς νὰ ἀποκρούσουμε

ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη, καὶ μάλιστα πολὺ ἐντυπωσιακὴ πτυχή του: ὅτι, ἀκόμη καὶ ἂν δικαιούμασταν νὰ στηριχθοῦμε σὲ ὑποθέσεις, καὶ πάλι τίποτε δὲν θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἓνας Ἰουλιανὸς ἢ ἓνας Πρόκλος θὰ εἶχαν εὐνοήσει περισσότερο τὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας γραμματείας. Ἄς δοῦμε ἀναλυτικώτερα αὐτὲς τὶς δύο περιπτώσεις.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἦταν βεβαίως ἄνθρωπος μὲ ἐξαιρετικὴ μόρφωση, καὶ ὁ ἴδιος καυχᾶται ὅτι δὲν εἶχε διαβάσει λιγώτερα βιβλία ἀπὸ κανένα συνομήλικό του.¹⁰

10 Ἰουλιανοῦ, *Ἀντιοχικὸς ἢ Μισσοπῶγων*, ed. C. Lacombrade, 16.8-10: «καὶ ταῦτα τῶν ἡλικιωτῶν τῶν ἐμῶν, ὡς ἐμαντὸν πείθω, βιβλία ἀνελίξας

Ἄλλα αὐτὸς ὁ ἐξυμνούμενος ὡς «ἐστεμμένος φιλόσοφος» δὲν φαίνεται νὰ εἶχε τὸ ἀνοικτὸ πνεῦμα ποὺ χαρακτηρίζει ἐν προκειμένῳ τοὺς ἀνώνυμους μοναχοὺς ποὺ ἐργάσθηκαν γιὰ τὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας γραμματείας. Ἰδοὺ ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα: Μετὰ τὴν ἄγρια δολοφονία τοῦ ἐπισκόπου Γεωργίου ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρεις τῆς Ἀλεξανδρείας,¹¹ ὁ Ἰουλιανὸς ἐξεδήλωσε τὸ ζῶηρὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν τύχη τῆς πλούσιας βιβλιοθήκης ποὺ διατηροῦσε ὁ δολοφονημένος ἐπίσκοπος· τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἰουλιανοῦ μαρτυρεῖται σὲ δύο ἀπὸ τὶς σφζόμενες ἐπιστολές του,¹² σὲ μία ὅμως ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναφέρεται στὰ βιβλία «τῆς τῶν δυσσεβῶν Γαλιλαίων διδασκαλίας» (δηλαδὴ τὰ χριστιανικὰ βιβλία) τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γεωργίου, καὶ δηλώνει ἀνοικτὰ ὅτι ὁ ἴδιος θὰ ἤθελε αὐτὰ νὰ ἀφανισθοῦν παντελῶς! Συγκεκριμένα, ὁ Ἰουλιανὸς γράφει τὰ ἑξῆς:

«Αὐτὸς [ἐνν. ὁ Γεώργιος] εἶχε πολλὰ φιλοσοφικὰ ἔργα, καὶ πολλὰ ρητορικά, καὶ πολλὰ τῆς διδασκαλίας τῶν δυσσεβῶν Γαλιλαίων· αὐτὰ ἐγὼ θὰ ἤθελα νὰ ἀφανισθοῦν παντελῶς, ἀλλὰ, γιὰ νὰ μὴν ἀφαιρεθοῦν κρυφὰ μαζὶ μὲ αὐτὰ καὶ τὰ χρησιμώτερα, νὰ ζητηθοῦν καὶ ὅλα ἐκεῖνα μὲ ἀκριβεία».¹³

οὐδενὸς ἀριθμὸν ἐλάττω».

- 11 Γιὰ τὴ δολοφονία τοῦ Γεωργίου βλ. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. W. Bright, Γ' 2.1-31· Σφζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. J. Bidez καὶ G. C. Hansen, Ε' 7, 5-8· Φλοστοργίου, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, Ζ' 2, ed. J. Bidez, 77.4-7.
- 12 Ἰουλιανῶ, *Ἐπιστολὴ Ρς'*. Πρὸς Πορφύριον καθολικόν καὶ Ἐπιστολὴ ΡΖ'. *Ἐκδικίῳ ἐπάρχῳ Αἰγύπτου*, ed. J. Bidez.
- 13 Ἰουλιανῶ, *Ἐπιστολὴ ΡΖ'*. *Ἐκδικίῳ ἐπάρχῳ Αἰγύπτου*, ed. J. Bidez, 8-12: «Πολλὰ μὲν γὰρ ἦν φιλόσοφα παρ' αὐτῷ, πολλὰ δὲ ἦν καὶ τῆς τῶν δυσσεβῶν Γαλιλαίων διδασκαλίας· ἂ βουλοίμην

Καμμία σχέση βεβαίως μὲ τὴ στάση τῶν χριστιανῶν ἀπέναντι στὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, καὶ μάλιστα ἀκόμη καὶ ἀπέναντι σὲ ἔργα ποὺ τὸ περιεχόμενό τους δὲν συνάδει καθόλου πρὸς τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία! Φανερά, ὁ Ἰουλιανὸς φοβᾶται ἀπλῶς μήπως μαζὶ μὲ τὰ χριστιανικὰ συγγράμματα ἀπωλεσθοῦν καὶ ἄλλα, «χρησιμώτερα», καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν κάνει τὴν ἐπιθυμία του διαταγή, διατάσσοντας τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴ τῶν ἔργων «τῆς τῶν δυσσεβῶν Γαλιλαίων διδασκαλίας» ποὺ εἶχε στὴν κατοχὴ του ὁ Γεώργιος. Καὶ βεβαίως ἐξυπακούεται ὅτι δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ περιμένουμε ἀπὸ κάποιον μὲ τὴ νοοτροπία τοῦ Ἰουλιανοῦ νὰ ἐπιδείξει τὸ παραμικρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ διάσωση τῆς χριστιανικῆς γραμματείας.

Σημειωτέον πρὸς τοῦτοις ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἐπεδείκνυε αὐτὴ τὴν ἀνευ προηγουμένου ἀδιαφορία μόνο γιὰ τὴν τύχη τῆς χριστιανικῆς γραμματείας. Στὴν *ΠΘ' Ἐπιστολὴ* του πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς εἰδωλολατρίας Θεόδωρο, ὁ Ἰουλιανὸς γράφει ὡμὰ ὅτι ὁ ἱερέας πρέπει ὄχι μόνο νὰ μὴν κάνει ἐπιλήψιμες πράξεις, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ διαβάξει ἐπιλήψιμα βιβλία, καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μὴ διαβάξει οὔτε τὸν Ἀρχίλοχο, οὔτε τὸν Ἰππώνακτα, οὔτε ὅσους γράφουν ὅμοια μὲ αὐτοὺς, καὶ νὰ ἀποφεύγει τὰ ἐπιλήψιμα ἔργα τῆς ἀρχαίας κωμωδίας, ἢ ἀκόμη καλύτερα ὅλα!¹⁴

μὲν ἠφανίσθαι πάντη, τοῦ δὲ μὴ σὺν τοῦτοις ὑφαιρεθῆναι τὰ χρησιμώτερα, ζητείσθω κάκεῖνα μετ' ἀκριβείας ἅπαντα».

- 14 Ἰουλιανῶ, *Ἐπιστολὴ ΠΘβ*. Θεοδώρῳ ἀρχιερεῖ, ed. J. Bidez, 324-331: «Ἀγνεύειν δὲ χρὴ τοὺς ἱερέας οὐκ ἔργων μόνον ἀκαθάρτων οὐδὲ ἀσελγῶν πράξεων, ἀλλὰ καὶ ῥημάτων καὶ ἀκροαμάτων τοιούτων. Ἐξελετέα τοίνυν ἐστὶν ἡμῖν πάντα τὰ ἐπαχθῆ σκώμματα, πᾶσα δὲ ἀσελγὴς ὁμιλία. Καὶ ὅπως εἰδέναι ἔχῃς ὁ βούλομαι φράζειν, ἱερομένος τις μίτε Ἀρχίλοχον ἀναγινωσκέτω μίτε Ἰππώνακτα μίτε ἄλλον τινὰ τῶν τὰ τοιαῦτα γραφόντων. Ἀποκλινέτω καὶ τῆς παλαιᾶς κωμωδίας ὅσα τῆς τοιαύτης ιδέας· ἄμεινον μὲν γὰρ καὶ πάντα».

Παρακάτω μάλιστα στην ίδια επιστολή προχωρεί ακόμη περισσότερο, και δέν περιορίζεται απλώς στο να αποτρέπει τὸν παραλήπτη τῆς ἐπιστολῆς ἀπὸ τῆ μελέτη τῶν ἔργων τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Σκεπτικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκδηλώνει ἀνοικτὰ τὴν ἱκανοποίησή του γιὰ τὴν ἀπώλεια τῶν περισσότερων ἐπικουρείων καὶ σκεπτικῶν συγγραμμάτων, τὴν ὁποία μάλιστα φθάνει νὰ ἀποδίδει... στὴν ὀρθὴ κρίση τῶν θεῶν!¹⁵

Πῶς μπορούμε λοιπὸν νὰ συγκρίνουμε τὸν δῆθεν «ἐστεμμένο φιλόσοφο» Ἰουλιανὸ μὲ τοὺς μοναχοὺς ποὺ ἐργάστηκαν γιὰ τὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας γραμματείας; Ὁ μὲν Ἰουλιανός, ὅπως εἶδαμε, ὄχι μόνο ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμία του νὰ ἀφανισθοῦν παντελῶς τὰ χριστιανικὰ συγγράμματα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γεωργίου, ὄχι μόνο ἀποτρέπει ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση μεγάλου μέρους ἀκόμη καὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, ἀλλὰ καὶ ἐκδηλώνει ἀνοικτὰ τὴν ἱκανοποίησή του γιὰ τὴν «ὀρθὴ κρίση τῶν θεῶν» ποὺ ὀδήγησε στὴν ἀπώλεια τῶν ἔργων τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Σκεπτικῶν· οἱ ἀνώνυμοι αὐτοὶ μοναχοί, ἀντιθέτως, ὄχι μόνον ἐργάστηκαν γιὰ τὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας γραμματείας, ἀκόμη καὶ ὅταν αὐτὴ περιεῖχε ἀντιλήψεις ἀντίθετες πρὸς τὶς δικές τους, ἀλλὰ καὶ διέσωσαν ἀκόμη καὶ τὰ ἔργα τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο «ξεπέρασε σὲ ἀσέβεια

ὅλους τοὺς βασιλεῖς».¹⁶

Ἡ περίπτωση τοῦ Πρόκλου, τοῦ φιλοσόφου τῆς ὕστερης ἀρχαιότητας ποὺ ἐξυμνεῖται κατ' ἐξοχὴν σὲ κάποιους σύγχρονους ἀρχαιολατρικούς κύκλους, εἶναι ἴσως ἀκόμη πιὸ ἀποκαλυπτική. Ὁ μαθητὴς τοῦ Πρόκλου Μαρίνος ὁ Νεαπολίτης, ὁ ὁποῖος ἔχει συγγράψει μιὰ ἐκθλιαστικὴ βιογραφία τοῦ Πρόκλου, ἀνάλογη μὲ τοὺς χριστιανικούς *Βίους* τῶν ἁγίων, μᾶς παραδίδει ὅτι ὁ Πρόκλος συνήθιζε νὰ λέει (ὄχι ἀπλῶς δηλαδὴ εἶπε κάποτε, ἀλλὰ συνήθιζε νὰ λέει μὲ κάθε εὐκαιρία) τὸ ἑξῆς ἐξωφρενικό:

«Ἄν εἶχα τὴν ἐξουσία, ἀπὸ ὅλα τὰ ἀρχαῖα βιβλία θὰ ἄφηνα νὰ κυκλοφοροῦν οἱ Χαλδαῖκοὶ χρῆσιμοι καὶ ὁ Τίμαιος, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα θὰ τὰ ἐξαφάνιζα ἀπὸ τοὺς τωρινούς ἀνθρώπους, ἐπειδὴ βλάπτονται μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὰ διαβάζουν στὴν τύχη καὶ ἀβασάνιστα».¹⁷

16 Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Κατὰ Ἰουδαίων*, Λόγος Ε', ed. J.- P. Migne, PG 48, 900.42-43: «Ἰουλιανὸς γάρ, τοῦ πάντας ἀσεβεία τοὺς βασιλέας νικίσαντος...».

17 Μαρίνου Νεαπολίτου, *Πρόκλος ἢ Περὶ εὐδαμονίας*, 38, ed. R. Masullo, 915-919: «Εἰώθει δὲ πολλάκις καὶ τοῦτο λέγειν ὅτι "κύριος εἶ ἦν, μόνον ἂν τῶν ἀρχαίων ἀπάντων βιβλίων ἐποίουν φέρεσθαι τὰ λόγια καὶ τὸν Τίμαιον, τὰ δὲ ἄλλα ἠφάνιζον ἐκ τῶν νῦν ἀνθρώπων, διὰ τὸ καὶ

15 Ἰουλιανοῦ, ὁ.π., 354-357: «Μῖτε Ἐπικούρειος εἰσὶτω λόγος μῖτε Πυρρώνειος· ἦδη μὲν γὰρ καλῶς ποιοῦντες οἱ θεοὶ καὶ ἀνηγήκασιν, ὥστε ἐπιλείπειν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν βιβλίων».

Τί λοιπόν; Ποῦ θὰ βρίσκονταν σήμερα οἱ θησαυροὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, ἂν ὁ Πρόκλος εἶχε τὴν ἐξουσία ποὺ εὐχεται νὰ εἶχε; Καὶ δὲν εἴμαστε στ' ἀλήθεια εὐτυχεῖς, ποὺ τὸ καθῆκον τῆς διάσωσης τῆς ἀρχαίας κληρονομιάς ἔπεσε στὰ χέρια τῶν χριστιανῶν, καὶ ὄχι στὰ χέρια τοῦ Πρόκλου καὶ τῶν σὺν αὐτῶ;

Ἐπαναλαμβάνουμε βεβαίως ὅτι εἶναι ἐξαιρετικά ἐπισηφάλες νὰ ἐξαγομε συμπεράσματα σπρηζόμενοι σὲ ὑποθέσεις. Ἀκόμη ὅμως καὶ ἂν δικαιούμασταν νὰ σπρηζοῦμε σὲ ὑποθέσεις, ἀκόμη καὶ τότε δὲν βλέπουμε πῶς θὰ μπορούσαμε πο-

ροῦμε νὰ ἐκτιμήσουμε στὶς πραγματικὲς του διαστάσεις τὸ ἔπος τῆς διάσωσης τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας στὸ Βυζάντιο. Ὁ ἑλληνοχριστιανικὸς πολιτισμὸς, ὅπως ἀποδεικνύεται, ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ἀνέλαβε καὶ ἔφερε εἰς πέρας μὲ ὑψηλὸ αἶσθημα εὐθύνης καὶ μὲ ἀπροσδόκητη ἐπιτυχία τὸ δύσκολο ἐγχείρημα τῆς διάσωσης τῆς πολυτίμης κληρονομιάς τῆς ἀρχαιότητας· θὰ ἦταν ἀγνωμοσύνη νὰ μὴν τοῦ τὸ ἀναγνωρίσουμε αὐτό· ἀλλὰ θὰ ἦταν κάτι περισσότερο ἀπὸ ἀγνωμοσύνη, θὰ ἦταν τοῦλάχιστον διαστροφὴ καὶ παρανοία, νὰ τοῦ καταλογίσουμε

Ἀκόμη καὶ ἂν δικαιούμασταν νὰ σπρηζοῦμε σὲ ὑποθέσεις, ἀκόμη καὶ τότε δὲν βλέπουμε πῶς θὰ μπορούσαμε ποτὲ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία θὰ εἶχε καλύτερη τύχη στὰ χέρια ἑνὸς Ἰουλιανοῦ ἢ ἑνὸς Πρόκλου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ μὲν πρῶτος ἐκφράζει τὴν ἱκανοποίησή του γιὰ τὴν «ὀρθὴ κρίση τῶν θεῶν» ποὺ ὀδήγησε στὴν ἀπώλεια μέρους τῆς ἀρχαίας γραμματείας, ὁ δὲ δεῦτερος δηλώνει ἀνοικτὰ ὅτι, ἂν ἦταν στὸ χέρι του, ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα θὰ ἄφηνε νὰ κυκλοφοροῦν μόνον οἱ Χαλδαϊκοὶ χρῆσιμοι καὶ ὁ πλατωνικὸς Τίμαιος, καὶ θὰ ἀφάνιζε ὅλα τὰ ὑπόλοιπα...

τὲ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία θὰ εἶχε καλύτερη τύχη στὰ χέρια ἑνὸς Ἰουλιανοῦ ἢ ἑνὸς Πρόκλου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ μὲν πρῶτος ἐκφράζει τὴν ἱκανοποίησή του γιὰ τὴν «ὀρθὴ κρίση τῶν θεῶν» ποὺ ὀδήγησε στὴν ἀπώλεια μέρους τῆς ἀρχαίας γραμματείας, ὁ δὲ δεῦτερος δηλώνει ἀνοικτὰ ὅτι, ἂν ἦταν στὸ χέρι του, ἀπὸ ὅλα τὰ ἔργα θὰ ἄφηνε νὰ κυκλοφοροῦν μόνον οἱ Χαλδαϊκοὶ χρῆσιμοι καὶ ὁ πλατωνικὸς Τίμαιος, καὶ θὰ ἀφάνιζε ὅλα τὰ ὑπόλοιπα...

Ἐπίμετρον

Κατόπιν ὄλων τῶν παραπάνω, μπο-

βλάπτεσθαι ἐνίους τῶν εἰκῆ καὶ ἀβασανίστως ἐντυχανόντων αὐτοῖς».

καὶ εὐθύνη γιὰ ὅσα ἔργα δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ περισωθοῦν...

Ἄν κάπου ἡ ἑλληνικὴ παιδεία διώχθηκε πραγματικά, αὐτὸ συνέβη στὴ Δύση καὶ ὄχι στὸ Βυζάντιο. Ἴδου μία καὶ μόνον κραυγαλέα διαφορά: Στὴ Δύση ὁ Ἀριστοτέλης κυνηγήθηκε, καὶ μόνον μετὰ ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες τὸν «ἀνακάλυψαν» ἐκ νέου καὶ τὸν ἀνήγαγαν σὲ ἀπόλυτη αὐθεντία, περνώντας βεβαίως κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἀπὸ τὴ μία ὑπερβολὴ στὴν ἄλλη. Ὅσοι ἔχουν διαβάσει τὸ πολὺ γνωστὸ μυθιστόρημα τοῦ Umberto Eco, *Il nome della rosa (Τὸ ὄνομα τοῦ ρόδου)*¹⁸ ἢ ἔχουν ἔστω δεῖ τὴν ὁμώνυμη ταινία κα-

¹⁸ Γιὰ μία νεώτερη ἑλληνικὴ μετάφραση βλ. Οὐμπέρτο Ἔικο, *Τὸ ὄνομα τοῦ ρόδου*, μετάφρ. Ἔφης Καλλιφατίδη, Ἐκδόσεις Γνώση, Ἀθήνα 1985.

ταλαβαίνουν πολύ καλά τί έννοοῦμε ἐδῶ, ὅταν λέμε ὅτι στή Δύση «ὁ Ἀριστοτέλης κυνηγήθηκε». Ἀλλά αὐτὰ συνέβησαν στή Δύση.

Ἄν περάσουμε στό Βυζάντιο, τότε ὄχι μόνο βλέπουμε ὅτι γενικά δέν ἔχει ὡς τώρα ἐπισημανθεῖ οὔτε μία περίπτωση ἢ Ἐκκλησία νά ἔχει λάβει παρόμοια μέτρα ἐναντίον κάποιου κλασικοῦ κειμένου, ὅπως σημειώνουν οἱ L. D. Reynolds καί Nigel G. Wilson,¹⁹ ἀλλά καί ἐρχόμαστε ἀντιμέτωποι μέ ἕνα πραγματικά ἐκπληκτικό, ἕνα χωρίς ὑπερβολή ἀπίστευτο στοιχεῖο: Ἄν πάρουμε τὸ σύνολο τῶν σωζόμενων ἑλληνικῶν χειρογράφων, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ τέταρτος σέ ἀριθμὸ παραδεδομένων χειρογράφων συγγραφέας, μετὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη, τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο καί τὸν Ἰωάννη τὸν Δαμασκινό! Μετὰ δηλαδὴ τὴν Καινὴ Διαθήκη, τὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο καί τὸν Ἰωάννη τὸν Δαμασκινό, στὰ μοναστήρια τοῦ Βυζαντίου προτιμοῦσαν νά ἀντιγράφουν ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη!²⁰ Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι πραγματικά ἐκπληκτικό, καί θὰ ἀρκοῦσε ἴσως καί ἀπὸ μόνο του, γιὰ νά κάνει νά καταρρεύσουν οἱ ψευδεῖς καί ἀνυπόστατοι ἰσχυρισμοὶ περὶ διήθεν διωγμοῦ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στό Βυζάντιο.

Σὰν ἀπὸ μιὰ ἀπίστευτη εὐνοία τῆς τύχης ἢ τῆς πρόνοιας, τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποῦ τὸ Βυζάντιο ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν Τούρκων, ἔκανε στή Δύση τὰ πρῶτά της βήματα ἢ τυπογραφία. Τὰ κείμενα ποῦ

εἶχαν διατηρηθεῖ ἐπὶ αἰῶνες στὴν κιβωτὸ σωτηρίας τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς αὐτοκρατορίας μπόρεσαν πλέον νά ξεφύγουν ὀριστικά τὸν κίνδυνο τῆς ἀπωλείας χάρις στὶς νέες τεχνικὲς καί στή σπουδὴ τῶν λογίων τῆς Ἀναγέννησης. Κατὰ τοὺς L. D. Reynolds καί Nigel Wilson, ἡ κυριώτερη συμβολὴ τῶν Βυζαντινῶν ἦταν ὅτι ἔδειξαν ἐνδιαφέρον γιὰ μιὰ τόσο μεγάλη ποικιλία κλασικῶν κειμένων, καί ἔτσι τὰ διέσωσαν, ὡς τὴν ἐποχὴ ποῦ λόγιοι ἀπὸ ἕνα ἄλλο ἔθνος μπόρεσαν νά τὰ χρησιμοποιήσουν καί νά ἐκτιμῆσουν τὴν ἀξία τους.²¹ Τὸ θέμα δέν εἶναι ἀπλῶς καί μόνο φιλολογικό. Οἱ Ἑλληνες λόγιοι ποῦ μετὰ τὴν ἄλωση κατέφυγαν στή δυτικὴ Εὐρώπη μεταλαμπάδευσαν στή Δύση τὸ φῶς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ποῦ ἐπὶ περισσότερο ἀπὸ μιὰ χιλιετία εἶχε διατηρήσει ἄσβεστο τὸ Βυζάντιο. Καί χάρις σὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ φῶς τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ Δύση μπόρεσε νά ἀποτινάξει τὸ σκοτάδι τοῦ μεσαίωνα.

Ἡ διάσωση λοιπὸν τόσο μεγάλου μέρους τῆς ἀρχαίας γραμματείας ἀπὸ τὴ φθορὰ τοῦ χρόνου ἀποτελεῖ χωρίς ὑπερβολὴ τὴν κορυφαία συνεισφορὰ τοῦ Βυζαντίου στὸν παγκόσμιο πολιτισμὸ. Ἄν ἡ ἀνθρωπότητα εἶχε συνειδητοποιήσει τὸ χρέος τῆς ἀπέναντι σὲ αὐτοὺς τοὺς ἀνώνυμους ἀνθρώπους ποῦ ἐργάσθηκαν στό Βυζάντιο γιὰ τὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας, τότε κάθε Πανεπιστήμιο θὰ ὄφειλε νά ἔχει στὸν περίβολό του ἕνα ἄγαλμα ἢ μνημεῖο ἀφιερωμένον σὲ αὐτούς.

ΔΡ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

19 L. D. Reynolds καί Nigel G. Wilson, *Scribes and scholars. A guide to the transmission of Greek and Latin literature*, σελ. 45 (= L. D. Reynolds καί Nigel G. Wilson, *Ἀντιγραφεῖς καί φιλόλογοι. Τὸ ἱστορικὸ τῆς παράδοσης τῶν κλασικῶν κειμένων*, σελ. 69).

20 Αὐτὸ τὸ πραγματικά ἐκπληκτικὸ στοιχεῖο σημειώνει ὁ Herbert Hunger (*Βυζαντινὴ λογοτεχνία*, τόμος Α', σελ. 55), παραπέμποντας στὸν D. Harlfinger (*Die Textgeschichte der pseudoaristotelischen Schrift Περι ἀτόμων γραμμῶν*, Amsterdam 1971, σελ. 40 κ.έ.).

21 L. D. Reynolds καί Nigel G. Wilson, *Scribes and scholars. A guide to the transmission of Greek and Latin literature*, σελ. 69 (= L. D. Reynolds καί Nigel G. Wilson, *Ἀντιγραφεῖς καί φιλόλογοι. Τὸ ἱστορικὸ τῆς παράδοσης τῶν κλασικῶν κειμένων*, σελ. 99).

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΣΜΟΣ

ΜΕΡΟΣ Β΄

(συνέχεια από τὸ προηγούμενο)

Τὸ ἐρώτημα ποῦ τίθεται, τώρα, εἶναι τὸ ἐξῆς: Γιατί αὐτὴ ἢ υποβάθμιση τῆς γλώσσας καὶ ἢ παραχάραξη τῆς ἀλήθειας; Στὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα ὁ λόγος εἶναι φιωμένος, ἀντίλογος δὲν ὑπάρχει, οἱ προσωπικὲς ἀπόψεις ἀπαγορεύονται. Τί φοβοῦνται, λοιπόν, οἱ ἄρχοντες; Πρὸς τί ὅλη αὐτὴ ἢ δραστηριότητα γύρω ἀπὸ τὴ γλῶσσα;

Πρῶτα πρῶτα, γιατί μὲ τὴ βοήθεια τῆς κατάλληλα διαμορφωμένης γλώσσας τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστῶτων ἀποκόπτεται τὸ παρὸν ἀπὸ τὸ παρελθόν. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι κατασκευάζουν ἕνα γλωσσικὸ ὄργανο ποῦ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὸ παρὸν, ὅπως αὐτοὶ τὸ δημιουργοῦν, ἀλλὰ νὰ βοηθεῖ ἐπίσης καὶ στὴ λήθη ἢ στὴν καθημερινὴ ἐρμηνεία τοῦ παρελθόντος. Φυσικά, σὲ αὐτὸ βοηθοῦν καὶ ἄλλοι τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος, ὅπως ἡ ἱστοριογραφία, ὁ κινηματογράφος, τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως, ὁ Τύπος, ἡ λογοτεχνία, τὸ θέατρο.

Ἄς ἐπανέλθουμε ὅμως στὴ γλῶσσα. Ἄς προσπαθήσουμε νὰ καταλάβουμε τί συμβαίνει στὸν τόπο μας. Μὲ τρόπο αὐθαίρετο καὶ ἀντιεπιστημονικό, ἔχει ἐπιβληθεῖ στὴ Διοίκηση καὶ στὴν Ἐκπαίδευση, στὸ Ραδιόφωνο, στὴν Τηλεόραση καὶ ὅπου ἄλλοῦ μιὰ γλωσσικὴ μορφή ποῦ πρέπει νὰ μᾶς προβληματίζει. Πρόκειται γιὰ μιὰ μορφή τῆς ἐλληνικῆς ποῦ ἐξυπηρετεῖ τὴν καθημερινὴ ὁμιλία τοῦ

Μὲ τὴ βοήθεια τῆς κατάλληλα διαμορφωμένης γλώσσας τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστῶτων ἀποκόπτεται τὸ παρὸν ἀπὸ τὸ παρελθόν. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι κατασκευάζουν ἕνα γλωσσικὸ ὄργανο ποῦ νὰ ἐξυπηρετεῖ τὸ παρὸν, ὅπως αὐτοὶ τὸ δημιουργοῦν, ἀλλὰ νὰ βοηθεῖ ἐπίσης καὶ στὴ λήθη ἢ στὴν καθημερινὴ ἐρμηνεία τοῦ παρελθόντος.

μέσου ἀνθρώπου, τὸν καθημερινὸ Τύπο, ὄχι ὅμως καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς Ἐπιστήμης. Φυσικά δὲν ἀναφέρομαι στὸν προφορικό λόγο, ὁ ὁποῖος εἶναι αὐθόρμητος καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ εἶναι ἄψογος. Ὁ καθένας μας ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς γύρω του σὲ μιὰ γλῶσσα ἀνάλογη τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου του. Ὅμως ὁ γραπτὸς λόγος ἔχει –καὶ πρέπει νὰ ἔχει– τὶς δικές του ἀπαιτήσεις. Ἡ ὀρθόεπεια εἶναι βασικὸς ὅρος στὴν Ἐπιστήμη. Ἡ Φιλοσοφία, ἡ σύγχρονη Τεχνολογία, ἡ Ἱατρική, ἡ Φυσική, ἡ Χημεία, ἡ Ἀρχαιολογία, ἡ Ἱστορία, τὸ Δίκαιο, πολὺ συχνὰ ἀναγκάζονται νὰ δημιουργοῦν νέους ὄρους, ἀνύπαρκτους προηγουμένως, γιὰ νὰ ἐκφράσουν λεπτό-

τατες έννοιες, και τότε καταφεύγουν στην καθαρεύουσα ή στην αρχαία ελληνική, τη γλωσσική μας δεξαμενή.

Η αλλαγή μιας καταλήξεως και ή περιφραστική απόδοση μιας μετοχής δεν σημαίνει πάντοτε ότι όμιλούμε στη δημοτική. Για μια δημοτική άστραφτερή, χυμώδη, δουλεμένη από τον χρόνο, ως στραφοῦμε στα δημοτικά τραγούδια.

Τί θα γίνει όμως με έργα σπουδαία και αναντικατάστατα που έχουν γραφεί στην καθαρεύουσα; Αφήνω τα έργα της αρχαίας μας γραμματείας. Θα μεταλλάξουμε στη δημοτική τον Παπαδιαμάντη, τον Παπαρρηγόπουλο, τον Ροΐδη, τον Βερναρδάκη, την παλαιότερη Νομοθεσία, τα λειτουργικά κείμενα, τους Ύμνους του Ρωμανού και του Ιωάννου Δαμασκηνού; Θα είναι ιεροσουλία, πλαστογραφία. Αν δεν προνοήσουμε έγκαιρώς, τόσο οι σημερινοί μαθηταί, όσο και οι μετά μία γενιά Έλληνες, δεν θα κατανοούν ούτε τί «Φόνισσα» ούτε τό «Τῆ Ὑπερμάχῳ», αφού ήδη πολλοί δεν μπορούν να άπαγγέλλουν σωστά τό «Πάτερ Ἡμῶν» και τό «Πιστεύω».

Όμως οι υπεύθυνοι για τη γλωσσική μας κατάντια δεν φαίνονται να προβληματίζονται. Μήπως, λοιπόν, θέλουν αυτό ακριβώς, δηλαδή τό διαζύγιο με τό παρελθόν; Επιδιώκοντας τη δημιουργία ενός νέου τύπου ανθρώπου, του οποίου ό πνευματικός όρίζοντας θα είναι θλιβερά περιορισμένος και ή ιστορική συνείδηση παραγεμισμένη με ήλεγμένες και κατάλληλα παρασκευασμένες πληροφορίες, προνοούν και για την έγκατάσταση ενός παραπετάσματος ανάμεσα στο παρόν και στο παρελθόν, ώστε να μη γίνεται τροφοδοσία του μεν από τό δέ.

Μέσα στην άγνοιά του, λοιπόν, ό νέος τύπος Έλληνα θα φέρεται άνεργμάτιστος και κακώς πληροφορημένος, σε ένα κόσμο όπου ή έθνική ταυτότητα άκόμπ ύπολογίζεται. Οι προηγμένοι

και φιλελεύθεροι λαοί, χωρίς να καλλιεργούν φανατισμούς και μισαλλοδοξίες, συντηρούν με περηφάνεια τη μνήμη τους, έξασφαλίζοντας έτσι την όμαλή συνέχειά τους. Και προβάλλει τό έρώτημα: Έχει ό όποιοσδήποτε, όποιος κι αν είναι αυτός, τό δικαίωμα να έπιβάλλει στη νέα γενιά μας αυτόν τον ευνουχισμό; Πώς έτσι αυθαίρετα και στο όνομα ποιός σκοπιμότητας τά σημερινά παιδιά –οί αύριανοί υπεύθυνοι, ύποτίθεται, πολίτες– πρέπει να στερηθούν τη χαρά να διαβάσουν και να καταλάβουν τον «Ακάθιστο Ύμνο» ή τον «Χριστό στο Κάστρο»; Γιατί πρέπει να αλλάξουμε ταυτότητα έμεις οι Έλληνες, αφού έχουμε την πιό βαριά ταυτότητα του κόσμου; Για τό χατίρι τίνος; Ποιόν έξυπηρετούμε;

* * *

Πέρα όμως από τον φόβο του παρελθόντος, ό ολοκληρωτισμός έχει και άλλους λόγους να θέλει τη γλώσσα όργανό του: Έχει ανάγκη να δικαιωθεί. Όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, έχει και ό ολοκληρωτισμός τις εύαισθησίες του.

Φαντασθείτε μια κοινωνία ύποταγμένη σε ένα ολοκληρωτικό καθεστώς. Μπορείτε να είσθε βέβαιοι ότι ένδόμυχα οι περισσότεροι πολίτες αντιπαθούν την κυβέρνησή τους, και ή κυβέρνηση τό γνωρίζει καλά. Παρ' όλο που κρατεί τους πολίτες φιμωμένους, έχει ανάγκη από όρισμένα έπιχειρήματα, που κατασκευάζει όχι μόνο για τους αντίθέτους, αλλά και για τους δικούς της. Πρέπει να προληφθούν οι από μέσα άμφισβητήσεις. Επί πλέον, είναι άπαραίτητη και ή νομιμοφάνεια, κυρίως για τους έξω.

Άς θυμηθούμε με πόσο ανώδυνο γλωσσικό ένδυμα είχε καλύψει ό Ναζισμός τις διώξεις των Έβραίων, για τους όποιους ό Χίτλερ έτρεφε άπύθμενο μίσος. «Έπανεγκατάσταση» είχε βαπτισθεί ή έξορία χιλιάδων Έβραίων στην Πολωνία και ό έγκλεισμός τους σε στρατόπεδα.

Ἡ ἀρπαγὴ τῶν περιουσιῶν τῶν Ἑβραίων γινόταν μὲ ἄφρονι νομιμότητα. Μόνο ποὺ οἱ νόμοι ἦταν ἔτσι διατυπωμένοι καὶ μὲ τέτοιο περιεχόμενο, ὥστε κάθε ἑβραϊκὴ ἐπιχείρηση στὴν ἀρχὴ ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ προσλαμβάνει στὸ διοικητικὸ τῆς συμβούλιο καὶ Γερμανούς, κατόπιν, λόγῳ περιορισμῶν καὶ ἀπαγορεύσεων, καταντοῦσε προβληματικὴ, καὶ ὁ ἰδιοκτῆτης τῆς ἀναγκαζόταν νὰ τὴν πουλήσει σὲ Γερμανούς, φυσικά, καὶ σὲ τιμῆ... «λογικὴ». Καὶ ὅλα αὐτὰ, ἐπειδὴ ἔπρεπε οἱ Ἑβραῖοι νὰ πάρουν τὶς σωστὲς τους διαστάσεις μέσα στὴ γερμανικὴ οἰκονομία. Κατὰ τὰ λοιπὰ, δὲν συνέβαινε τίποτε, ὅλα ἦσαν ὁμαλὰ καὶ νόμιμα. Οἱ ἀφέντες τῆς γλώσσας φρόντιζαν γι' αὐτό.

Ἄς πάρουμε ἓνα παράδειγμα, πάλι ἀπὸ τὴ Λυδία Τσουκόφσκαγια (*La plonge*, σελ. 68-69). Μᾶς περιγράφει τὶς συνθηκὲς ἐργασίας στὰ ὄρυχεῖα, ὅπου ὑπῆρχε ἄνιση μεταχείριση μεταξὺ ἀντιφρονούντων καὶ μισθωτῶν ἐργατῶν: «Οἱ μισθωτοὶ δούλευαν πιὸ κοντὰ στὴν ἐπιφάνεια, στὰ ἀνώτερα ἐπίπεδα, κι ἐμεῖς στὰ κατὰβαθα... ἓνατο, δέκατο ἐπίπεδο. Εἶχαν ἠλεκτροκίνητα καροτσάκια, ἐμεῖς ὁμως σπρώχναμε τὰ βαγονέτα μὲ τὰ χέρια. Ἐκεῖνοι δούλευαν ἕξι ὥρες τὴν ἡμέρα, ἐμεῖς δώδεκα. Ἐτρῶγαν κανονικά, ἀλλὰ σ' ἐμᾶς ἔδιναν 400 γρ. ψωμὶ τὴν ἡμέρα καὶ τίποτ' ἄλλο. Ἄν δὲν συμπλήρωνες τὴ νόρμα, σοῦ ἔδιναν 200, ἂν αὐτὸ ἐπαναλαμβανόταν, ἔπαιρνες 100, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς μέχρι τὸ μηδέν. Ἐνας φαῦλος κύκλος, ἢ, ἀκριβέστερα, ἓνας κύκλος θανάτου».

Ὅπωςδὴποτε, εἶναι ἀκατόρθωτο νὰ πείσεις τοὺς ἀντιφρονούντες ὅτι ἡ μεταχείριση ποὺ τοὺς γίνεται εἶναι δίκαιη. Ὁ δόλος βρίσκεται στὸ γεγονός ὅτι καταβάλλεται προσπάθεια νὰ πεισθοῦν οἱ ἄλλοι, οἱ ἐλευθέροι ἐργάτες, ὅτι πρέπει νὰ τρῶνε ἥσυχοι τὸ ψωμὶ τους, νὰ ἀδιαφοροῦν γιὰ τοὺς συνανθρώπους τους ποὺ δουλεύουν

στὰ βάρη τοῦ ὄρυχείου μὲ 400 γρ. ψωμὶ τὴν ἡμέρα, ἐφ' ὅσον βέβαια εἶναι τάχα «προδότες», «σαμποτέρ», «σκουλίκια», «ἔχθροὶ τοῦ λαοῦ». Πρέπει νὰ παραγεμιστεῖ τὸ κεφάλι τους καὶ νὰ ὀπλιστεῖ ἡ γλώσσά τους μὲ τέτοιες ἔτοιμες ἐκφράσεις, προτοῦ προλάβουν νὰ σκεφθοῦν.

Ἡ πλύση ἐγκεφάλου δὲν εἶναι μάταιη. Γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους, οἱ ὀλοκληρωτικοὶ ἠγέτες λατρεύουν τοὺς μονολόγους, τὶς μεγαλοστομίες, τὰ ρητορικὰ σχήματα ποὺ ζαλίζουν καὶ θαμπώνουν, τὴ σοφιστεία, αὐτὴ τὴν κάλπικη ρητορικὴ, ὅπου οἱ λέξεις ἀπλῶς παρατίθενται ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη, χωρὶς νὰ δημιουργοῦν καμμία πρωτότυπη σκέψη, ἀφοῦ ἤδη ἡ κάθε λέξη ἔχει τὸ προκαθορισμένο τῆς νόημα. Καί, κατὰ κανόνα, ὁ λαὸς δὲν μπορεῖ νὰ συλλάβει τὴν ἀπάτη.

Ἄλλωστε, ὅταν τέτοιοι ἠγέτες μιλοῦν, ὁ λαὸς σωπαίνει. Συχνὰ σωπαίνουν καὶ τὰ στελέχη, οἱ ἄμεσοι συνεργάτες τῶν ὀλοκληρωτικῶν. Ἡ σιωπὴ, τὸ ἀκριβὸς

ἀντίθετο τῆς ὀμίλιας, δὲν εἶναι πάντοτε ἀποδοχή, ἀλλὰ ἐνίοτε παίζει σπουδαῖο ρόλο μέσα στὸ ὀλοκληρωτικὸ σύστημα. Τὸ στέλεχος ξεχωρίζει, τόσο ἐπειδὴ ξέρει νὰ σωπαίνει, ὅσο καὶ ἐπειδὴ ξέρει νὰ ἐπιβάλλει τὴ σιωπὴ στοὺς ἄλλους μὲ πολλοὺς τρόπους. Συχνὰ εἶναι μιὰ συσσωρευμένη ὀργή, ποὺ περιμένει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκδηλωθεῖ.

Ὁ Kravtchenko διηγεῖται ὅτι στὴν πειναλέα Ρωσία τοῦ 1924, σὲ ἕνα βαγόνι, οἱ ταξιδιώτες συζητοῦσαν γιὰ τὴ χρησιμότητα τῆς μουσικῆς. Ἕνας συνθέτης ὑποστήριζε ὅτι πρέπει νὰ δίνεται συσσώτιο καὶ στοὺς μουσικούς.

– *Οἱ οἰκοδόμοι τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν ἔχουν ἀνάγκη μουσικῆς; Πρέπει νὰ καταστήσουμε, λοιπόν, μηχανὲς χωρὶς ψυχὴ;* ἔλεγε.

Κάποιος ὅμως τὸν διέκοψε στυφά:

– *Οἱ ψυχὲς ἔχουν καταργηθεῖ, τοῦ λέει.*

Ἐπενέβη τότε ἕνας νεαρὸς μεταλλωρύχος (προφανῶς ὁ Kravtchenko), τότε μέλος τῆς Κομμουνιστικῆς Νεολαίας), καὶ ἔβαλε τὰ πράγματα στὴ θέση τους. Μίλησε μὲ θάρρος καὶ μὲ τὸ κύρος ποὺ τοῦ ἔδινε ἡ ιδιότητά του καὶ γιὰ ἄλλα θέματα, ὥσπου τὸ τραῖνο ἔφθασε στὸν προορισμὸ του. Πῶς ἀντέδρασαν οἱ συνταξιδιώτες; «*Ὅσοι δὲν συμμερίζονταν τὴ γνώμη μου, προτίμησαν φρόνιμα νὰ σωπάσουν*», γράφει.

Ὅμως, καθὼς ὁ ἴδιος ἀνεβαίνει στὴν κομμουνιστικὴ ἱεραρχία, γνωρίζει φρικτὰ περιστατικά. Προσπαθεῖ νὰ ἀναμιχθεῖ σὲ αὐτὰ ὅσο γίνεται λιγώτερο, ἀποφεύγει νὰ διαμαρτυρηθεῖ, καταφεύγει στὴ μελέτη. Σωπαίνει! Μιὰ ἔνοχη σιωπή, τὴν ὁποία δὲν μπορεῖ νὰ ἀντέξει, καὶ τελικὰ καταφεύγει στὴν Ἀμερική.

Ὅποιοι δὲν μπορεῖ νὰ σωπάσει καὶ ἐπιμένει νὰ ἐκφρασθεῖ μὲ ὅποιοδήποτε τρόπο, ἀντιμετωπίζει τοὺς κεραυνοὺς τοῦ καθεστώτος. Ὅταν ὁ Αἰζενστάιν ἐγγύρισε

τὸ δεύτερο μέρος τῆς ταινίας «Ἴβαν ὁ Τρομερὸς», ἡ σταλινικὴ λογοκρισία τὸν κατηγόρησε ὅτι ἔδειξε «μεγάλῃ ἄγνοια στὸν τρόπο παρουσίας τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, παρουσιάζοντας τὴν προοδευτικὴ ὁμάδα τῶν ὀπρίτσνικι (σημ.: ἰδιωτικὴ ἀστυνομία) τοῦ Ἴβαν τοῦ Τρομεροῦ σὰν μιὰ συμμορία ἐκφυλισμένων, κάτι σὰν τὴν ἀμερικανικὴ Κού-Κλούξ-Κλάν, καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἴβαν, ἀνθρωπο μὲ χαρακτηριστὰ καὶ ἰσχυρὴ βούληση, σὰν ἕνα πλάσμα ἀδύνατο καὶ ἄβουλο, κάτι σὰν τὸν τύπο τοῦ Ἄμλετ».

Στὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα, ἡ ἔκφραση γνώμης γιὰ ὅποιοδήποτε ζήτημα εἶναι ἀρμοδιότητα τῆς ἐξουσίας. Κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διατυπώνει προσωπικὲς ἀπόψεις. Ἀπλῶς τοῦ παραχωρεῖται τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράσει τὶς ἀπόψεις τῆς ἐξουσίας, ὄχι τὶς δικές του.

Στὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα, ἡ ἔκφραση γνώμης γιὰ ὅποιοδήποτε ζήτημα εἶναι ἀρμοδιότητα τῆς ἐξουσίας. Κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διατυπώνει προσωπικὲς ἀπόψεις. Ἀπλῶς τοῦ παραχωρεῖται τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράσει τὶς ἀπόψεις τῆς ἐξουσίας, ὄχι τὶς δικές του. Εἶναι γνωστὸ τὸ μυθιστόρημα τοῦ Μπόρις Πάστερνικ *Δόκτωρ Ζιβάνκο*, τὸ ὁποῖο ἐγνώρισε μεγάλῃ ἐπιτυχία στὴ Δύση. Στὴ Ρωσία ὅμως κρίθηκε κακό, γράφει ὁ Mandelstam, ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Πάστερνικ δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρει γνώμη γιὰ τὴ ρωσικὴ πραγματικότητα. Οἱ ἀφεντὰδες δὲν τοῦ εἶχαν παραχωρήσει τέτοιο δικαίωμα. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι καὶ

οί Ναζι είχαν κάψει πανηγυρικά όλα τα έργα που δὲν ταίριαζαν καὶ δὲν βόλευαν τὴ δική τους κοσμοθεωρία.

* * *

Κάποτε ὁ κόσμος ταλαιπωρήθηκε ἀπὸ τὴν Ἰερὰ Ἐξέταση, ἀλλὰ δὲν συνειτίσθηκε. Ἀκόμη καὶ σήμερα, στὴν κατάλληλη στιγμή, ὁ πρῶτος τυχὼν ἐπιτίδειος κατασκευαστὴς μιᾶς εὐλογοφανοῦς θεωρίας ἐξαπατᾷ εὐκολώτατα τὰ πλήθη, τὰ ὁποῖα παγιδεύονται καί, χωρὶς καλὰ καλὰ νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν, ὀδηγοῦνται σὲ ὀπισθοδρομηση. Ἀρκεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ πονηρὰ ἢ γλῶσσα, κατὰ τὴ μέθοδο τῶν ἀρχαίων Σοφιστῶν. Ὁ Πλάτων εἶχε ἀντιληφθεῖ τὸν δόλο καὶ τὸν κίνδυνο.

Σήμερα προβάλλεται ἡ ἄποψη ὅτι ἡ ἀμφισβήτηση πού ἔσπειραν οἱ ἀρχαῖοι Σοφισταὶ ὑπῆρξε στοιχεῖο θετικό. Ἀσφαλῶς, σὲ πολλοὺς τομεῖς ἡ πρόοδος ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἀμφιβολία, τὴν ἀναζήτηση. Ὁ φυσικός, ὁ χημικός, ὁ βιολόγος, ὁ διαστημικός ἐρευνητὴς κλπ. πρέπει νὰ ἀμφιβάλλει γιὰ πολλὰ πού θεωροῦνται δεδομένα, ὥστε ἐρευνώντας νὰ ἀνοίξει ἐνδεχομένως νέους δρόμους στὴν Ἐπιστήμη. Τί συμβαίνει ὁμως, ὅταν ἡ ἀμφισβήτηση ἐπεκτείνεται καὶ σὲ ἀξίες ἠθικοῦ περιεχομένου, οἱ ὁποῖες εἶναι παγιωμένες καὶ ἀπαραίτητες γιὰ τὴ στήριξη τοῦ κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος;

Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι φανερὰ στὴν ἐποχή μας, ἐποχὴ τῆς ἀμφισβήτησης. Χωρὶς νὰ ὑποστηρίζουμε ὅτι ἡ κοινωνία πρέπει νὰ εἶναι στατική, μπορούμε νὰ ἀμφισβητήσουμε πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἀμφισβήτησης. Καὶ ἰδιαίτερα μπορούμε νὰ ἀμφισβητήσουμε τὴ γλωσσικὴ τῆς ἐπένδυση, ἐπειδὴ, ἐνῶ ἰσχυρίζεται ὅτι λέει τὰ πράγματα μὲ τὸ ὄνομά τους, στὴν πραγματικότητα τὰ καλύπτει μὲ λέξεις πού ἠχοῦν εὐχάριστα καὶ συμπληρώνει τὴν ἀπάτη μὲ ἐπιχειρήματα σοφιστικοῦ τύπου. Ἔτσι, ἡ ἰσοπέδωση μετονομάσθηκε σὲ «ἰσότητα», ἡ ἐλευθερία τῶν ἠθῶν

«χειραφέτηση», ἡ ἀποφυγὴ τῶν εὐθυνῶν καὶ τῶν καθηκόντων «δικαίωμα στὴ ζωὴ». Κανείς δὲν μιλᾷ γιὰ ὑποχρεώσεις, θυσίες, αὐταπάρνηση. Μιὰ ἠθικὴ μὲ τέτοιους κανόνες εἶναι, λένε, πεπαιτωμένη, ἀν ὄχι ἀντιδραστικὴ. Ἀντιδραστικὴ στὴν πρόοδο. Ποιὰ πρόοδο ὁμως;

Τὸ ἐκπληκτικὸ εἶναι ὅτι κάθε σωστὴ πρόοδος ὀφείλεται ἀκριβῶς στοὺς ἀνθρώπους πού πιστεύουν στὸ καθῆκον, στὴ θυσία, στὴν αὐταπάρνηση. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ τὸ διεστραμμένο παιχνίδι τοῦ ψεύδους ἐτέθη σὲ ἐνέργεια, ὥστε νὰ ὑπηρετήσῃ τὴ διάδοση τοῦ ψεύδους. Σκόπιμοι καὶ αὐθαίρετοι χαρακτηρισμοὶ τείνουν νὰ ἐπικρατήσουν καὶ νὰ μᾶς διαχωρίσουν σὲ προοδευτικούς καὶ ἀντιδραστικούς, σὲ φωτισμένους καὶ σκοταδιστὲς, σὲ προνομιούχους καὶ μὴ προνομιούχους. Μηνύματα διχαστικά. Ἀλλὰ, ἐπὶ τέλους, πρέπει νὰ ὑπάρξῃ ἀντίλογος. Ἡ γλῶσσα πρέπει νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὰ δεσμὰ στὰ ὁποῖα τὴν ἔχουν καταδικάσει ἀνθρώποι μὲ ὀλοκληρωτικὴ νοοτροπία. Κάποιοι πρέπει νὰ ἀποδώσουν στὶς βασικὲς ἔννοιες τὸ ὀρθό τους περιεχόμενο καὶ νὰ ἀποκαλύψουν τὴν ἀπάτη.

Ὅσα ἐκτίθενται ἐδῶ δὲν ἀνήκουν στὸν χῶρο τῆς θεωρίας. Προέρχονται ἀπὸ τὴν παρατήρηση μιᾶς πρακτικῆς καὶ ὀρισμένων διαδικασιῶν πού πραγματοποιήθηκαν στὸ παρελθόν, ἀλλὰ συμβαίνουν καὶ στὶς μέρες μας. Εἶναι συμπτώματα μιᾶς ἀντιπνευματικῆς καὶ ἀνελεύθερης νοοτροπίας, ἡ ὁποία ἐξαπλώνεται ὑπουλα καὶ ἔχει ὅλα τὰ μέσα νὰ μᾶς παραπλανήσει, κρύβοντας τὸ ἀληθινὸ τῆς πρόσωπο. Μᾶς ἔχει κυριεύσει ἡ ὕλοφροσύνη. Ἀλοῖμονο στὴ νέα γενιά.

Ὅμως «τὸ Πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ». Οἱ φορεῖς αὐτοῦ τοῦ πνεύματος ἄς κατέβουν στὸν στίβο.

ΑΓΓΕΛΙΚΗ Γ. ΣΚΑΡΒΕΛΗ-
ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΛΕΓΧΟΥ ΡΑΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Μὲ τὸν τίτλο αὐτὸ¹ καὶ μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου Φυσικῶν Ἐπιστημῶν «Δημόκριτος» (ΕΚΕΦΕ «Δ») κυκλοφόρησε τὸ 2012 τὸ πόνημα τῆς Πυρηνικοῦ Φυσικοῦ καὶ Περιβαλλοντολόγου Δρος Σουζάνας Δανάλη-Κωτσάκη, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὸ ἱστορικὸ τοῦ πρωτοποριακοῦ γιὰ τὴν Ἑλλάδα Ἐργαστηρίου Ἐλέγχου Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος (ΕΕΡΠ), γιὰ τὴ δημιουργία καὶ λειτουργία τοῦ ὁποῖου μέχρι τὸ 1986 ἡ συγγραφέας ὑπῆρξε ὁ κύριος συντελεστής. Τὸ Ἐργαστήριο Ἐλέγχου Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος (ΕΕΡΠ) συνεχίζει μέχρι σήμερα νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του στὸν πολίτη, καθὼς ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς ραδιενέργειας περιβάλλοντος καὶ τῶν ραδιολογικῶν ἐπιπτώσεων στὰ οἰκοσυστήματα. Σὲ πρόσφατο ἄρθρο τοῦ περιοδικοῦ *Ὁ Κόσμος τῆς Ἑλληνίδος* ἀναφέρονται ἀρκετὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα, ἐπιτεύγματα καὶ διακρίσεις τῆς συγγραφέως.² Στὸ παρὸν ἄρθρο γίνεται κυρίως μιὰ σύντομη παρουσίαση τοῦ πολὺ ἐνδιαφέροντος ἱστορικοῦ αὐτοῦ

τοῦ ΕΕΡΠ, ποὺ καλύπτει τὴν περίοδο 1957-1986, μέχρι πρὶν τὴν καταστροφὴ τοῦ πυρηνικοῦ ἀντιδραστήρα Τσερνόμπιλ (Ἀπρίλιος 1986) κοντὰ στὸ Κίεβο τῆς Οὐκρανίας. Τὸ ἄρθρο ὁλοκληρώνεται μὲ μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς σημερινούς ἐλέγχους τῆς ραδιενέργειας περιβάλλοντος οἱ ὁποῖοι γίνονται σὲ διάφορα Ἐπιστημονικὰ Ἐργαστήρια στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴ ρυθμιστικὴ εὐθύνη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀτομικῆς Ἐνέργειας (ΕΕΑΕ).

Σύντομο ἱστορικὸ τοῦ πρώτου ΕΕΡΠ

Κατὰ τὴν προαναφερθεῖσα περίοδο, ἡ ἀνθρωπογενὴς ραδιενέργεια³ τοῦ πε-

- 3 Ραδιενέργεια εἶναι ἡ διεργασία ἐκπομπῆς σωματιδίων α (δηλαδὴ πυρηνῶν τοῦ στοιχείου ἥλιο) ἢ β (δηλαδὴ ἠλεκτρονίων) ἢ ἠλεκτρομαγνητικῆς ἀκτινοβολίας (φωτονίων X ἢ γ) ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ διάσπαση ἀσταθῶν ἀτομικῶν πυρηνῶν ὀρισμένων στοιχείων, οἱ ὁποῖοι γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ὀνομάζονται ραδιενεργοὶ πυρῆνες. Αὐτοί, εἰσερχόμενοι καὶ ἐγκαθιστώμενοι σὲ κάποιο ἰστό στὸ σῶμα (π.χ. μὲ τὴν εἰσπνοή), ἐκπέμπουν διασπώμενοι, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδός τους, κάποιο ἀπὸ τὰ παραπάνω σωματίδια. Τὰ σωματίδια αὐτά, ἄλφα, βῆτα κτλ., διερχόμενα μέσα ἀπὸ ἀνθρώπινους ἰστούς, μπορεῖ νὰ διασπᾶσουν μοριακοὺς δεσμούς (ιοντισμός) καὶ νὰ προκαλέσουν βιολογικὲς βλάβες (ιοντίζουσες ἀκτινοβολίες). Ἀκτινοβολία - α : εἶναι ροὴ σωματιδίων α. Ἀπορροφᾶται ἰσχυρὰ ἀπὸ τὴν ὕλη καὶ προκαλεῖ ἰσχυρὸ ἰοντισμὸ τῆς (μὲ Σχετικὴ Βιολογικὴ Δραστικότητα 20). Ἀκτινοβολία - β: εἶναι ροὴ ἠλεκτρονίων ποὺ ἔχουν προκύψει ἀπὸ διάσπαση ἀσταθῶν ἀτο-

1 Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη, *Ἐργαστήριο Ἐλέγχου Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος: Ἰδρυση - Ὁργάνωση - Λειτουργία. Ἱστορικὸ (1957-86)*, Ἔκδοση μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ΕΚΕΦΕ «Δημόκριτος», Ἀθῆνα 2012 (στὸ ὁποῖο καὶ διατίθεται).

2 Χρυσή Δ. Μανωλοπούλου-Τσέντου, «Μιὰ βράβευση, ἓνα παράδειγμα, ἓνα μῆνυμα...», *Ὁ Κόσμος τῆς Ἑλληνίδος* 602 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 2014), σελ. 65-66.

ριβάλλοντος όφειλόταν κυρίως στις πολεμικές πυρηνικές δοκιμές που γίνονταν στην ατμόσφαιρα από τις ΗΠΑ, Ρωσία και Άγγλία αρχικά, και στη συνέχεια από τη Γαλλία και την Κίνα, μέσα στο κλίμα του ψυχρού πολέμου και της «λογικής» της ισορροπίας του τρόμου μεταξύ των υπερδυνάμεων και των συμμάχων τους. Άλλα και η συνεχής επέκταση της ειρηνικής χρήσης της πυρηνικής ενέργειας, με τον πολλαπλασιασμό των πυρηνικών αντιδραστήρων ισχύος (ΠΑΙ) για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, τις πολλαπλές χρήσεις των ραδιοϊσοτόπων στην ιατρική, στη βιομηχανία κ.ά., αλλά και το πρόβλημα των πυρηνικών αποβλήτων, αύξησαν τον κίνδυνο ραδιενεργού ρύπανσης - μόλυνσης του περιβάλλοντος. Γι' αυτόν τον λόγο στις προηγμένες χώρες ιδρύθηκαν ένωρες Έργαστήρια Έλέγχου Ραδιενεργείας Περιβάλλοντος (ΕΕΠ).

Με την ίδρυση της Έλληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ) το 1954 (χρονιά που ιδρύθηκε το Ευρωπαϊκό Κέντρο Πυρηνικών Έρευνών, CERN), η πρώτη της δραστηριότητα ήταν οι μετρήσεις της αυξημένης ραδιενέργειας κονιορτού (μικροσωματιδίων) της ατμόσφαιρας, του όνομαζόμενου "fallout". Αυτό άνησυχούσε τον επιστημονικό κόσμο παγκοσμίως, λόγω των παραπάνω πυρηνικών δοκιμών, αλλά και όλόκληρο τον κόσμο, λόγω των νωπών όλέθριων έμπειριών της ανθρωπότητας από την πρώτη χρήση πυρηνικών όπλων από τις

μικρών πυρήνων (με ΣΒΔ περί το 1 - 1,5)

Φωτόνια: είναι «πακέτα» ενέργειας ή ροή των οποίων αποτελεί έναν άλλο τρόπο περιγραφής της διάδοσης των ηλεκτρομαγνητικών κυμάτων. Ακτινοβολία - Χ: είναι ροή φωτονίων με ενέργεια περίπου στο διάστημα 1,2 χιλιάδες ως 1,2 εκατομμύρια ηλεκτρονιοβόλτ (ΣΔΒ = 1). Τα φωτόνια που «βλέπει» το ανθρώπινο μάτι έχουν ενέργεια μόνο μερικά ηλεκτρονιοβόλτ.

Ακτινοβολία - γ: είναι ροή φωτονίων με ενέργειες μεγαλύτερες από αυτές των φωτονίων της ακτινοβολίας - Χ (ΣΔΒ = 1).

Το Έργαστήριο Έλέγχου Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος (ΕΕΠ) συνεχίζει μέχρι σήμερα να προσφέρει τις υπηρεσίες του στον πολίτη για την εκτίμηση της ραδιενέργειας περιβάλλοντος και των ραδιολογικών επιπτώσεων στα οικοσυστήματα.

ΗΠΑ στο Ναγκασάκι και τη Χιροσίμα τον Αύγουστο του 1945. Τις μετρήσεις αυτές έκανε ο καθηγητής Πυρηνικής Φυσικής στο Πανεπιστήμιο Άθηνών Θεόδ. Κουγιουμζέλης, με βοηθό και τη συγγραφέα (πρόσφατη πτυχιούχο του Τμήματος Φυσικής του Πανεπιστημίου αυτού, που έπιλέχθηκε γιατί άρίστευσε στα σχετικά μαθήματα), σε χώρο του διαμερίσματος της ΕΕΑΕ στο Κολωνάκι, με τα πρώτα βασικά όργανα εκεί για την εκτίμηση της ακτινοβολίας β και γ.⁴ Οι μετρήσεις αυτές συνεχίστηκαν και διερύνθηκαν, με υπεύθυνη τη συγγραφέα, σε χώρο του Έργαστηρίου Φυσικής, το όποιο συνεργάστηκε με τα Έργαστήρια Χημείας και Ηλεκτρονικών στο νεοϊδρυθέν Κέντρο Πυρηνικών Έρευνών «Δημόκριτος» (ΚΠΕ «Δ»), όπως όνομαζόταν παλαιότερα το ΕΚΕΦΕ «Δ».

Μετά από μετεκπαίδευση στις ΗΠΑ (1960-61) με ύποτροφία για όλοκλήρωση των σπουδών και της έμπειρίας της στη μέθοδο μετρήσεων χαμηλής και πολύ χαμηλής ραδιενέργειας και στις ειδικές απαιτήσεις που παρουσιάζει η ίδρυση και λειτουργία ενός Έργαστηρίου κατάλληλου γι' αυτό, η Σουζάνα Δανάη-Κωτσάκη υπέβαλε τεχνική μελέτη για την ανάγκη δημιουργίας Έργαστηρίου

4 Βλ. άνωτέρω, σημ. 3.

ΕΡΠΙ στην Ελλάδα. Έν τῷ μεταξύ, τὸν Ιούλιο τοῦ 1961 ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ἑλληνικοῦ Πυρηνικοῦ Ἀντιδραστήρα στὸν «Δημόκριτο». Στὸ ὑπόγειο τοῦ νέου, τότε, κτηρίου Φυσικῆς, σὲ προσωρινό χώρο ποῦ διαμορφώθηκε κατάλληλα σὲ Αἴθουσα Μετρήσεων μὲ τὰ ὄργανα μετρήσεων καὶ Παρασκευαστήριο γιὰ τὴ φυσικοχημικὴ ἐπεξεργασία τῶν συλλεγόμενων δειγμάτων καὶ τὴν προετοιμασίαν τους πρὸς μέτρηση, ὑπὸ τὴ διεύθυνσίν της, ἡ Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη δημιούργησε τὴν πρώτη καὶ μοναδικὴ τότε Ὑπηρεσία τῆς χώρας ποῦ διέθετε ΕΕΡΠΙ καὶ ξεκίνησε τὴν ἐκπαίδευση τοῦ πρώτου ἐπιστημονικοῦ καὶ τεχνικοῦ προσωπικοῦ. Μὲ βάση τὶς ἐσωτερικὲς (δηλαδὴ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος) καὶ τὶς ἐξωτερικὲς πηγὲς ραδιενεργοῦ ρύπανσης τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, ὀργάνωσε σταδιακὰ Δίκτυα Σταθμῶν Δειγματοληψίας τόσο ἐντὸς καὶ ἐκτὸς, ἀλλὰ πλησίον τοῦ «Δ», ὅσο καὶ σὲ ἔθνικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ καὶ σὲ περιοχὲς λειτουργίας Ἀτμοηλεκτρικῶν Σταθμῶν τῆς ΔΕΗ, ἀπὸ τὴν καύση τοῦ λιγνίτη στοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ προκύψει ραδιενεργὸς ρύπανση τῆς ἀτμόσφαιρας. Οἱ Σταθμοὶ Δειγματοληψίας ἔστειλαν σὲ τακτὰ διαστήματα (ἡμερήσια ἢ μηνιαία) δείγματα, ὅπως ἀέρος, κονιορτοῦ καὶ βροχῆς, νεροῦ (ἀπὸ πηγὰδια ἢ τὴ θάλασσα, τὴ λίμνη Μαραθῶνα κτλ.), γάλακτος καὶ ἐδάφους, ἢ ἄλλου εἶδους, γιὰ μέτρηση τῆς ραδιενέργειας.

Μὲ τὴν ἔγκριση τῆς ὑποβληθείσας μελέτης δημιουργήθηκε τὸ πρῶτο εἰδικὰ κατασκευασμένο ΕΕΡΠΙ στὸ ὑπόγειο τοῦ ὑπὸ ἀνέγερση τότε κτηρίου Ὑγειοφυσικῆς γιὰ λόγους προστασίας ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀκτινοβολία. Τὰ τοιχώματα τῆς Αἴθουσας Μετρήσεων κατασκευάστηκαν ἀπὸ σκυρόδεμα πάχους μισοῦ μέτρου γιὰ ἐλάττωση καὶ τῆς πλέον διεισδυτικῆς ἀκτινοβολίας (κοσμικῆς ἢ/καὶ ἀπὸ τὴ διάσπαση φυσικῶν ραδιενεργῶν στοιχείων

τοῦ ἐδάφους) στὸ 1/100 τῆς ἀρχικῆς τιμῆς καὶ συνεχίστηκε ἡ ὀργάνωση τῶν Δικτύων Σταθμῶν Δειγματοληψίας.⁵ Λόγω τῆς αὐξήσεως διεθνῶς τῆς χρήσεως τῶν ἐφαρμογῶν τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πυρηνικῶν ἀντιδραστήρων ἰσχύος (σήμερα ἡ παραγωγή ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας γίνεται μὲ ΠΑΙ περισσότερο ἀπὸ, π.χ., 75% καὶ 65% στὴ Γαλλία καὶ τὸ Βέλγιο ἀντίστοιχα), καί, προκειμένου νὰ διαμορφωθεῖ ὀλοκληρωμένη Ἐθνικὴ Ὑπηρεσία στὸν τομέα ποῦ εἶχε ἀναλάβει, ἡ Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη ἐξεπόνησε τὴ μελέτη *Λειτουργικὴ Διάρθρωση καὶ Ὁργανωτικὰ Προβλήματα Ἐργαστηρίου Ἐλέγχου Ραδιενέργειας τῆς Βιόσφαιρας* (Επιστημονικὴ Ἐκδόση τοῦ ΤΕΕ, τεύχη 3 καὶ 4, Ἀθήνα 1966). Στὴ μελέτη αὐτὴ ἐξετάζονται λεπτομερῶς ὁ τρόπος ὀργάνωσης καὶ λειτουργίας ἑνὸς πρῶτου Ἐργαστηρίου γιὰ τὴ συνεχῆ παρακολούθηση τῆς στάθμης ραδιενέργειας στὴ Βιόσφαιρα. Στὸ πρῶτο μέρος ἀναφέρονται οἱ πηγὲς ραδιενεργοῦ μολύνσεως τοῦ πε-

5 Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη, *Ἐργαστήριο Ἐλέγχου Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος*, σελ. 36.

Η μελέτη της Σουζάνας Δανάλη-Κωτσάκη έτυχε πολύ εύνοϊκής υποδοχής και διεθνώς, γιατί το περιγραφόμενο Έργαστήριο θεωρήθηκε ως υπόδειγμα πρότυπου Έργαστηρίου στον τομέα του.

ριβάλλοντος και ό τρόπος εξαπλώσεως στη βιόσφαιρα. Εκτίθενται και αναλύονται οι ειδικές προϋποθέσεις για την αποδοτική λειτουργία του Έργαστηρίου. Τέλος, αναπτύσσεται ή διάρθρωση ενός τέτοιου Έργαστηρίου και αναλύονται οι δραστηριότητες και ή λειτουργική αλληλοεξάρτηση των διαφόρων τμημάτων του. Στο δεύτερο μέρος περιγράφονται τὰ κατάλληλα όργανα για τόν πλήρη εξοπλισμό του Έργαστηρίου και τὸ απαιτούμενο λειτουργικό προσωπικό. Περιγράφεται ό τρόπος διαρρυθμίσεως του χώρου βάσει των δραστηριοτήτων και δίνονται υπό μορφή κανόνων λειτουργίας τὰ συμπεράσματα. Τέλος, υπάρχει υπόδειγμα όργανώσεως τέτοιου Έργαστηρίου για τήν οικονομική εκτίμησή του. Η μελέτη της Σουζάνας Δανάλη-Κωτσάκη έτυχε πολύ εύνοϊκής υποδοχής και διεθνώς,⁶ μεταφράστηκε από τὸ Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας και διανεμήθηκε σὲ αντίστοιχα έργαστήρια των ΗΠΑ και της Εύρώπης, γιατί τὸ περιγραφόμενο Έργαστήριο θεωρήθηκε ὡς υπόδειγμα πρότυπου Έργαστηρίου στον τομέα του.

Ἀναπροσαρμογή τοῦ ΕΕΡΠ – Ἐνδεικτικὰ ἀποτελέσματα

Μὲ περαιτέρω ἐνημερώσεις της σὲ πολλὰ ἐπιστημονικὰ έργαστήρια της

6 ὁ.π., σελ. 38.

Γαλλίας και ἄλλου, ή Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη συνέταξε Μελέτη Ἀναπροσαρμογῆς τοῦ Τμήματος Ἐλέγχου Ραδιενέργειας τοῦ Περιβάλλοντος (ΚΠΕ «Δ», 1969), μὲ πρόγραμμα πενταετοῦς ἀναπτύξεως ποὺ ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴ Διοίκηση της τότε ΕΕΑΕ/ΚΠΕ «Δ», ὅποτε κατασκευάστηκε νέο ΕΕΡΠ σὲ ὑπόγειο χῶρο 700 τ.μ. τοῦ κτηρίου ποὺ ἀνεγειρόταν για τὸ Διοικητήριο και τις Τεχνικὲς Ὑπηρεσίες.

Μέρη της Αἴθουσας Μετρήσεων (σὲ ὑπόγειο χῶρο) θωρακίστηκαν ἐπιπλέον μὲ στρώμα χάλυβα για ἀκριβέστερη μέτρηση της ἀκτινοβολίας γ τῶν ἐξεταζομένων δειγμάτων. Οι αἴθουσες μετρήσεων χαμηλῆς και πολλὴ χαμηλῆς ραδιενέργειας ἐξοπλίστηκαν μὲ τὰ πλέον σύγχρονα τότε όργανα, ποὺ δωρήθηκαν, λόγω τοῦ ὑψηλοῦ ἐπιπέδου τοῦ Έργαστηρίου, ἀπὸ τὸν Διεθνή Ὄργανισμό Ἀτομικῆς Ἐνέργειας (ΔΟΑΕ) και συμπλήρωσαν τὰ ὑπάρχοντα (φασματοσκοπία ειδικὰ για ἀνάλυση της ἀκτινοβολίας-γ και α, σύστημα ἀντισύμπτωσης για μέτρηση της ἀκτινοβολίας-β κ.ἄ). Τὸ χημικὸ τμήμα τοῦ ΕΕΡΠ ἐξοπλίστηκε μὲ σύγχρονα όργανα για τις χημικὲς ἀναλύσεις και προγραμματίστηκε (και ὑλοποιήθηκε ἐν μέρει στή φάση αὐτή) ή ἐγκατάσταση τηλεμετρητῶν ὑπαίθρου μὲ αὐτόματο σύστημα συναγερομῶ σὲ περίπτωση αἰφνίδιας αὔξεσης τοῦ ἐπιπέδου ραδιενέργειας στὸ περιβάλλον (ὅπως π.χ. στήν περίπτωση πυρηνικῶν ἀτυχημάτων). Ἐγινε ἐπίσης ἀναπροσαρμογή/συμπλήρωση τοῦ Ἐθνικοῦ Δικτύου Σταθμῶν Δειγματοληψίας τόσο σὲ ἀριθμὸ Σταθμῶν, ὅσο και σὲ εἶδος δειγμάτων και για ἀναλυτικότερους ἐλέγχους τῶν ἐπὶ μέρους ραδιενεργῶν ἰσοτόπων.⁷ Για τήν ἐπιλογή τῶν σημείων ἐγκατάστασης τῶν Σταθμῶν Δειγματοληψίας ἐλήφθησαν ὑπόψη οι χάρτες της Ἐθνικῆς Μετεωρολογικῆς Ὑπηρεσίας (της ὁποίας χρῆσι-

7 Ἀπλάδι ραδιενεργῶν πυρηνῶν ἐνός χημικοῦ στοιχείου μὲ διαφορετικὸ ἀριθμὸ νετρονίων.

μοποιήθηκαν και Σταθμοί), της Έθνικης Ύδρογραφικής Υπηρεσίας και του Γενικού Επιτελείου Στρατού, και με τη συνεργασία των Υπουργείων Έμπορικης Ναυτιλίας, Γεωργίας και Έθνικης Άμυνας.

Στο πόνημα περιγράφονται σύντομα τα στάδια της διεξαγωγής του τακτικού έλέγχου ραδιενέργειας περιβάλλοντος:⁸ δειγματοληψία – έπεξεργασία – ραδιοχημικές αναλύσεις – μετρήσεις ραδιενέργειας,⁹ και δίνονται στοιχεία υπολογισμού της ραδιενέργειας ενός δείγματος. Η λειτουργία του ΕΕΡΠ ήταν συνεχής, ώστε να γίνεται το γρηγορότερο δυνατόν αντιληπτή και η ελάχιστη αύξηση του επιπέδου ραδιενέργειας στον περιβάλλοντα χώρο. Για τη μέτρηση της ραδιενέργειας ενός δείγματος, μετά την κατάλληλη έπεξεργασία του, μετρείται η ένταση της ακτινοβολίας του με τη χρήση κατάλληλων ανιχνευτών-άπαριθμητών. Αυτή αναφέρεται ή σε μέτρηση ενός είδους ακτινοβολίας, π.χ. όλκιβς β, ή σε μέτρηση ενός είδους ακτινοβολίας με ταυτόχρονο προσδιορισμό του εκπέμποντος ραδιοϊσοτόπου. Έτσι, για ισότοπα εκπέμποντα ακτινοβολία-γ, όπως το ιώδιο-131,

εφαρμόζεται γ-φασματοσκοπική ανάλυση,¹⁰ ενώ για ισότοπα που εκπέμπουν ακτινοβολία-β –όπως το επικινδυνότερο όλων στρόντιο-90– προηγείται ραδιοχημική ανάλυση για διαχωρισμό του στρόντιου (π.χ. στο γάλα) και ακολουθεί ή μέτρηση της ακτινοβολίας-β του ισότοπου αυτού στο δείγμα. Υπάρχουν διάφοροι παράγοντες που επηρεάζουν σημαντικά τις μετρήσεις (ιδιαίτερα ή ακτινοβολία υποβάθρου ή υποστρώματος, το οποίο μετρείται και αφαιρείται, κ.ά.), οι οποίοι και υπολογίζονται. Τέλος, για τον υπολογισμό του ρυθμού ραδιενέργειας του δείγματος του ανιχνευτή-άπαριθμητή (που γίνεται με μιá διαδικασία βαθμονόμησης), δεδομένου ότι αυτός δεν ανιχνεύει όλα τα έξερχόμενα από το δείγμα σωματίδια, αλλά ούτε και όλα τα σωματίδια της διερχόμενης μέσα από αυτόν ακτινοβολίας.

Αναφέρονται ένδεικτικά αποτελέσματα των πρώτων 12 ετών λειτουργίας του ΕΕΡΠ (1961 – 1972), τα όποια συμπίπτουν με την εποχή των πολλών και μεγάλης ισχύος ανεξέλεγκτων πυρηνικών δοκιμών στην ατμόσφαιρα από τις προαναφερθείσες χώρες. Στα αποτελέσματα αυτά φαίνεται, π.χ., ή αύξηση τόν Σεπτέμβριο του 1961 της ραδιενέργειας του αέρα στην Αθήνα μέχρι 1000 φορές πάνω από το μέγιστο επιτρεπτό όριο (για τόν γενικό

8 Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη, ό.π., σελ. 48-52.

9 Οί Έργαστηριακές Μετρήσεις για τήν ανίχνευση ραδιενεργών στοιχείων στο περιβάλλον εξειδικεύονται, ανάλογα με τó είδος του δείγματος και τó είδος του ραδιενεργού στοιχείου. Έτσι, γενικότερα και περιληπτικά:

(i) Για τις μετρήσεις περιβαλλοντικών δειγμάτων χρησιμοποιείται ή φασματοσκοπία – γ σε διατάξεις χαμηλού υποβάθρου για δείγματα τροφίμων, χώματος, οικοδομικών υλικών, στερεών υπολειμμάτων, φίλτρων αέρα, φυτών, νερών, ιζημάτων ποταμών κ.ά. Οί μετρήσεις γίνονται με ανιχνευτές υπερκαθαρού γερμανίου, και επιτυγχάνεται ó ταυτόχρονος προσδιορισμός πολλών ραδιοϊσοτόπων, όπως καίσιο, κοβαλτίου, ιωδίου, ραδίου και αμερικίου. Η φασματοσκοπία – α χρησιμοποιείται για τήν ανίχνευση φυσικών ραδιοϊσοτόπων του ουρανίου, θορίου, ραδίου, αμερικίου και κιουρίου, αφού προηγηθούν διάφορα στάδια φυσικοχημικών έπεξεργασιών του δείγματος.

10 Φασματοσκοπία: Τó ήλεκτρικό σήμα που προκύπτει από τήν ανίχνευση ενός σωματιδίου α, β, X ή γ από έναν κατάλληλα ρυθμισμένο ανιχνευτή έχει μέγεθος ανάλογο προς τήν ενέργεια του σωματιδίου που ανιχνεύθηκε. Η καταχώρηση τών σημάτων αυτών σε ένα όργανο που ονομάζεται πολυκαναλικός αναλυτής αναδεικνύει μιá κατανομή τών ενεργειών τών ανιχνευθέντων σωματιδίων. Η καταχώρηση αυτή (μπορεί να παρουσιάζει και διάφορες κορυφές και) λέγεται ενεργειακό φάσμα. Η παρουσία αυτών τών χαρακτηριστικών κορυφών στο φάσμα (ή άλλων πληροφοριών) προδίδει τήν ταυτότητα τών ραδιενεργών πυρήνων που εξέπεμψαν τά ανιχνευθέντα σωματίδια. Η τεχνική αυτή ονομάζεται φασματοσκοπία.

πληθυσμό) λόγω των πυρηνικών δοκιμών μεγάλης ισχύος της Ρωσίας. Αυτό προκάλεσε έντονες διαμαρτυρίες, με αποτέλεσμα να επιλέξουν οι Ρώσοι άλλη περιοχή διεξαγωγής πυρηνικών δοκιμών. Επίσης, φαίνεται η αύξηση το 1969 (σε σχέση με προηγούμενα χρόνια) της ραδιενέργειας στον αέρα σε διάφορες πόλεις της Ελλάδος από αμερικανικές δοκιμές και από γαλλικές και κινεζικές δοκιμές προηγούμενων ετών.¹¹ Σε άλλους πίνακες δίνονται π.χ. η συγκέντρωση στροντίου-90 σε δείγματα γάλακτος το 1970 και χλόης ετών 1970 και 1971 σε διάφορες περιοχές της Ελλάδος κ.ά. και αναφέρονται σχετικά βασικά συμπεράσματα.

Εκτός των τακτικών ελέγχων της τεχνητής ραδιενέργειας περιβάλλοντος, που ήταν η κύρια αποστολή του ΕΕΡΠ, πραγματοποιήθηκαν έρευντικά προγράμματα συνεργασιών με άλλα επιστημονικά εργαστήρια ή επιστημονικά Ίδρύματα του Έξωτερικού, όπως προσδιορισμού της φυσικής ραδιενέργειας ιαματικών πηγών λουτροθεραπείας, ραδιενεργών υλικών αρχαιολογικής σημασίας κ.ά. Επίσης, διάφορες Κρατικές Υπηρεσίες συνεργάστηκαν με τη διευθύντρια του ΕΕΡΠ για θέματα Πυρηνικής Άμυνας της χώρας και Ραδιο-Βιο-Χημικού Πολέμου.

Καθ' όλη τη διάρκεια αναπτύξεως και λειτουργίας του ΕΕΡΠ στο προαναφερθέν χρονικό διάστημα, προσεφέρθη και σημαντικό εκπαιδευτικό έργο υπό την καθοδήγηση της Σουζάνας Δανάη-Κωτσάκη. Πολλοί επιστήμονες θετικών επιστημών από διάφορα Ίδρύματα της χώρας (όπως του Έ. Μ. Πολυτεχνείου και των Παν/μίων Θεσσαλονίκης, Αθηνών και Θράκης, αλλά και από το εξωτερικό) διδάχθηκαν τη μεθοδολογία του Εργαστηρίου, με σκοπό να προωθήσουν αντίστοιχα προγράμματα στα Ίδρύματα αυτά. Άρκετοι από τους επιστήμονες αυτούς

διαμόρφωσαν την εμπειρία τους αυτή σε διπλωματική εργασία ή διδακτορική διατριβή.

Παρούσα κατάσταση στην Ελλάδα

Το 1985 η ΕΕΑΕ επανιδρύθηκε (και ανασυστάθηκε το 1987) ως αρμόδια ρυθμιστική αρχή¹² στους τομείς της ραδιολογικής προστασίας και πυρηνικής ασφάλειας,¹³ ενώ παράλληλα στο Κέντρο Πυρηνικών Έρευνών «Δ» προστέθηκαν και μη πυρηνικές ερευνητικές δραστηριότητες, όποτε το ΚΠΕ «Δ» μετονομάστηκε σε Έθνικό Κέντρο Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος», ΕΚΕΦΕ «Δ», με διαχωρισμό των λειτουργιών τους. Σήμερα το Έργαστήριο ΕΕΡΠ υπάγεται στο Ίνστιτούτο Πυρηνικών και Ραδιολογικών Επιστημών και Τεχνολογίας, Ενέργειας και Ασφάλειας (στο οποίο υπάγεται και ο Πυρηνικός Αντιδραστήρας) του ΕΚΕΦΕ «Δ».¹⁴ Στο ΕΕΡΠ αυτό συνεχίζονται κανονικά μετρήσεις ραδιενέργειας στο περιβάλλον με χρήση έπαιξιμένης και πάντα έκσυγχρονισμένης υποδομής και κυρίως της αποκτηθείσας και μεταδοθείσας εμπειρίας και διεξάγονται έντατικά ερευνητικές εργασίες. Η τεχνογνωσία και εμπειρία του πρώτου ΕΕΡΠ που περιγράψαμε παραπάνω μεταφέρθηκε και αξιοποιήθηκε και σε άλλα επιστημονικά Ίδρύματα της χώρας, καθώς και σε εγκαταστάσεις του κτηρίου της Ελληνικής Επιτροπής Ατομικής Ενέργειας (που βρίσκεται στον γεωγραφικό χώρο του ΕΚΕΦΕ «Δ»).

Μερικές από τις αρμοδιότητες της ΕΕΑΕ¹⁵ είναι επιγραμματικά οι εξής: Άδειοδότηση εγκαταστάσεων που σχετίζονται με την παραγωγή ή/και χρήση

12 www.eeae.gr, www.demokritos.gr.

13 Δελτίο της ΕΕΑΕ «Έλεγχος Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος» www.eeae.gr, www.demokritos.gr.

14 www.eeae.gr, www.demokritos.gr.

15 ΕΕΑΕ, Έκθεση Πεπραγμένων 2012.

11 Σουζάνα Δανάη-Κωτσάκη, ό.π., σελ. 53-56.

ιοντιζουσών ακτινοβολιών, Ρυθμιστικό Έργο, Ασφάλεια των εργαζομένων και του πληθυσμού, Δοσιμέτρηση Προσωπικού, Επόπτευση Ραδιενέργειας στο Περιβάλλον, Σχεδιασμός και Απόκριση Έκτακτης Ανάγκης, Βαθμονόμηση Ανιχνευτών Ραδιενέργειας, Δίκτυο Τηλεμέτρησης Ραδιενέργειας,¹⁶ Εκπαίδευση και Επιμόρφωση στην Ακτινοπροστασία, και Εκπροσώπηση της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τόν Διεθνή Όργανισμό Ατομικής Ενέργειας, τόν Όργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης κ.ά.

Μεταξύ των διαφόρων Τμημάτων που λειτουργούν σήμερα υπό τη Διεύθυνση Άδειων και Ελέγχων¹⁷ της ΕΕΑΕ, έχει αναπτυχθεί και λειτουργεί ξεχωριστό Τμήμα Ελέγχου Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος (ΤΕΡΠ). Σε αυτό διεξάγονται εργαστηριακές μετρήσεις¹⁸ και μετρήσεις της συγκέντρωσης του ραδιενεργού αερίου ραδονίου¹⁹ στον έσωτερικό αέρα των

Μεταξύ των διαφόρων Τμημάτων που λειτουργούν σήμερα υπό τη Διεύθυνση Άδειων και Ελέγχων της ΕΕΑΕ, έχει αναπτυχθεί και λειτουργεί ξεχωριστό Τμήμα Ελέγχου Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος.

σπιτιών, καθώς και επιτόπιες μετρήσεις με χρήση πλήρως εξοπλισμένου κινητού εργαστηρίου, αλλά και περιβαλλοντικοί έλεγχοι σε έθνικο επίπεδο, όπως σε επιφανειακά νερά, σε εργαστηριακούς χώρους και ύλικά με αυξημένη ραδιενέργεια, κτλ. Η Διεύθυνση αυτή περιλαμβάνει επίσης τὸ Τμήμα Άδειων και Ελέγχων (π.χ. μηχανημάτων τῶν νοσοκομείων, βιομηχανικές χρήσεις ραδιενεργῶν πηγῶν κ.ά.) καὶ τὸ Τμήμα Δοσιμετρίας (πού ἐλέγχει ἐτησίως περὶ τὰ 12.000 ἐπαγγελματικά δοσιμέτρα προσώπων ἐκτεθειμένων σὲ ακτινοβολίες).

Όλα τὰ ἀποτελέσματα μετρήσεων ραδιενέργειας πού διενεργούνται στὸ ΕΕΡΠ τοῦ ΕΚΕΦΕ «Δ», στὸ ΤΕΡΠ τῆς ΕΕΑΕ καὶ σὲ ἄλλα Ἐργαστήρια τῆς χώρας διατηροῦνται στὴν Ἐθνικὴ Βάση Δεδομένων Ακτινοπροστασίας τῆς ΕΕΑΕ. Ἡ ΕΕΑΕ ἔχει συμβατικές ὑποχρεώσεις μὲ τὴν Ευρωπαϊκὴ Ἐνωση νὰ ἐνημερώνει τὸ εὐρωπαϊκὸ δίκτυο EURDEP, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ διαχείριση τῶν κρίσεων. Συμμετέχει σὲ ἀσκήσεις διασύγκρισης πού ὀργανώνονται ἀπὸ διεθνεῖς ὀργανισμούς, γὰ νὰ πιστοποιηθοῦν οἱ μέθοδοι ἐλέγχου ραδιενέργειας πού ἐφαρμόζει. Ἐπίσης, ὅταν ἔκτακτες καταστάσεις ἀπαιτοῦν μεγάλο εὖρος ἀναλύσεων περιβαλλοντικῶν δειγμάτων, ἡ ΕΕΑΕ χρησιμοποιεῖ

16 Τηλεμετρικό δίκτυο ἀποτελούμενο ἀπὸ 24 σταθμούς πού καταγράφουν τὸν ρυθμὸ δόσης τῆς ὀλικῆς ἀκτινοβολίας γ στὸν ἀέρα καὶ 3 σταθμούς δειγματοληψίας τοῦ ἀέρα γιὰ τὴν καταγραφή τῆς ν-ραδιενέργειας στὰ αἰωρούμενα μικροσωματίδια (ἀεροζὸλ) τῆς ἀτμόσφαιρας μὲ ἀνιχνευτὲς τῆς ἀκτινοβολίας α, β καὶ γ. Τὸ τηλεμετρικὸ δίκτυο καταγράφει ἀνὰ 10 λεπτὰ τὰ ἐπίπεδα ραδιενέργειας καὶ λειτουργεῖ καὶ ὡς σύστημα συναγεροῦ σὲ 24ωρη βάση. Κατάλληλο λογισμικὸ συλλέγει καὶ καταχωρεῖ τὶς μετρήσεις σὲ βάση δεδομένων συνδεδεμένη μὲ τὸν δικτυακὸ τόπο τῆς ΕΕΑΕ, ὅπου δημοσιεύονται οἱ μέσες ἡμερήσιες τιμές, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ εὐρωπαϊκὸ δίκτυο EURDEP (European Radiological Data Exchange Platform).

17 ΕΕΑΕ, Ἐκθεση Πεπραγμένων 2012.

18 Βλ. παραπάνω, σμ. 9.

19 Μετρήσεις συγκεντρώσεων ραδονίου, τὸ ὁποῖο εἶναι φυσικὸ ραδιενεργό, ἀλλὰ χημικὰ ἀδρανὲς ἀέριο, πού προέρχεται ἀπὸ τὴ διάσπαση τοῦ ραδίου. Τὰ ἄμεσα θυγατρικά του ραδιοϊσότοπα, πού προσκολλῶνται στὰ σωματίδια τοῦ ἀέρα, εἰσπνεόμενα ἀκτινοβολοῦν στοὺς πνεύμονες. Τὸ ραδόνιο βρίσκεται στὸν ἐσωτερικὸ ἀέρα τῶν κατοικιῶν, στὸν ὁποῖο εἰσέρχεται ἀπὸ τὸ ἔδαφος

μέσῳ ρωγμῶν.

“Όλα τὰ ἀποτελέσματα μετρήσεων ραδιενέργειας πού διενεργούνται στο ΕΕΡΠ τοῦ ΕΚΕΦΕ «Δ», στο ΤΕΡΠ τῆς ΕΕΑΕ καὶ σὲ ἄλλα Ἐργαστήρια τῆς χώρας διατηροῦνται στὴν Ἐθνικὴ Βάση Δεδομένων Ἀκτινοπροστασίας τῆς ΕΕΑΕ.

δεδομένα ἀπὸ τὸ δίκτυο τῶν συνεργαζομένων Ἐργαστηρίων²⁰ πού ἀνήκουν σὲ Ἐρευνητικὰ Κέντρα ἢ σὲ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματα τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὰ ὁποῖα διοργανώνονται καὶ ἀσκίσεις διασυγκρισης.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παρακολούθηση τῆς ρύπανσης τοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ ἰοντίζουσες ἀκτινοβολίες, στὶς ὁποῖες ἀναφερθήκαμε παραπάνω, ἡ ΕΕΑΕ εἶναι ἐπίσης ὑπεύθυνη γιὰ τὴν προστασία τοῦ

20 Συνεργαζόμενα μὲ τὴν ΕΕΑΕ Ἐργαστήρια: Ἰνστιτούτο Πυρηνικῶν καὶ Ραδιολογικῶν Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνολογίας, Ἐνέργειας καὶ Ἀσφάλειας τοῦ ΕΚΕΦΕ «Δ» / Ἰδρυμα Τεχνολογίας Ἐρευνας, Ἐργαστήριο Μετρήσεων Ραδιενέργειας / Ἑλληνικὸ Κέντρο Θαλασσίων Ἐρευνῶν (ΕΛΚΕΘΕ), Ἰνστιτούτο Ὁκεανογραφίας / Ε.Μ.Πολυτεχνεῖο, Σχολὴ Μηχανολόγων Μηχανικῶν, Τομέας Πυρηνικῆς Τεχνολογίας / Ἀριστοτέλειο Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Πολυτεχνικὴ Σχολή, Τμήμα Ἡλεκτρολ. Μηχανικῶν Ὑπολογιστῶν, Ἐργαστήριο Πυρηνικῆς Τεχνολογίας / Ἀριστοτέλειο Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φυσικῆς, Ἐργαστήριο Ἀτομικῆς καὶ Πυρηνικῆς Φυσικῆς / Δημοκρίτειο Πανεπ. Θράκης, Τμήμα Ἡλεκτρολόγων Μηχανικῶν καὶ Μηχανικῶν Ἡλεκτρον. Ὑπολογ., Ἐργαστήριο Πυρηνικῆς Τεχνολογίας / Πανεπιστήμιο Πατρῶν, Τμήμα Μηχανολόγων καὶ Ἀεροναυπηγῶν Μηχανικῶν, Ἐργαστήριο Πυρηνικῆς Τεχνολογίας / Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Τμήμα Φυσικῆς, Ἐργαστήριο Πυρηνικῆς Φυσικῆς / Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων, Ἱατρικὴ Σχολή, Ἐργαστήριο Ἱατρικῆς Φυσικῆς / Πολυτεχνεῖο Κρήτης, Γενικὸ Τμήμα, Ἐργαστήριο Ἀναλυτικῆς & Περιβαλλοντικῆς Χημείας.

πληθυσμοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τὶς τεχνητὰ παραγόμενες μὴ ἰοντίζουσες ἀκτινοβολίες ἀπὸ διατάξεις ἐκπομπῆς ἠλεκτρομαγνητικῶν πεδίων ὑψηλῶν συχνοτήτων (ἀλλὰ καὶ γιὰ μετρήσεις ἠλεκτρικῶν καὶ μαγνητικῶν πεδίων χαμηλῶν συχνοτήτων) μὲ ἐπὶ τόπου ἐλέγχους σταθμῶν βάσης κεραιῶν κυρίως κινητῆς τηλεφωνίας κτλ.

Τὸ ἐπιστημονικὸ προσωπικὸ τῆς ΕΕΑΕ καὶ τοῦ ΕΕΡΠ τοῦ ΕΚΕΦΕ «Δ» συμμετέχουν σὲ Εὐρωπαϊκὰ ἐρευνητικὰ προγράμματα καὶ διεξάγουν γενικώτερο ἐρευνητικὸ ἔργο, τοῦ ὁποῖου τὰ ἀποτελέσματα στηρίζουν τὸ λειτουργικὸ τοῦ ἔργο καὶ ἐνισχύουν τὴν ἐπιστημονικὴ κατάρτιση τοῦ προσωπικοῦ τους. Ἐπίσης, παρέχουν ἐκπαίδευση, μετεκπαίδευση καὶ συνεχῆ ἐπιμόρφωση τῶν ἐργαζομένων μὲ ἰοντίζουσες ἀκτινοβολίες σὲ εἰδικὰ σεμινάρια καὶ μὲ τὴ χρήση τῆς ἐργαστηριακῆς ὑποδομῆς καὶ τοῦ ἐλεγκτικοῦ μηχανισμοῦ τῆς ΕΕΑΕ καὶ ΕΚΕΦΕ«Δ» γιὰ τὶς ἐργαστηριακὲς ἀσκίσεις. Τὸ Διαπανεπιστημιακὸ Πρόγραμμα Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν στὴν Ἱατρικὴ Φυσικὴ – Ἀκτινοπροστασία (ΔΠΜΣΙΦ-Α) λειτουργεῖ ἀπὸ τὸ 1994 σὲ συνεργασία τῆς Σχολῆς Φυσικῶν Νοσοκομείων τῆς ΕΕΑΕ (τὴν ὁποῖα ἡ ΕΕΑΕ λειτουργοῦσε ἀπὸ τὸ 1960) μὲ τὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν, Ἰωαννίνων, Θεσσαλονίκης, Κρήτης καὶ Θράκης καὶ τὸ ΕΚΕΦΕ«Δ». Διαρκεῖ τρία ἐξάμηνια σπουδῶν καὶ χορηγεῖ μεταπτυχιακὸ δίπλωμα στὸν τομέα τῆς Ἱατρικῆς Φυσικῆς – Ἀκτινοφυσικῆς.²¹

Ἀναγνώριση

Ἡ συγκρότηση καὶ λειτουργία τοῦ πρώτου ΕΕΡΠ στὴν Ἑλλάδα ἀποτελέσει γιὰ τὴ Δρα Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη ἔργο ζωῆς καὶ καρπὸ ἔντονου ἐπιστημονικοῦ ζήλου. Τὸ παραπάνω σύντομο

21 ΕΕΑΕ, Ἔκθεση Πεπραγμένων 2012.

ιστορικό ύπνοει τις σκληρές και ακάματες προσπάθειες (λαμβάνοντας υπόψη και την τότε ελληνική πραγματικότητα) στις οποίες υποβλήθηκε με τις πρωτοβουλίες της για την αριότητα του ΕΕΡΠ. Τόσο η αναφερθείσα μελέτη *Λειτουργική Διάρθρωση και Όργανωτικά Προβλήματα Έργαστηρίου Έλέγχου Ραδιενέργειας της Βιόσφαιρας*, όσο και η Διδακτορική Διατριβή της *Μελέτη της Τεχνητής Ραδιενέργειας της Ατμοσφαιρας και ειδικότερον των Νεφών*, μεταφράστηκαν στην αγγλική, και εκδόθηκε η πρώτη ως Official Report του ονομαστού Lawrence Radiation Laboratory του Πανεπιστημίου της Καλιφόρνιας, και για λογαριασμό της Αμερικανικής Έπιτροπής Ατομικής Ενέργειας και τὰ δύο.²² Η πολύχρονη επιστημονική της δραστηριότητα εκφράστηκε με την εκπόνηση σημαντικού πλήθους μελετών, ανακοινώσεων και δημοσιεύσεων και έχει αναγνωριστεί με πολλούς επαινούς από διακεκρωμένους επιστήμονες, καθηγητές ή Διευθυντές Έπιστημονικών Έργαστηρίων της Ελλάδος και του Έξωτερικού.²³

Η Δρ Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη υπήρξε από τὰ πρώτα επιστημονικά στελέχη του ΚΠΕ «Δ» / ΕΚΕΦΕ «Δ» (πρώην ΚΠΕ «Δ») για τὴ μετεκπαίδευση επιστημόνων, ὅπως αναφέρθηκε, στην Πυρηνική Έπιστήμη και Τεχνολογία και συνέγραψε ἀπαραίτητα επιστημονικά ἐγχειρίδια γι' αὐτὸ και για τὴ 15ετή διδασκαλία της σὲ Πανεπιστημιακὲς Σχολὲς τῆς Ἀθῆνας και ἄλλων πόλεων.

Η Δρ Σουζάνα Δανάλη-Κωτσάκη, ἡ ὁποία τυγχάνει και μέλος τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων (Χ.Ε.Ε.), διπύθηκε και λειτουργῆσε ἕναν ἐπιστη-

μονικό-τεχνολογικό τομέα ὑψηλῆς κοινωνικῆς εὐθύνης, ἀφοῦ ἀφοροῦσε στην ἀληθινὴ ἐνημέρωση τῆς Πολιτείας και τῶν πολιτῶν σὲ περίπτωση ραδιολογικοῦ κινδύνου, πρᾶγμα ποῦ ἀπαιτεῖ ὄχι μόνο ἄρτια ἐπιστημονικὴ κατάρτιση, ἀλλὰ και ἠθικὲς ἀρχὲς και γενναιότητα, πρᾶγμα ποῦ ἔπραττε. Η Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἀναγνωρίζοντας τὴν πρωτοποριακὴ ἐπιστημονικὴ συμβολὴ τῆς Δρος Σουζάνας Δανάλη-Κωτσάκη στὸ θέμα τῶν ἐλέγχων τῆς ραδιενέργειας τοῦ περιβάλλοντος στην Ἑλλάδα, τὴν ἐτίμησε τὸν παρελθόντα Δεκέμβριο με *Ἐπαινο* (και μάλιστα *οἰκοθεν*, δηλαδὴ ἀπευθείας ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία) «ὡς τὴν πρώτη ἐπιστήμονα ποῦ εἰσήγαγε στην Ἑλλάδα τὴ μεθοδολογία ὁργάνωσης τῆς προστασίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ ραδιενέργεια περιβάλλοντος και θεμελίωσε τὴ σχετικὴ διαδικασία μετρήσεων και ἐλέγχου». Ὁ δὲ πάπυρος τοῦ Ἑπαινοῦ ἀναφέρει τιμητικά:

ΑΝΘ' ΩΝ ΜΕΤ' ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΠΟΛΛΗΣ ΤΟΝ ΤΗΣ ΡΑΔΙΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΙΝΔΥΝΟΝ ΑΜΥΝΟΜΕΝΗ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΠΡΑΤΤΕΙ.

ΗΛΙΑΣ ΚΩΝΣΤ. ΚΑΤΣΟΥΦΗΣ
Φυσικός, Ὁμότ. Καθηγ.
Ε. Μ. Πολυτεχνείου

22 UCRL-TRANSL 1356, July 1967 και Translation Series: AEC-TR-7308, 1972, ἀντίστοιχα.

23 Βιογραφικό Σημείωμα Σουζάνας Δανάλη-Κωτσάκη, Δρος Πυρηνικοῦ Φυσικοῦ, Εἰδικοῦ στὸν Ἐλεγχὸ Ραδιενέργειας Περιβάλλοντος, Ἀθῆνα 2008 (περιλαμβάνει δύο τμήματα με χρονολογία 1986 και 1993, ἀντίστοιχα).

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΑ ΑΕΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τὰ Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα ἐκπροσωποῦν ὅ,τι πνευματικῶς ἀνώτερο μπορεῖ νὰ ὑπάρχει σὲ μιὰ χώρα πολιτισμένη, παρέχοντας γνώση καὶ παιδεία ὑψηλοῦ ἐπιπέδου, ἀπαραίτητο στοιχείο γιὰ μιὰ συνεχῆ ἐξέλιξη ἑνὸς λαοῦ πρὸς τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ πολιτισμικὰ δρώμενα κάθε ἐποχῆς.

Στὴ χώρα μας ἡ ἐπικρατοῦσα κατάσταση στὰ ΑΕΙ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι στατική. Παντοῦ σημειώνεται πρόοδος, καὶ εἰδικώτερα στὶς ἐπιστῆμες, οἱ ὁποῖες συνεχῶς ἐμπλουτίζονται μὲ νέες ἀνακαλύψεις τῆς κοινωνίας τῶν ἀνεπτυγμένων κρατῶν.

Στὰ Πανεπιστήμιά μας, ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ τοὺς κομματικούς μηχανισμούς ἦλθε ἡ ὥρα νὰ σταματήσει. Δύσκολο ἐγχείρημα, θὰ πεῖ κάποιος. Ὅμως μέσα στὶς τόσες κρίσιμες ἀλλαγές ποὺ ἔχουν γίνει καὶ γίνονται στὴν περίοδο αὐτὴ τῆς κρίσης, ὅπως ἀλλαγές στὰ ἐργασιακά, στὰ δημοσιονομικά, στὴ δημόσια ὑγεία, στὴ διοίκηση τοῦ κράτους κτλ., ἡ ἀλλαγὴ στὴν Τριτοβάθμια Ἐκπαίδευση δὲν πρέπει πάλι νὰ προσκρούσει στὴν πολιτικὴ δειλία.

Τὸ 2011 ψηφίσθηκε ἕνας νέος νόμος-πλαίσιο γιὰ τὴν Ἀνώτατη Ἐκπαίδευση (4009/2011). Ὁ νόμος αὐτὸς ψηφίσθηκε ἀπὸ μεγάλο ἀριθμὸ βουλευτῶν, διότι βάζει τὰ θεμέλια μιᾶς νέας ἐποχῆς γιὰ τὰ ΑΕΙ τῆς χώρας μας. Χαιρετίσθηκε δὲ ἀπὸ τὸ σύνολο σχεδὸν τῆς κοινωνίας καὶ ἀπὸ τὴν πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ τόπου. Καὶ μόνο ἡ κατάργηση - ὀρθὸς προσδιορισμὸς τοῦ ἀσύλου θεωρήθηκε ὡς μεγάλη τομὴ στὰ Πανεπιστημιακὰ δρώμενα. Σημαντικὸ ἐπίσης γεγονός εἶναι

ὅτι τίθεται φραγμὸς στὴν ἐκπροσώπηση τῶν φοιτητῶν στὰ ὄργανα διοικήσεως τῶν ΑΕΙ, καὶ ἔτσι χάνουν τὴν ἐπιρροή τους οἱ κομματικὲς παρατάξεις τῶν φοιτητῶν. Ὅσο γιὰ τοὺς «αἰώνιους φοιτητές», οἱ ὁποῖοι, μὲ σημερινούς ὑπολογισμούς, ἀνέρχονται σὲ 180.000, αὐτοὶ χάνουν τὸ δικαίωμα τῆς παραμονῆς τῶν στὴν κατηγορία τῶν φοιτητῶν καὶ διαγράφονται, ἐφ' ὅσον, ἐντὸς εὐλόγου χρόνου, δὲν προχωρήσουν στὴν ἀπόκτηση τοῦ πτυχίου τῶν.

Μὲ τὸν νέο νόμο, τὸ καθεστὼς τῆς διοικήσεως τῶν ΑΕΙ ἀλλάζει ριζικά. Θεσμοθετεῖται τὸ «Συμβούλιο τοῦ Ἰδρύματος», τὸ ὁποῖο ἔχει δεκαπενταμελῆ σύνθεση, ἀποτελούμενο ἀπὸ 8 πανεπιστημιακούς, 6 ἐξωπανεπιστημιακούς ἀπὸ πρόσωπα ἐγνωσμένου κύρους καὶ ἕναν φοιτητὴ. Ἡ ἐκλογή Πρυτάνεως θὰ γίνεται μετὰ ἀπὸ δημόσια προκήρυξη. Θὰ προτείνονται ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τοῦ Ἰδρύματος τρία πρόσωπα, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐπιλεγεται ἕνα ἀπὸ τοὺς πανεπιστημιακούς. Οἱ φοιτητικὲς παρατάξεις δὲν ἔχουν πλέον καμμία ἐπιρροὴ στὴν ἐκλογή Πρυτάνεως καὶ ὀργάνων διοικήσεως.

Μὲ τὸν νόμο αὐτὸ ρυθμίζονται καὶ πολλὰ ἄλλα θέματα τῶν ΑΕΙ τῆς χώρας μας. Ἐπιλεκτικὰ ἀναφέραμε μερικὰ ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικὰ πρὸς ἐνημέρωση τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ περιοδικοῦ.

Οἱ ἀντιδράσεις ὀρισμένων πανεπιστημιακῶν, ὅπως ἦταν φυσικό, ἄρχισαν ἀμέσως μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ νόμου στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως. Καὶ ὄχι μόνο πανεπιστημιακῶν, ἀλλὰ καὶ φοιτητῶν ποὺ ἀνίκουν κυρίως σὲ διά-

φορες ομάδες της Αριστεράς. Άρκετοι Πρυτάνεις άρχισαν να συσκέπτονται και να στοχεύουν στην άπαξίωση του νόμου. Με επίμονες ενέργειες πέτυχαν να παρατείνουν τη θητεία των Πρυτάνεων μέχρι τον Ιούνιο του τρέχοντος έτους, αντί του 2012 που προέβλεπε ο νόμος. Σε μερικά Πανεπιστήμια (Πανεπιστήμιο Αθηνών και Θεσσαλονίκης) και πιθανόν και σε άλλα, αντιδρούν στην ανάληψη της διοικήσεως από το Συμβούλιο του Ίδρυματος, παρακωλύοντας έτσι την ομαλή λειτουργία των Ίδρυμάτων. Ένας άλλος παράγοντας στην παρακώλυση εφαρμογής των διατάξεων του νέου νόμου είναι οι ομάδες των φοιτητών της έξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς, οι οποίοι παρακωλύουν συστηματικά, με το να εισέρχονται στους χώρους συνεδριάσεως των Καθηγητών, την έκλογή Κοσμητόρων των Σχολών και των άλλων οργάνων διοικήσεως του Πανεπιστημίου και διαλύουν με βάνασο τρόπο τις συνεδριάσεις. Τέτοια γεγονότα διαβάζουμε τακτικά στον ημερήσιο τύπο. Έτσι, στην εφημερίδα *Καθημερινή* της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2014, με τίτλο «Δέν κάνουμε διάλογο, ήλθαμε να διαλύσουμε τη Συνεδρίαση», διαβάζουμε ότι μια ομάδα δέκα φοιτητών διέλυσε τη Συνεδρίαση, μέσα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, των Καθηγητών του Τμήματος Οικονομικών Έπιστημών, για να εκλέξουν Κοσμήτορα. Και δέν είναι ή μόνη περίπτωση. Ποιός ευθύνεται γι' αυτή την κατάσταση; Πώς θα αντιμετωπισθούν τα φαινόμενα αυτά; Βασικά, βέβαια, την ευθύνη έχουν οι Πρυτανικές Αρχές.

Πάντως, έστω και με τα πολλά εμπόδια που παρουσιάζονται κατά την εφαρμογή των διατάξεων του νέου νόμου, ή όλη ατμόσφαιρα στα Πανεπιστήμια έχει αρχίσει να αλλάζει. Ήδη έχουν εκλεγεί

τά μέλη των Συμβουλίων των Ίδρυμάτων, με επικεφαλής Προέδρους αξιόλογους και διεθνώς αναγνωρισμένους επιστήμονες, Καθηγητές μεγάλων Πανεπιστημίων της Εύρώπης και των ΗΠΑ, οι οποίοι με την εμπειρία και το κύρος των μπορούν να επιβάλουν την εφαρμογή των διατάξεων του νέου νόμου-πλαίσιου. Έλπίζουμε έτσι ότι σταδιακά θα επιτευχθεί μια ορθολογική οργάνωση των Πανεπιστημίων μας, με συνεχή έξελικτική πορεία, ώστε αυτά να οδηγηθούν στην έξοδό των από την απομόνωση και να συμμετέχουν ως ενεργά μέλη σε μια ανταγωνιστική Ευρωπαϊκή Άνωτατη Έκπαίδευση.

Έκ παραλλήλου, δέν πρέπει να υποτιμηθεί και ή καλλιέργεια μέσα στα ΑΕΙ της χώρας μας των πνευματικών και ήθικων αξιών, οι οποίες αποτελούν το απαραίτητο συμπλήρωμα για μια ολοκληρωμένη επιστημονική προσωπικότητα. Άς μη μάς διαφεύγει το γεγονός ότι τα ΑΕΙ της χώρας αποτελούν τα έκκολαπτήρια των αυριανών ήγετων της κοινωνίας μας. Μέσα σ' αυτά σφυρηλατείται σταδιακά ό χαρακτήρας ενός ήγέτη. Και δέν μπορεί να είναι κανείς αξίος ήγέτης, εάν δέν συνδυάζει μαζί με τις νοητικές και τις ψυχικές αρετές.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

Όμότιμος Καθηγητής
Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών

25 ΕΤΩΝ ΕΓΙΝΕ Ο ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΣ

Ένα τέταρτο του αιώνα συμπλήρωσε το διαδίκτυο, όπως το ζούμε και το χρησιμοποιούμε σήμερα.

Ήταν 12 Μαρτίου του 1989, όταν ο Βρετανός επιστήμονας Πληροφορικής του Ευρωπαϊκού Κέντρου Πυρηνικής Έρευνας, του περίφημου CERN, Τιμ Μπέρνερς-Λι παρουσίασε την επιστημονική εργασία του με τον τίτλο «Πρόταση για την πληροφοριακή διαχείριση».

Η εργασία του Μπέρνερς-Λι ανέλυε την ιδέα του για έναν εύκολο τρόπο με τον οποίο οι χρήστες του Διαδικτύου θα μπορούσαν να αποκοτούν πρόσβαση σε αρχεία και ιστοσελίδες. Η ιδέα του Βρετανού επιστήμονα θεωρήθηκε από τους συναδέλφους του υπερβολικά τολμηρή, και έτσι την αγνόησαν αρχικά, χωρίς να της δώσουν σημασία. Αργότερα το CERN έθεσε διστακτικά σε εφαρμογή την πρόταση του Μπέρνερς-Λι, και έτσι προέκυψε ο Παγκόσμιος Ίστος, World Wide Web, ή, πιο απλά, WWW, χάρη στον οποίο ο δημιουργός του απέκτησε στην πατρίδα του τον τιμητικό τίτλο του Sir.

Ο Sir Timothy Berners-Lee είναι σήμερα Καθηγητής Ηλεκτρονικών Υπολογιστών του Πανεπιστημίου του Σαουθάμπτον του Ήνωμένου Βασιλείου και Έρευντης στο Έργαστήριο Πληροφορικής και Τεχνητής Νομοσύνης του Τεχνολογικού Ίνστιτούτου της Μασσαχουσέτης (MIT) στη Βοστώνη των ΗΠΑ. Αυτόχρονα, είναι Πρόεδρος του δημιουργήματός του, του World Wide Web Consortium (W3C), δηλαδή του διεθνούς οργανισμού που επιβλέ-

πει τη λειτουργία και συντονίζει την ανάπτυξη του Διαδικτύου που λειτουργεί σήμερα.

Ο Μπέρνερς-Λι σπούδασε Φυσική στο Κουίνς Κόλλετζ (Queen's College) της Όξφόρδης και σύντομα κατασκεύασε τον πρώτο ηλεκτρονικό υπολογιστή του, χρησιμοποιώντας κάποια παλιά ηλεκτρονικά εξαρτήματα και ένα κολλητήρι. Εκεί συνελήφθη ως χάκερ (hacker) και του απαγορεύτηκε η χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή του Πανεπιστημίου του. Μετά την αποφοίτησή του εργάστηκε ως σύμβουλος μηχανικός προγραμματισμού στο CERN. Με άφορη την ανάγκη σχεδιασμού ενός συστήματος διαχείρισης των εκατομμυρίων δεδομένων του CERN, οραματίστηκε ένα γρήγορο ανεξάρτητο παγκόσμιο σύστημα διακίνησης πληροφοριών προσιτό σε κάθε άνθρωπο.

Έτσι, ο Μπέρνερς-Λι δημιούργησε τη γλώσσα επικοινωνίας του διαδικτύου, δηλαδή το γνωστό πρωτόκολλο http (hypertext transfer protocol), και ένα μοναδικό παγκόσμιο αναγνωριστικό στοιχείο κάθε έγγραφου, το Ένιαίο Χαρακτηριστικό Έντοπισμού, πιο γνωστό ως URL (Uniform Resource Locator). Το 1990 σχεδίασε το πρώτο πρόγραμμα περιήγησης (browser) και τη γλώσσα περιγραφής των εγγράφων του διαδικτύου HTML (HyperText Markup Language).

Την εποχή εκείνη στο Internet κυριαρχούσαν τα αμερικανικά συστήματα online δικτύωσης Comuserve και Gopher, μαζί με το γαλλικό Mintel. Όμως η απόκτησή τους από τους χρήστες του Διαδικτύου κόστιζε, ενώ ο Μπέρνερς-Λι αποφάσισε να διαθέσει δωρεάν το δικό του πρόγραμμα.

Ὁ Βρετανὸς ἐρευνητὴς δημοσιοποίησε τὸν κώδικα προγραμματισμοῦ γιὰ τὴν πρότασί του τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1990, καὶ ἔτσι τὸ 1993 ἐμφανίστηκε τὸ Mosaic, πρόδρομος τοῦ πῶς γνωστοῦ Netscape, ποῦ ἐμφανίστηκε τὸ 1994. Ἦταν τὸ πρῶτο προγραμμαφυλλομετρητὴς γιὰ τὴν πλοήγηση στὸ Διαδίκτυο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Παγκόσμιος Ἴστος ἄρχισε νὰ γίνεται δημοφιλής, μαζὶ μὲ τὴν ὑποστήριξη ποῦ πρόσφερε ἀπλόχερα ἢ τότε ἀμερικανικὴ κυβέρ-

νηση μὲ τὶς παρεμβάσεις τοῦ Ἀντιπροέδρου Ἄλ Γκὼρ.

Δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 1995, ἡ Microsoft κυκλοφόρησε τὸν πρῶτο Internet Explorer, καὶ σήμερα περίπου 2,7 δισεκατομμύρια κάτοικοι τῆς Γῆς, δηλαδὴ τὸ 40% τοῦ παγκόσμιου πληθυσμοῦ, εἶναι συνδεδεμένοι στὸ Διαδίκτυο καὶ ἀξιοποιοῦν τὶς τεράστιες δυνατότητες τῆς μεγαλύτερης τεχνολογικῆς ἐπανάστασης τοῦ 20^{ου} αἰώνα.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Η ΑΠΟΚΑΘΗΛΩΣΙΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ

Μετὰ τὸ κλείσιμο τῆς EPT καὶ μέχρι τὴ δημιουργία τῆς NEPIT, γιὰ κάποιους μῆνες διεκόπησαν τὰ προγράμματα τῆς τηλεοράσεως καὶ τοῦ ραδιοφώνου. Στὶς 10 Μαρτίου 2014 ἔγινε ἡ ἐπανεναρξίς τῆς λειτουργίας τοῦ τρίτου προγράμματος τῆς δημοσίας ραδιοφωνίας. Τὸ τρίτο πρόγραμμα διετήρησε τὸν χαρακτῆρα ποῦ εἶχε μὲ ἐκπομπὲς κλασικῆς μουσικῆς καὶ λόγου. Τὸ ἀξιοσημείωτο, καὶ ἀπαρτιήρητο ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, εἶναι ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τὴν ἑναρξί τοῦ πρωινοῦ προγράμματος τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου καὶ τῆς προσευχῆς. Ἐνῶ δηλαδὴ στὸ παλαιὸ τρίτο πρόγραμμα τῆς EPT οἱ πρωινὲς ἐκπομπὲς (γύρω στὶς 8.00) ἤρχιζαν μὲ τὴν ἀνάκρουσι τοῦ ἐθνικοῦ ὕμνου καὶ κατόπιν μὲ τὴν προσευχὴ «Πάτερ ἡμῶν» (ἢ «Χριστὸς Ἄνέστη» κατὰ τὴν πασχαλινὴ περίοδο), τώρα στὸ νέο τρίτο πρόγραμμα ἀπουσιάζουν. Τὴν ἀλλαγὴ ἐπρόσεξε καὶ ἐδημοσίευσε ὁ δημοσιογράφος κ. Γιώργος Παπαθανασόπουλος σὲ ἱστοσελίδα, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντιγράφομε κάποια ἀποσπάσματα: «Τὸ πρῶτὸ ἀκούστηκε μιὰ “ἐκσυγχρονισμένη” μουσικὴ ἐκδοχὴ τοῦ

“τσοπανάκου”, καὶ εὐθὺς τὸ πρόγραμμα. Τὸ τρίτο πρόγραμμα ἐπέστρεψε, χωρὶς ὅμως νὰ ἀκούγεται στὴν ἑναρξί του ἡ Προσευχὴ καὶ ὁ Ἐθνικὸς Ὕμνος. Ἡ ἀφαίρεσις τῶν τριῶν λεπτῶν, τόσο περίπου κρατοῦσε τὸ “Πάτερ ἡμῶν...”, καὶ οἱ μὲ χορῶδιά τραγουδισμένοι τέσσερις πρῶτοι στίχοι [= στροφές] τοῦ Ἐθνικοῦ μας Ὕμνου, δὲν νομίζουμε ὅτι ἔγινε γιὰ ἐξοικονόμηση χρόνου στὰ 1440 λεπτὰ τοῦ συνολικοῦ προγράμματος. Φοβούμεθα ὅτι εἶναι ἀπόρροια τῆς ιδεολογικῆς ἀντιλήψεως τῶν ὑπεύθυνων τοῦ νέου προγράμματος τοῦ Τρίτου καὶ τοῦ ὑπευθύνου γιὰ τὴ Δημόσια Ραδιοφωνία καὶ Τηλεόρασις Ὑφυπουργοῦ κ. Παντ. Καψῆ. Στὴ νεωτερικὴ λογικὴ τοὺς φαίνεται ὅτι δὲν ταιριάζει νὰ ἔχει ταυτότητα τὸ Τρίτο Πρόγραμμα. Τοὺς ἀρέσει νὰ εἶναι ἕνα πρόγραμμα ποῦ νὰ μπορεῖ νὰ ἀκουστῆι σὲ ὅποιαδήποτε χώρα, ἕνα πρόγραμμα ποῦ οἱ δημιουργοὶ του στὴν πράξη ἐφαρμόζουν τὶς ἀρχὲς τοῦ “ἄθρησκου” κράτους» (http://thriskeftika.blogspot.gr/2014/03/blog-post_9933.html).

Ἡ ἀφαίρεσις τῶν ἐθνικῶν καὶ χριστιανικῶν συμβόλων ἀπὸ τὴ δημοσία

σφαίρα δὲν εἶναι σημερινὸ φαινόμε-
νο, ἀλλὰ γίνεται σταδιακῶς ἐδῶ καὶ
δεκαετίες. Ἡ ἀρχὴ ἔγινε μὲ τὸν πε-
ριώνυμο «κοινωνικὸ μετασχηματισμό»
τὸν ὁποῖο εὐηγγελίζετο πολιτικὸ κόμμα
στὴν δεκαετία τοῦ 1980. Στὸν χῶρο
τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τὰ πρῶτα μέ-
τρα τοὺς ὑπῆρξαν ἡ καθιέρωσις τοῦ
μονοτονικοῦ συστήματος στὴ γλῶσσα
καὶ ἡ κατάργησις τῆς ἐπάρσεως καὶ
ὑποστολῆς τῆς σημαίας. Ἀργότερα
ἀφηρέθη ὁ σταυρὸς ἀπὸ τὸν ἴστο
τῆς σημαίας, καὶ σήμερα συζητεῖται
ἡ ἀφαίρεσις του καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν
σημαία, ἀφήνοντας μόνον τὶς μπλὲ
καὶ ἄσπρες λωρίδες! Στὴ συνέχεια
τὰ κόμματα τῆς Ἀριστερᾶς καὶ ἄλλες
ἀντιδημοκρατικὲς καὶ ἀντικοινωνικὲς
δυνάμεις ἤρχισαν νὰ ἀμφισβητοῦν τὸν
σκοπὸ καὶ τὸ νόημα τῶν παρελάσεων
κατὰ τὶς ἐθνικὲς ἐπετείους, μὲ ἀποκο-
ρύφωμα τὰ ἔκτροπα καὶ τὴν διακοπὴ
τῆς παρελάσεως στὴν Θεσσαλονίκη
τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 2012 καὶ τὴ φυγά-
δουσι τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας.
«Οἱ παρελάσεις σας μυρίζουν φασισμό»
ἔγραφαν οἱ ἀντιτιθέμενοι, ἀγνωῶντας
ὅτι οἱ παρελάσεις ἔχουν εἰσαχθῆ στὴν
Ἑλλάδα ἀπὸ τὶς πρῶτες δεκαετίες μετὰ
τὴν ἀνεξαρτησία τῆς χώρας μας κατὰ
τὸ 1829, καὶ πάντως πολὺ πρὶν ἀπὸ
τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεταξᾶ, ὅπως αὐτοὶ
διατείνονται. Σειρὰ τώρα ἔχει ἡ ἀπο-
καθίλωσις τοῦ σταυροῦ καὶ τῶν εἰκό-
νων ἀπὸ σχολεῖα, δικαστήρια καὶ δη-
μόσια καταστήματα καὶ ἡ κατάργησις
τῆς πρωινής προσευχῆς στὰ σχολεῖα,
θέματα τὰ ὁποῖα ἀνακινοῦνται καὶ
προτείνονται ἀνὰ καιροὺς ἀπὸ γνωστὰ
πρόσωπα τῶν ἐθνοαποδομτικῶν καὶ
χριστιανοαποδομτικῶν κύκλων (βλ. κα
Ρεπούση κ.ἄ.). Διευθύντρια, μάλιστα,
Δημοτικοῦ Σχολεῖου ἀντικατέστησε
πρὸ ἐτῶν τὴ χριστιανικὴ προσευχὴ
Πάτερ ἡμῶν μὲ μιὰ «προσευχὴ-ποῖη-

μα» τοῦ Ρίτσου («Τὸ πρῶτον ἄστρο»),
γιὰ νὰ μὴν προσβάλλωνται δῆθεν τὰ
παιδάκια ποὺ δὲν ἦσαν χριστιανόπου-
λα. (Βλ. τὴν «προσευχὴ» αὐτὴ στὴν
ἴστοσελίδα [http://thriskeftika.blogspot.
gr/2009/03/132.html](http://thriskeftika.blogspot.gr/2009/03/132.html)).

Οἱ καταφερόμενοι κατὰ τῶν
ἐθνικῶν καὶ χριστιανικῶν μας συμβό-
λων προφασίζονται καὶ ἰσχυρίζονται
ὅτι οἱ κοινωνίες μας ἔχουν ἀλλάξει
καὶ ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀπαρνηθῶμε
κι ἐμεῖς τὰ πατρῶα ἔθιμα καὶ σύμβο-
λα, γιὰ νὰ μὴν προσβάλλωμε δῆθεν
τοὺς ἀνθρώπους ἄλλων πίστεων, θρη-
σκευιῶν καὶ ἐθνοκοιτίων. Αὐτὴ εἶναι ἡ
θεωρία περὶ τῶν πολυπολιτισμικῶν
κοινωνιῶν (ἡ ὁποία ἐχαρκτηρίσθη
πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὡς «μῦθος» ἀπὸ ἡγε-
τικὲς προσωπικότητες τῆς Εὐρώπης)
καὶ ἐξοβελίσθη ἀπὸ τὶς χώρες τοὺς).
Δηλαδὴ οἱ σύγχρονοι δυτικὲς κοινωνίες
πρέπει νὰ ἀνέχονται ὅλες τὶς πεποι-
θήσεις, τὰ πιστεύω καὶ τὰ ἔθιμα τῶν
πολλῶν καὶ διαφορετικῶν πολιτισμῶν
τῶν κομιζομένων ἀπὸ ἀνθρώπους οἱ
ὁποῖοι ὡς μετανάστες ἐγκαθίστανται
στὶς δυτικὲς εὐρωπαϊκὲς χώρες. Αὐτὴ
βεβαίως ἡ θεωρία δὲν ἰσχύει γιὰ τοὺς
Εὐρωπαίους καὶ χριστιανούς οἱ ὁποῖοι
ἐργάζονται καὶ ἐγκαταβιώνουν στὶς
ἰσλαμικὲς χώρες, ὅπου ἐκεῖ κυριαρ-
χεῖ στὴν ἐνδυμασίᾳ, διατροφή καὶ σὲ
πολλὰ κοινωνικὰ ἔθιμα ἀπολύτως ὁ
πολιτισμὸς καὶ ἡ θρησκεία τοῦ Ἰσλάμ.

Στὴ λαίλαπα αὐτῶν τῶν ἀποδο-
μτικῶν κινήσεων καὶ ἐνεργειῶν οἱ
πιστοὶ χριστιανοὶ ὀφείλομε νὰ δια-
τηρήσωμε τὰ πάτρια ἔθιμα, σύμβολα
καὶ πιστεύω μας ζωντανὰ καὶ νὰ δια-
φωτίσωμε ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους γιὰ
τὴν ὀρθότητα καὶ χρησιμότητά τους.
Εἶναι μιὰ μορφὴ συγχρόνου ὁμολογίας
τῆς χριστιανικῆς πίστεώς μας καὶ τῆς
φιλοπατρίας μας.

Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΙΑΤΡΙΔΗΣ

Οί *Ακτίνες* πενθοῦν λόγῳ τῆς ἐκδημίας τοῦ σεβαστοῦ μας Γεωργίου Ἰατρίδῃ μέσα στὴ συγκινησιακὴ ἀτμόσφαιρα τῆς Μεγάλῃς Ἑβδομάδος, τὴν 14^η Ἀπριλίου τ.ἔ.

Ὁ ἐκλιπὼν ὑπῆρξε ἐκ νεότητός του ἀπὸ τὰ βασικὰ στελέχη τοῦ πνευματικοῦ ἔργου τῶν Συνεργαζομένων Χριστιανικῶν Σωματείων καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου Ὁρθοδόξου Ἑσωτερικῆς Ἱεραποστολῆς «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος». Ἡ δραστηριότητα τοῦ Γεωργίου Ἰατρίδῃ ἐντάσσεται σὲ δύο κυρίως τομεῖς τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἀφ' ἑνὸς στὸν ὀργανωτικὸ τομέα τῆς λειτουργίας καὶ τῆς ἐν γένει ἐπιμελείας τοῦ κεντρικοῦ κτηρίου τῆς ὅλης ἱεραποστολικῆς προσπάθειας, τοῦ γνωστοῦ Καρύτση 14, ὅπου στεγάζονται ὅλα τὰ ἐν λόγῳ Χριστιανικὰ Σωματεία, καὶ ἐφ' ἑτέρου στὴν ἐκδοτικὴ δραστηριότητα αὐτοῦ.

Συγκεκριμένα, ἔργο τοῦ Γεωργίου Ἰατρίδῃ ἦταν ἡ φροντίδα γιὰ τὴν ἔκδοσι καὶ τὴν κυκλοφορία τῶν δύο γνωστῶν περιοδικῶν, τῶν *Ακτίνων* καὶ τοῦ *Κόσμου τῆς Ἑλληνίδος*. Εἰδικώτερα, στὸ περιοδικὸ *Ακτίνες* ἀναγράφεται τὸ ὄνομά του ὡς διευθυντοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Φεβρουάριο τοῦ ἔτους 1955 μέχρι καὶ τὸν μῆνα Μάρτιο τοῦ 2013. Γιὰ τὴν ἐκπλήρωσι τοῦ ἐκδοτικοῦ αὐτοῦ ἔργου, ὁ Γεώργιος Ἰατρίδῃς εἶχε τὴ γενικὴ ἐπιμέλεια, καὶ συγκεκριμένα τὴ φροντίδα γιὰ τὴν προμήθεια χάρτου, γιὰ τὴ συνεργασία μὲ τὰ τυπογραφεῖα, γιὰ τὴ διόρθωσι τῶν δοκιμῶν, μέχρις ὅτου δοθεῖ ἡ ἐντολὴ τοῦ «τυπωθεῖτω», καὶ στὴ συνέχεια γιὰ τὴν προώθησι τῶν τευχῶν στὸ ταχυδρομεῖο. Αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπαιτοῦσε συντονισμό ἐνεργειῶν, προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ

ἡ ἔγκαιρος κυκλοφορία τῶν ἐντύπων, χωρὶς νὰ παρατηρεῖται σημαντικὴ καθυστέρησι στὴν ἀποστολὴ αὐτῶν. Καὶ ὅλα αὐτὰ ἐπετυγχάνοντο μὲ ἐλάχιστον ἀριθμὸν ἀμειβομένου προσωπικοῦ καὶ μὲ περισσότερα χέρια ἐθελοντῶν φίλων καὶ συνεργατῶν τῶν περιοδικῶν. Παράλληλα, ὁ Γεώργιος Ἰατρίδῃς ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἐκτύπωσι βιβλίων τῶν ἐκδόσεων «Δαμασκός», καὶ μάλιστα σχετικὰ πρόσφατα μὲ τὴν ἐπανέκδοσι δύο σημαντικῶν βιβλίων τῶν ἐν λόγῳ ἐκδόσεων, τῶν *Ἀπάντων* τοῦ Γ. Βερίτη καὶ τοῦ *Παύλου* τοῦ Holzner.

Ὁ Γεώργιος Ἰατρίδῃς γεννήθηκε τὸ ἔτος 1923 σὲ μιὰ ἀπὸ τίς παλαιῆς συνοικίες τῆς Ἀθήνας καὶ ἐφοίτησε στὴ Βαρβάκειο Σχολή, στὸ παλαιὸ κτήριο αὐτῆς, πρὸ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1944. Ἐκεῖ εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποκτήσει ἐπιμελημένη γλωσσικὴ κατάρτισι, πρᾶγμα ποῦ τοῦ ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ ἐλέγχει ἀπὸ φιλολογικὴ ἀποψη τὰ δημοσιευόμενα στὰ ὑπὸ τὴν ἐποπτεία του περιοδικὰ κείμενα.

Ὁ Γεώργιος Ἰατρίδης ἐφοίτησε στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ὑπῆρξε πτυχιούχος αὐτῆς, οἱ δὲ νομικὲς γνώσεις αὐτοῦ ἀξιοποιήθηκαν ἐπαρκῶς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μακροχρόνιας διακονίας του στὸ ἔργο τῶν Συνεργαζομένων Χριστιανικῶν Σωματείων «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος».

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Γεώργιος Ἰατρίδης εἶχε προσληφθεῖ ὡς ὑπάλληλος στὸ Γενικὸν Λογιστήριον τοῦ Κράτους, μὲ προοπτικὴ λαμπρᾶς σταδιοδρομίας, καὶ παραιτήθηκε οἰκειοθελῶς ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία αὐτή, προκειμένου νὰ ἀφοσιωθεῖ στὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο τοῦ «Ἀποστόλου Παύλου».

Ὁ Γεώργιος Ἰατρίδης ὑπῆρξε τὸ τελευταῖο ἐπιζῶν πρόσωπο τοῦ ἀρχικοῦ κύκλου τῶν Ἀκτίνων, τῶν ἀεμνήστων Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη, Ἄριστου Ἀσπιώτη, Ἰερώνυμου Κοτσώνη, Διονυσίου Πόθου, Σοφοκλῆ Χατζιδάκη, Γεωργίου Ράμμου καὶ Δημητρίου Κωτσάκη, στοὺς ὁποίους ἐμαθήτευσε, γιὰ νὰ γίνῃ στὴ συνέχεια ὁ ἰσόβιος συνεχιστὴς τοῦ ἔργου των, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀπεχώρησε, ὅταν οἱ φυσικὲς του δυνάμεις τὸν ἐγκατέλειψαν.

Καὶ στὰ δύσκολα γιὰ τὸν τόπο χρόνια τῆς περιόδου 1947-1950, μὲ τὴν ἴδρυσή

τοῦ σωματείου «Τὸ Ἑλληνικὸν Φῶς», μὲ σκοπὸ τὴν πνευματικὴ ἀντιμετώπιση στὸν ἰδεολογικὸ τομέα ἐνὸς ἀθεϊστικοῦ ἰδεολογικοῦ ἐχθροῦ, ὁ Γεώργιος Ἰατρίδης ὑπῆρξε ἐνεργὸ μέλος τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φωτός», συμπαρατάτης τοῦ ἴδρυτοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου Τσιριντάνη καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ.

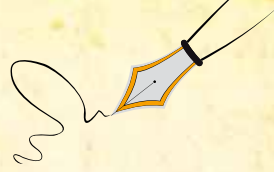
Καὶ ὅλα αὐτὰ μὲ ἓνα μόνιμο ὕφος πραότητος καὶ καλοσύνης καὶ μὲ ἓνα μειδιάμα πηγαίας εὐγενείας, ἔμφυτα στοιχεία τοῦ χαρακτῆρά του, ἡ ἀριότητα τοῦ ὁποῖου προκαλοῦσε τὸν σεβασμὸ καὶ τὴ βαθιὰ ἐκτίμηση στὸ πρόσωπό του τῶν ἄμεσων συνεργατῶν του, μὲ τοὺς ὁποίους διατηροῦσε εἰλικρινεῖς φιλικὲς σχέσεις.

Ὁ Γεώργιος Ἰατρίδης ἐπετέλεσε αὐτὸ τὸ ἀξιόλογο καὶ παραγωγικώτατο πνευματικὸ ἔργο, τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζουν καὶ τιμοῦν ὅλοι ὅσοι συμπαραστάθηκαν σὲ αὐτό, ἀλλὰ ὁ ἴδιος παρέμεινε ἀπλοῦς καὶ μετριόφρων, ἄγνωστος στὸ εὐρὺ κοινό.

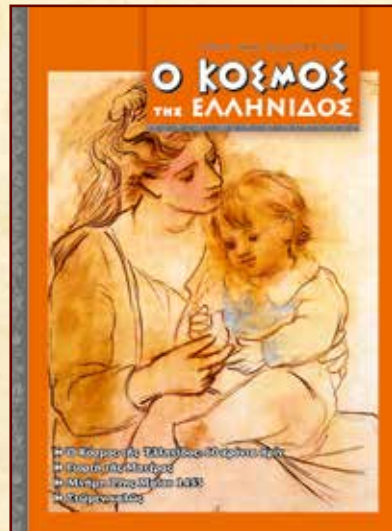
Ὁ γράφων τὸ παρὸν σημείωμα, ἐπὶ δεκαετίες συνεργάτης τοῦ μακαριστοῦ Γεωργίου Ἰατρίδη, διατηρεῖ στὴ μνήμη του τὴν ἀγαστὴ καὶ ἀπρόσκοπτη συνεργασία μετ' αὐτοῦ γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς ὕλης ἐκάστου τεύχους τῶν Ἀκτίνων.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

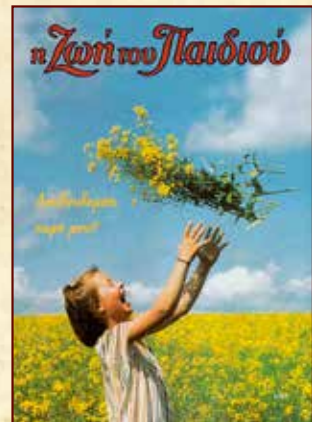
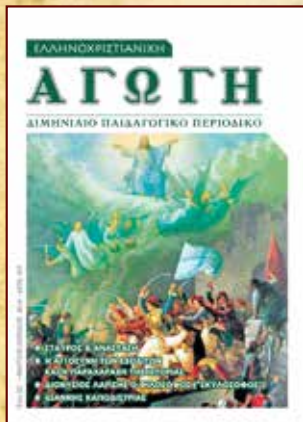

Άξίζει νά διαβάσετε

Το μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με την ιστορία των 100 χρόνων του κοντά στον ἑλληνικό λαό.

Περιοδικό με ἱστορία 60 ἐτῶν, πού ἀπευθύνεται στή γυναίκα, στήν πνευματική καί κοινωνική της παρουσία.

Ένα περιοδικό – πολύτιμος συμπαραστάτης για εκπαιδευτικούς και γονείς.

Νεανικό περιοδικό της “Χριστιανικής Φοιτητικής Ένώσεως” – με τὸν ἐνθουσιασμό της νεότητας καί τὴ σφραγίδα της πίστες καί της παιδείας.

Τὸ μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἕνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιὰ τὰ Ἑλληνοπούλα.

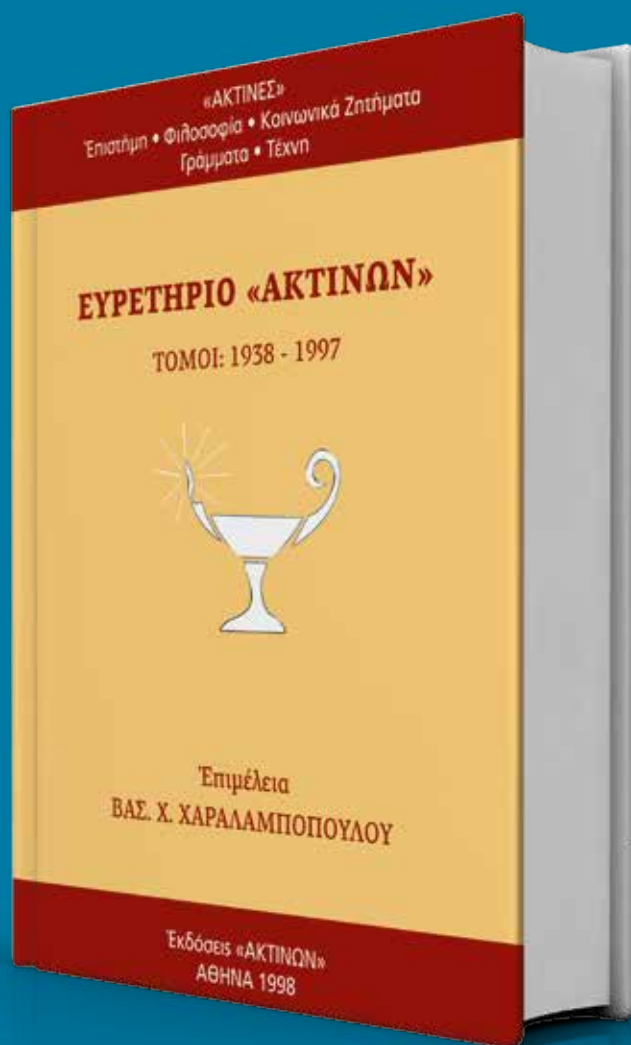
ΚΩΔΙΚΟΣ:
01 1692

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο
ΚΕΜΠ. ΑΘ.
Αριθμός Άδειας
1753

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ.Τ. 10561
ΑΘΗΝΑ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ:
όλοι οί τόμοι του̑ περιοδικου̑ «Άκτινες»
καθως̑ και̑ τό ευ̑ρετηριο̑ των̑ ε̑των̑ 1938-1997

«Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων»

Καρύτση 14, 105 61 Άθηναι, Τηλ. 210 32.35.023